

III Қаржы делдалдығы институттарының және инфрақұрылымының тәуекелдері

3.1 Банк секторының тәуекелдері

3.1.1 Тәуекел-профиль

ЕАЭО елдерінің⁴⁴ банк жүйелерінің алда болатын бәсекелестігі жағдайында активтердің рентабельдігі мен капиталды ұлғайтуға бағытталған активтердің сапасы мәселесін реттеу, қорландыру базасының тұрақтылығын арттыру, Базель III стандарттарына көшу және банктердің бизнес-стратегиясын жетілдіру қазақстандық банк секторының бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал етеді. Қорландырудың сыртқы көздеріне қолжетімділіктің шектеулігі аясында Қазақстанның ішкі нарығы банктердің қорландыру базасының өсуі үшін әлеуетті қамтиды: нақты сектордың қазақстандық банк секторына деген сенімін арттыру елдің қаржы-экономикалық ресурстарының ағынын шоғырландыруға және банк секторы арқылы бағыттауға мүмкіндік береді, бұл экономиканы кредиттеу деңгейін арттыруға ықпал етеді.

Қазақстанның Ресей және Беларусьпен салыстырғанда елдік тәуекелінің салыстырмалы түрде төмен деңгейі Қазақстан банк секторының бәсекелестік басымдықтарының бірі болып табылады. Алайда, капиталдың сыртқы нарықтарына қолжетімділіктің шектеулігі, жақын арада бұл әлеуетті толық көлемде іске асыруға мүмкіндік бермейді.

2014 жылдың соңында S&P/Moody's/Fitch халықаралық рейтингтік агенттіктердің бағалауы бойынша Қазақстанның тәуелсіз кредиттік рейтингі BBB+/Baa2 деңгейінде, Беларусьтің рейтингі – В-/В3 деңгейінде, Ресейдің рейтингі жыл ішінде бір тармаққа төмендеп, BBB-/Baa2/BBB⁴⁵ құрады (3.1.1.1-кесте). Мыналар рейтинг төмендеуінің негізгі факторлары болып табылады: Украинадағы дағдарыс, Ресейге қатысты енгізілген санкциялар⁴⁶, елден капиталдың әкетілуі, мұнай бағасының төмендеуі және осыдан кейінгі экономикалық өсу болжамдарының нашарлауы. Мұнай бағасының құлдырауы сондай-ақ Қазақстан экономикасының өсу болжамдарының төмендеуіне әсер етті, осының салдары ретінде S&P агенттігі елдің кредиттік рейтингін BBB деңгейіне дейін төмендетті. Төмендеуіне қарамастан Қазақстанның кредиттік рейтингі жоғары болып отыр және ЕАЭО елдерімен салыстырғанда қазақстандық банк жүйесі үшін кейбір басымдықтарды, оның ішінде қолайлы инвестициялық ахуалды және қорландыруды анағұрлым тиімді жағдайларда тарту мүмкіндігін береді.

2014 жылдың соңында инвестициялау тәуекелі үшін сыйақыны көрсететін CDS спрэдтері Қазақстан мен Беларусь үшін 290 және 329 базистік тармақтар деңгейінде бағаланды, ал Ресейге инвестициялау тәуекелі үшін сыйақы 470 базистік тармаққа дейін өсті (3.1.1.1, А-график). 2014 жылғы наурызға дейін инвесторлар Қазақстандағы және Ресейдегі тәуекелді ұқсас деңгейде бағалады, оны CDS спрэдтерінің серпінінен және олардың арасындағы жоғары оң түзетуден байқауға болады. Бұдан әрі Ресейге қатысты енгізілген санкциялар, Ресей ұлттық валютасының бағамын елеулі түзету, елдік рейтингті кезекті

⁴⁴ Талдау ЕАЭО қатысушы үш ел бойынша 2015 ж.01.01 жағдай бойынша әзірленді: Қазақстан, Ресей және Беларусь.

⁴⁵ 2015 жылғы қаңтар-ақпанда екі жетекші рейтингтік агенттік Ресейдің рейтингін инвестициялықтан төмен деңгейге дейін қайта төмендетті.

⁴⁶ 2014 жылы Ресейге қарсы санкцияларды НАТО, Еуропалық Одақ, ЭЫДҰ және басқа халықаралық ұйымдар және жекелеген елдер енгізді. Оларды саяси және экономикалық деп бөлуге болады. Саяси санкциялар жеке азаматтар үшін визалық шектеулерді, сондай-ақ бірлескен ұйымдарға мүшеліктен бас тартуды/тыйым салуды және бірлескен шаралардан бас тартуды/тыйым салуды қамтиды. Экономикалық санкцияларды 4 санатқа бөлуге болады: 1) экспортқа тыйым салу (қорғаныс және екі мақсаттағы өнім, мұнай және газ кен орындарын барлауға арналған жабдық, жоғары технологиялар экспорты); 2) тауарлардың жекелеген санаттарына, оның ішінде минералдардың пайдалы қазбаларының импортына тыйым салу; 3) экономиканың белгіленген бір секторларының, оның ішінде халықаралық қаржы институттарының желісі бойынша жобаларды қаржыландыруға тыйым салу; 4) белгілі бір компаниялар және мемлекеттің бақылауындағы ірі банктердің капитал нарығына қолжетімділігін шектеу.

төмендету Ресей мен Қазақстан арасындағы CDS спрэдтері алшақтығының туындауының және Ресейге инвестициялау тәуекелі үшін сыйақының өсуінің себептері болды.

3.1.1.1-кесте

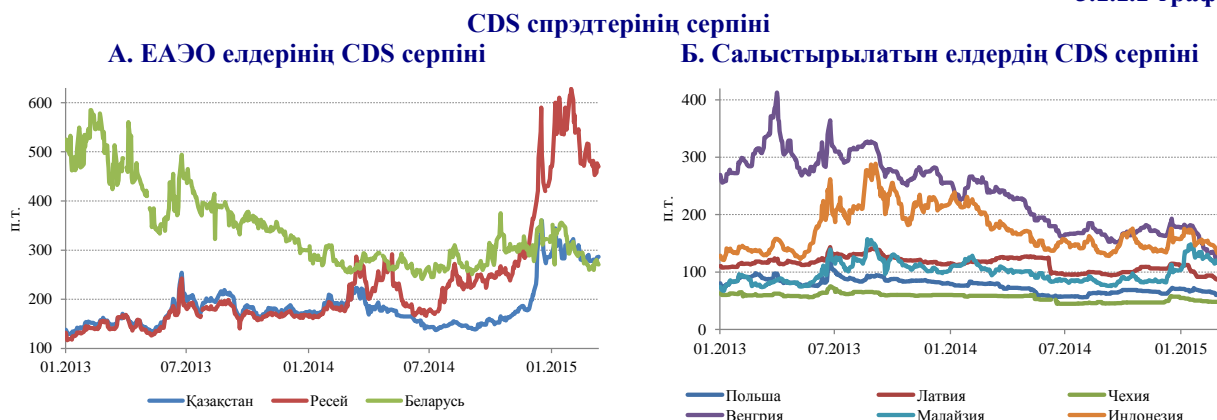
ЕАЭО елдерінің және іріктелген елдердің шетел валютасымен тәуелсіз кредиттік рейтингтері⁴⁷

Рейтингтік агенттік	Қазақстан	Ресей	Беларусь	Аргентина	Венгрия	Индонезия	Колумбия	Латвия	Малайзия	Польша	Чехия
2015ж.05.01											
S&P	BBB+	BBB-	B-	SD	BB	BB+	BBB	A-	A	A-	AA-
Moody's	Baa2	Baa2	B3	Caa1	Ba1	Baa3	Baa2	Baa1	A3	A2	A1
Fitch		BBB		CCC	BBB-	BBB-	BBB	A-	A	A-	AA-
2015ж.05.03											
S&P	BBB	BB+	B-	SD	BB	BB+	BBB	A-	A	A-	AA-
Moody's	Baa2	Ba1	B3	Caa1	Ba1	Baa3	Baa2	A3	A3	A2	A1
Fitch		BBB-		CCC	BBB-	BBB-	BBB	A-	A	A-	AA-

Дерек көзі: Thomson Reuters Eikon

Бенчмарк ретінде таңдап алған елдер үшін CDS көрсеткіші 2014 жылдың соңында 200 базистік тармақтан асты, спрэдтер серпіні төмендей берді (3.1.1.1, Б-график). Бір жағынан ЕАЭО елдеріндегі CDS өсу үрдісі бұл елдерге инвестициялау тәуекелдерінің өсетіндігін көрсетеді.

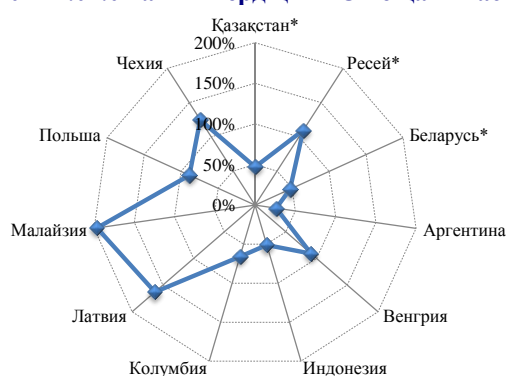
3.1.1.1-график

Дерек көзі: Thomson Reuters Eikon

3.1.1.2-график

2014ж.01.07 активтердің ЖІӨ-ге қатынасы

Ескертпе: *ЕАЭО елдері бойынша 2015ж.01.01 деректер. Дерек көзі: ХВҚ, ҚРСА, ҚРҰБ, РФОБ, БРҰБ, ҚРҰБ есептері

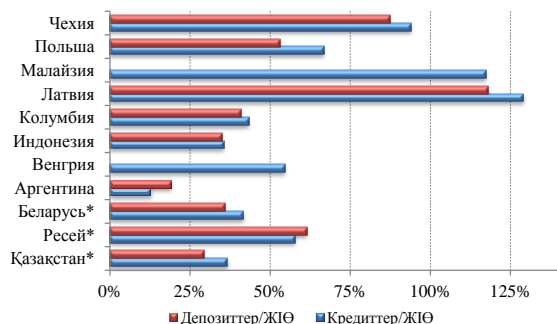
Қазақстан экономикасына банктік қызметтердің кіру деңгейі төмен болып отыр. Сонымен қатар жан басына шаққанда ЖІӨ-нің жоғары деңгейі халықтың салымдары түрінде қорландырудың тұрақты базасы өсуінің әлеуеті бар екендігін көрсетеді.

Банктік қызметтердің Қазақстан экономикасына кіруі іріктелген елдермен салыстырғанда салыстырмалы түрде төмен деңгейде қалып отыр (3.1.1.2-график). 2014 жылдың соңында Қазақстанда активтердің ЖІӨ-ге қатынасы 47,1%-ды құрады. Бұл ретте Аргентинаны қоспағанда, салыстырылып отырған елдердің бірқатары бойынша бұл көрсеткіш 50%-дан асты, оның ішінде Ресейде – 109,4%. Қазақстан үшін бұл көрсеткіштің төмен деңгейі 2008-2009 жылдардағы әлемдік қаржы дағдарысының анағұрлым елеулі салдары болып табылды, оған

⁴⁷ Салыстыру үшін ЕАЭО кірмейтін елдердің іріктеуіне үш критерийлер бойынша елдер енгізілді – жан басына шаққанда ЖІӨ және/ немесе MSCI Frontier Markets индексі тізіміне ену және/немесе шикізат бағытындағы экономиканың экспортқа бағдарлануы. Тізбеге мына елдер кіреді: Аргентина, Венгрия, Индонезия, Колумбия, Латвия, Малайзия, Польша және Чехия.

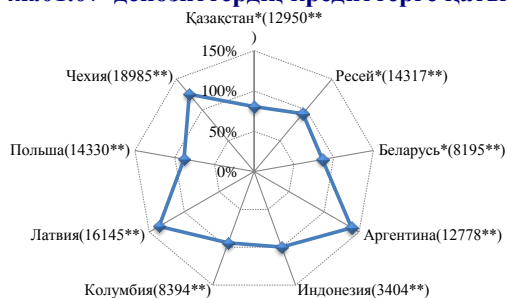
дейін банктік қызметтер кіруінің ең жоғары деңгейі 90%-дан асты (2007ж.). Алайда, кейінгі жылдары салыстырмалы түрде ЖІӨ өсуінің жоғары қарқынды аясында жаңа кредиттеу көлемдерінің кейінгі елеулі төмендеуі активтер көрсеткіштерінің ЖІӨ-ге қатысты төмендеуіне ықпал етті.

3.1.1.3-график
2014ж.01.07 кредиттер мен депозиттердің ЖІӨ-ге қатынасы

Ескертпе: *ЕАЭО елдері бойынша 2015ж.01.01 деректер.
Дерек көзі: ХВҚ, ҚРСА, ҚРҰБ, РФОБ, БРҰБ, ҚРҰБ есептері

3.1.1.4-график
2014ж.01.07 депозиттердің кредиттерге қатынасы

Ескертпе: *ЕАЭО елдері бойынша 2015ж.01.01 деректер;
** жан басына шаққандағы ЖІӨ АҚШ долларымен.
Дерек көзі: ХВҚ, ҚРҰБ, БРҰБ, РФОБ, ҚРҰБ есептері

Қазақстанда және Ресейде депозиттердің өсуі үшін әлеует жан басына шаққанда ЖІӨ көрсеткішінің салыстырмалы түрде жоғары деңгейі арқылы байқалды (3.1.1.4-график). Мысалы, жан басына шаққанда ЖІӨ көрсеткішінің жоғары деңгейі бар елдерде (Чехия, Латвия және Аргентина) депозиттердің кредиттерге қатынасы жоғары деңгейде байқалды, бұл кредиттеудің елеулі бөлігі депозиттік база есебінен қаржыландырылады деп пайымдауға негіз береді. Бұл ретте Қазақстанда және Ресейде депозиттердің кредиттерге төмен қатынасы аясында жан басына шаққанда ЖІӨ-нің жеткілікті жоғары деңгейі халықтың қолында қолма-қол ақшаның елеулі көлемінің бар екендігін көрсетеді. Осылайша, елдің қаржы институттары көрсететін қаржылық қызметтердің тізбесін кеңейту депозиттік базаның өсуіне түрткі бола алады, бұл өз кезегінде, экономиканы кредиттеу көлемінің өсуіне әлеуеті болады.

Ресей мен Беларуське қарағанда, орташа банктер нарықтағы үлесті белсенді алуға ұмтылып отырған Қазақстанның банк жүйесі жеке капиталы бар банктер болып табылады. Ресей мен Беларусьте 2014 жылы мемлекеттің басым қатысуы бар ірі банктер банк секторының локомотивтері болып қалды. Қазақстанда және Беларусьте шетелдің қатысуы бар белсенді дамып отырған банктер Ресей капиталы бар банктер болып табылады.

ЕАЭО елдері арасында Қазақстанның банк секторы барынша төмен шоғырланған болып табылады. Үздік 5 банктің банк секторының активтеріндегі үлесінің 52,4%-ы болғанына қарамастан, орташа банктер нарықтағы үлесін белсенді ұлғайтуды жалғастырды. 2014 жылдың соңында орташа банктердің үлесі 2013 жылғы 37,7%-ға қарағанда 39,9%-ды

құрады (3.1.1.2-кесте). Оған қоса, орташа банктер және Ресей капиталының қатысуы бар банктер заңды тұлғалар сегментінде, сол сияқты жеке тұлғалар сегментінде экономиканы кредиттеуге өз қатысуын жалғастырды. Заңды тұлғаларға кредиттер берген орташа банктердің үлесі 2014 жылы 14,5%-дан 16,9%-ға дейін, Ресей капиталының қатысуы бар банктердің үлесі 10,6%-дан 12,2%-ға дейін өсті. Жеке тұлғаларды кредиттеу сегментінде орташа банктер басым кредиторлар болып табылады, олардың үлесі 2014 жылы 41,1%-дан 41,9%-ға дейін өсті, Ресей капиталының қатысуы бар банктердің қарыздар беруі 7,1%-дан 9,2%-ға дейін өсті. Тұтастай алғанда, қазақстандық нарықтың жоғары бәсекелестігі ел экономикасы үшін басымдық болып табылады, өйткені нарықтың үлесін ұлғайту және қосымша пайда алу үшін қазақстандық банктерге баға талаптарын, азық-түлік қатарын және сервис сапасын жақсарту қажет болады.

3.1.1.2-кесте

ЕАЭО елдерінің банк жүйелерінің сипаттамасы

	Қазақстан		Ресей ⁴⁸		Беларусь	
Банктердің саны және олардың әрбір топ бойынша банк жүйелерінің активтеріндегі үлесі						
	Саны	Үлесі	Саны	Үлесі	Саны	Үлесі
2015.01.01						
Үздік 5-тік	5	52,4%	5	54,7%	5	79,0%
Орташа банктер	13	39,9%	20	23,8%	5	15,1%
Ұсақ банктер, Өңірлік банктер	20	7,6%	18	5,0%	21	5,9%
Шетелдік қатысуы бар банктер	16	24,7%	72	9,2%	20	35,1%
Үздік 5-тік + орташа банктер	18	92,4%	25	78,5%	10	94,1%
2014.01.01						
Үздік 5-тік	5	55,4%	5	53,4%	5	79,0%
Орташа банктер	13	37,7%	19	21,2%	5	15,2%
Ұсақ банктер, Өңірлік банктер	20	6,9%	20	6,3%	21	5,9%
Шетелдік қатысуы бар банктер	17	25,5%	82	10,4%	20	35,2%
Үздік 5-тік + орташа банктер	18	93,1%	24	74,6%	10	94,1%
2013.01.01						
Үздік 5-тік	5	60,0%	5	50,8%	5	80,7%
Орташа банктер	11	32,2%	20	22,4%	5	12,9%
Ұсақ банктер, Өңірлік банктер	22	7,8%	22	6,6%	21	6,5%
Шетелдік қатысуы бар банктер	19	30,2%	82	11,7%	20	33,7%
Үздік 5-тік + орташа банктер	18	92,2%	25	73,2%	10	93,5%

Ескертпе: ЕАЭО елдерінің банктері топтарының құрамы біріктіру процесінің және әжекеген банктердің басым өсуінің әсерімен әрбір есепті күні өзгеріске ұшырады:

(1) Үздік 5-тік – активтерінің мөлшері бойынша 5 ірі банк

(2) Орташа банктер – Қазақстанда елдің банк жүйесі активтерінің 1,0%-дан астам активтерінің үлесі бар банктер. Ресейде елдің банк жүйесі активтерінің 0,5%-дан астам активтерінің үлесі бар банктер. Беларусьте Үздік 5-тік тобының активтерін қоспағанда, елдің банк жүйесі активтерінің 5,0%-дан астам активтерінің үлесі бар банктер.

(3) Ұсақ банктер – Қазақстанда және Беларусьте Үздік 5-тік тобына кірмеген ұсақ банктер және орташа банктер.

(4) Өңірлік банктер – Ресейде бас офистері Мәскеу қ. тіркелмеген, елдің банк жүйесі активтерінің 0,1%-дан астам активтерінің үлесі бар банктер.

(5) Шетелдік банктер – Қазақстанда "Банктер туралы заңның" 3-бабының 5-тармағына сәйкес келетін банктер, Беларусьте жарғылық қорында шетелдік капиталдың басым үлесі бар банктер. Ресейде капиталында 100% шетелдік қатысуы бар банктер.

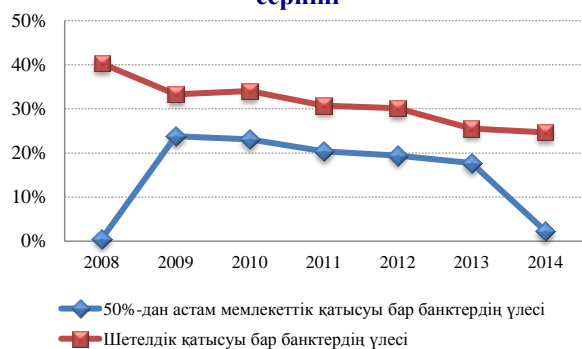
Дерек көзі: ҚРҰБ, РФОБ, БРҰБ, ҚРҰБ есептері

Ресей мен Беларуське қарағанда Қазақстанда тек бір мемлекеттік мамандандырылған банк – «Қазақстанның Тұрғын үй жинақ банкі» АҚ бар, ол нарықтың кем дегенде 3%-ын алады. 2014 жыл ішінде мемлекет 2008-2009 жылдардағы қаржы дағдарысы кезінде қолдау көрсетілген үш банктің капиталынан шықты. Қазақстанда Беларуське ұқсас шетел капиталының елеулі қатысу үрдісі байқалады. Қазақстандық банк жүйесінің төрттен біріне дерлігі шетелдік капиталдың қатысуы бар банктерге тиесілі – 24,7%. Бұл ретте, Қазақстанда алыс шетелден шетел капиталының үлесі төмендеді, бұл негізгі компанияның стратегиялық қызығушылығының жоғалуына, оның ішінде кіріс алу үшін қажетті әлеуетті іске асырудың мүмкін еместігіне байланысты болуы мүмкін (3.1.1.5-график). Қазақстанда 100%-дық

⁴⁸ Ресейдегі кредиттік ұйымдардың айтарлықтай саны ескеріле отырып, талдауға банктерді іріктеу ғана енгізілді.

шетелдік капиталдың қатысуы бар банктердің үлесі 2013 жылғы 14,7%-дан 2014 жылғы 14%-ға дейін төмендеді.

3.1.1.5-график
Мемлекеттік және шетелдік қатысуы бар банктердің жиынтық активтердегі үлесінің серпіні

Дерек көзі: ҚРҰБ

қоса, ресейлік банк жүйесіндегі шетел капиталының үлесі елге қарсы енгізілген санкциялар себепті оның әкелілуіне байланысты төмендеді. Ресейде шетелдік капиталдың қатысуы бар кредиттік ұйымдардың жалпы саны 2013 жылғы 251-ден 2014 жылғы 225-ке дейін қысқарды, оның ішінде 100%-дық шетелдік капиталдың қатысуы бар банктердің үлесі 10,4%-дан 9,2%-ға дейін төмендеді.

Беларусь банк секторында мемлекеттік қатысудың жоғары шоғырлануы және шетел капиталының бар екендігі байқалады. 2014 жылдың соңында банк секторының 64,4%-ы мемлекеттің бақылауында болды, нарық үлесінің 35,1%-ы шетелдік капиталдың қатысуы бар банктерге және кемінде 2% – жеке Беларусь банктеріне тиесілі болды. Үш мемлекеттік және шетелдік капиталдың қатысуы бар екі банк кіретін Үздік 5 банктің үлесіне елдің банк жүйесі активтерінің 79%-ы тиесілі.

Қазақстанда және Беларусьте банк секторындағы шетелдік қатысудың елеулі үлесі Ресей капиталына тиесілі. 2014 жылы «Сбербанк России» АҚ еншілес құрылымы екі елдің Үздік 5 банкінің құрамына кірді. Алғашқы отыз Ресей банкі активтері мөлшерінің бүкіл қазақстандық банк секторы активтерінен іс жүзінде 10 есе, ал Беларусьтікінен 23 есе асатындығы ЕАЭО елдері аумағында ресейлік банктер өктемдігінің себептерінің бірі болып табылады. Қазақстанда және Беларусьте тұрақты экономикалық өсу және рентабельділіктің бара-бар деңгейі жағдайында ресейлік капиталдың банк жүйесіне кіруі жалғасуы мүмкін.⁴⁹

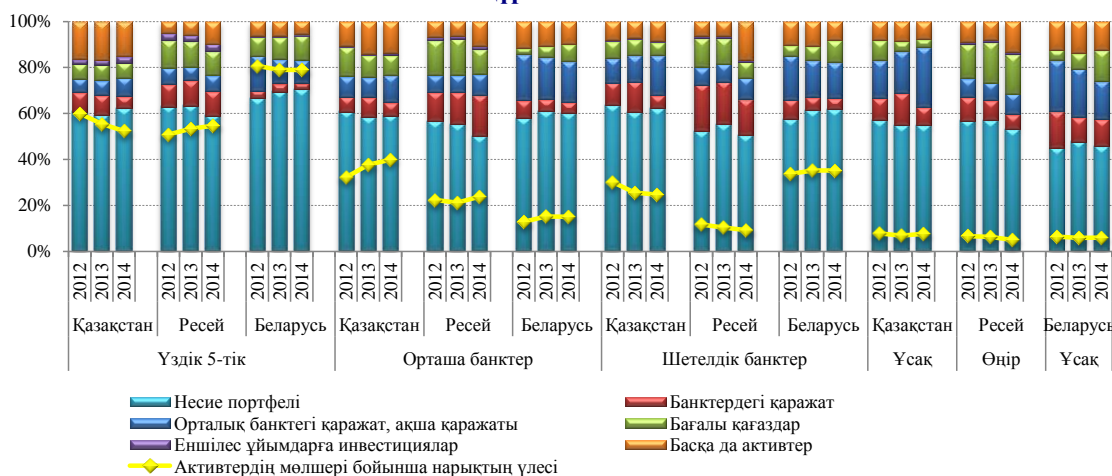
Туындаған ахуал шеңберінде қазақстандық банктер тәуекелді активтер және әлеуетті кірістер арасында оңтайлы арақатынасты табуға мәжбүр. Ресейде және Беларусьте мемлекеттің немесе шетел капиталының елеулі қолдауы тәуекелге деген тәбеттің неғұрлым жоғары деңгейін айқындайды, бұл баланс құрылымында тәуекел активтерінің анағұрлым жоғары үлесінен байқалады. Қазақстандық банктердің клиенттерден тартылған қаражаттан тәуелдігі қорландырудың балама көздерінің жоқ болуы себепті жоғары.

Қазақстан банк секторы, Ресей және Беларусь банк секторынан қарағанда жеке болып табылады және теңдей бәсекелестік жағдайында жұмыс істейді. Мемлекет атынан тікелей қолдау болмағандықтан, қазақстандық банктер тәуекелдің анағұрлым жоғары деңгейін қабылдай алмайды. Банктердің барлық топтарында, ұсақтарын қоспағанда,

⁴⁹ Салыстыру үшін, банк жүйесінің активтеріндегі шетел банктерінің үлесі Орталық Еуропа елдерінде соңғы 10 жыл ішінде 78%-дан 70%-ге дейін төмендеді, Оңтүстік Шығыс Еуропада – 61%-дан 84%-ға дейін өсті, ТМД елдерінде – 7%-дан 19%-ға дейін көтерілді, одан кейін 16%-ға дейін көтерілді, Үндістанда – 20%-дан төмен. Германияда, Францияда, Италияда, Испанияда және Нидерландта шетел банктерінің «еншілестері» және филиалдары банк жүйесі активтерінің 8-12%-ын алады.

активтердегі несие портфелінің үлесі орташа 60%-ды құрайды, мүмкін бұл, Қазақстанда қалыпты банк қызметін қолдау үшін оңтайлы болып табылады (3.1.1.6-график).

3.1.1.6-график
Топтар бойынша ЕАЭО елдері банктерінің активтердің мөлшері бойынша нарық активтері мен үлесінің құрылымы

Дерек көзі: ҚРҰБ, РФОБ, БРҰБ, ҚРҰБ есендері

Ресейде және Беларусьте Үздік 5 банктер тобында мемлекеттік капиталдың шоғырлануы бұл банктерге басқа банк топтарына қарағанда өзіне үлкен тәуекелді алуға мүмкіндік береді: өтімді қаражаттың аз санын қалдыра отырып, активтердің көп үлесін несие портфеліне инвестициялауға мүмкіндік береді. Біріншіден, теріс оқиғаларды іске асырған жағдайда осы топтың банктері мемлекеттен, оның ішінде қайта капиталдандыру есебінен қаражатты тарта алады. Екіншіден, қазақстандық банктерден өзгеше, Ресей және Беларусь банктері міндеттемелерінің құрылымында көбіне орталық банктен тартылған қаражаттың басым екендігі байқалады (3.1.1.7-график).

Екінші жағынан, Ресейдің және Беларусьтің орташа және ұсақ банктері ірі банктердің басымдылығына ие бола алмай, өтімді қаражаттың басым бөлігін тәуекел туындаған жағдайға ұстап отыр. Бұл ретте шетелдік капиталдың қатысуы бар банктердің балама ретінде негізгі құрылымдардан қаражат тарту мүмкіндігі бар. Мысалы, Беларусьте шетелдік капиталдың қатысуы бар банктер ретінде ғана жұмыс істейтін орташа банктер ұсақ банктермен салыстырғанда несие портфелінің басым бөлігін ұстап тұрады, өз кезегінде, тек жеке болып табылатын және жеткілікті қолдауы жоқ ұсақ банктер өтімді қаражатының жоғары үлесін активтерде сақтауға мәжбүр. Көбіне жеке капиталы бар ресейлік аймақтық банктер сондай-ақ өтімді қаражатының елеулі бөлігін ұстап тұруға мәжбүр.

3.1.1.7-график
Топтар бойынша ЕАЭО елдері банктерінің міндеттемелердің мөлшері бойынша міндеттемелер мен капиталдың құрылымы, нарықтың үлесі

Дерек көзі: ҚРҰБ, РФОБ, БРҰБ, ҚРҰБ есендері

Осылайша, мемлекеттік қаражатты тарту және қосымша тәуекелдерді қабылдау мүмкіндігі Ресей және Беларусь банк жүйелерінің басымдығы болып табылады, бұл ретте мемлекеттің қатысуын шоғырландыру банк секторының стратегиялық шешімдерді дамытуына және қабылдауына әсер етеді. Сонымен қатар Қазақстанда, бір жағынан мемлекет тарабынан тікелей қолдаудың болмауы банктердің қосымша тәуекелдерді қабылдау деңгейін шектейді, екінші жағынан, банктерді бәсекелестік жағдайында тәуекел мен кірістілік арасында оңтайлы арақатынасты табуға итермелейді.

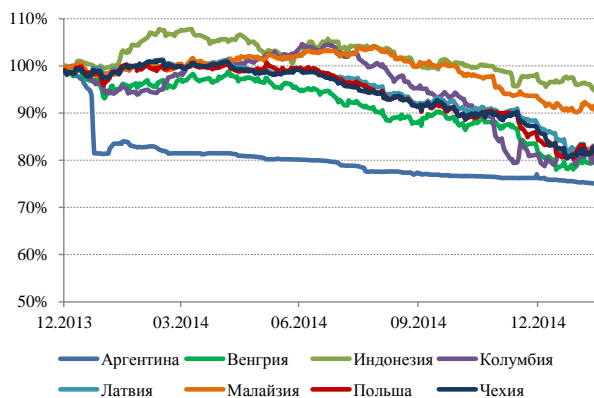
ЕАЭО барлық елдерінде дәстүрлі клиенттердің салымдары банктер үшін қорландырудың негізгі көзі болып қалды (3.1.1.7-график). Қазақстандық банктер үшін қорландырудың анағұрлым қолжетімді көзі ретінде клиенттер салымдарының маңыздылығы Ресей және Беларусь банктерімен салыстырғанда жоғары. Біріншіден, бұл Ресей және Беларусь банктерінің қазақстандық банктерге қарағанда орталық банктен тартылған қаражатқа көбірек иек арта алатындығына байланысты. Екіншіден, орташа және шетелдік қазақстандық банктерде клиенттер қаражатының үлесі қазақстандық Үздік 5 банктермен, сол сияқты осы топтағы Ресей және Беларусь банктерімен салыстырғанда басым.

Қорландырудың балама көзі ретінде қазақстандық банктер борыштық бағалы қағаздарды пайдаланады. Алайда қор нарығының әлсіз дамуына байланысты, бағалы қағаздар есебінен қорландыру көзі әлі де болса төмен болып отыр. Бағалы қағаздарды шығару арқылы қаражат тарту мүмкіндігі Қазақстан банк жүйесін қорландырудың тұрақтылығын арттыруға ықпал етеді. Өтеу мерзімі тұрғысынан қазақстандық банктер үшін міндеттемелердегі бағалы қағаздардың үлкен үлесі ЕАЭО елдері арасында салыстырмалы түрде басымдылық болып табылады.

Ресейдің орташа және ұсақ банктері әрі Беларусь банктерінің барлық топтары қорландырудың балама көздері ретінде қазақстандық банктермен салыстырғанда көбіне ішкі және сыртқы банкаралық нарықта қарыз алуды пайдаланады. Тұтастай алғанда, банкаралық қарыздар нарығында не орталық банктен анағұрлым арзан қорландыруды тарту мүмкіндігі Ресей және Беларусь банк жүйесінің басымдығы болып табылады. Алайда, орталық банктен, сол сияқты банкаралық нарықта ұлттық валютамен қаражаттың ағымдағы қымбаттауы Ресей және Беларусь банктерін өтімді қаражатты тарту бойынша шектейді.

2014 жылы Қазақстанда депозиттік базаны ұлттық валютадан шетел валютасына белсенді қайта бөлу жүргізілді. Шетел валютасындағы несие портфелін анағұрлым белсенді өсіру осының нәтижесі болды. Ресейде шетел валютасындағы депозиттер мен кредиттердің өсуіне негізгі үлес көбіне қайта базалау есебінен қамтамасыз етілді.

3.1.1.8-график
Валюталар индекстерінің АҚШ долларына қатысы бойынша өзгеру серпіні (2013 = 100%)
Салыстырылатын елдерді іріктеу

Дерек көзі: Bloomberg, ҚРҰБ есентері

2014 жылы әлемде АҚШ долларының дамыған және дамушы елдердің валюталарына қатысы бойынша нығаю үрдісі байқалды. Қазақстанда 2014 жылғы ақпанда ұлттық валюта бағамын бір сәтте түзетілді. Ресейде ұлттық валюта жыл бойы құнсызданды, алайда РFOB валюталық өктемдікті жүргізуін тоқтатуы және 2014 жылғы қарашада өзгермелі бағамға көшу Ресей рублінің бұдан әрі айтарлықтай құнсыздануына ықпал етті. Беларусьте БРҰБ ұлттық валюта бағамын бірте-бірте әлсірету саясатын жүргізді.

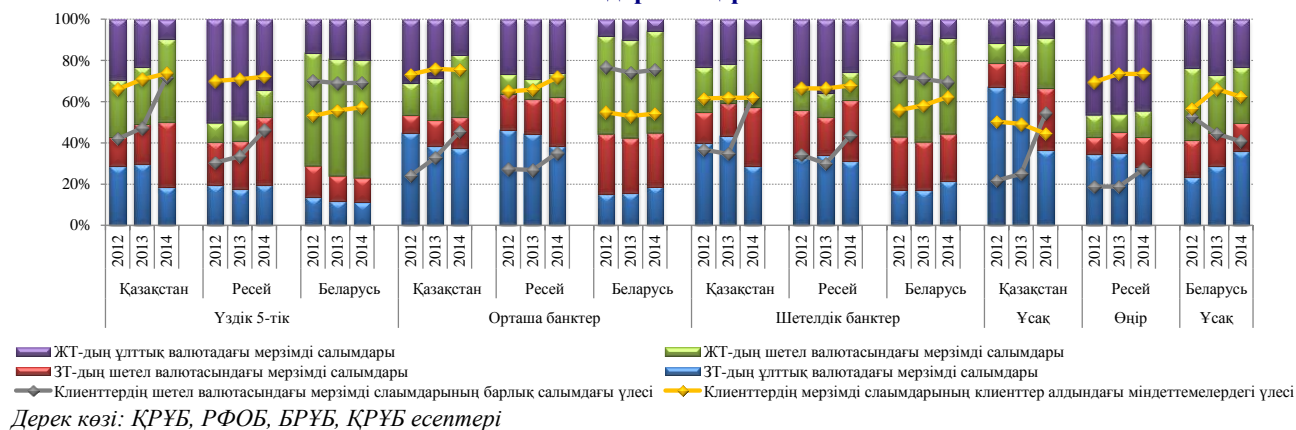
Қазақстан және Беларусь ұлттық валюталарының бағамдарын түзету тұтастай алғанда доллар индексінің жалпы өсуіне

сәйкес келді⁵⁰, 2014 жылы ол 12,8%-ды құрады. Салыстырып отырған елдердің ұлттық валюталары сондай-ақ АҚШ долларына қатысты 15-20% аралығында әлсіреуді көрсетті (3.1.1.8, Б-график).

2014 жылы мерзімді салымдардың және несие портфелінің құрылымы валюта бойынша өзгере бастады, әсіресе қазақстандық және ресейлік банктерде өзгеріс байқалды. Мерзімді салымдарды ұлттық валютадан шетел валютасына ауыстыру Қазақстан банктерінің барлық топтары бойынша және орташа Ресей банктерінің топтары бойынша байқалды (3.1.1.9-график). Қазақстан банктерінде шетел валютасындағы салымдардың айтарлық өсуі салымдардың 2014 жыл ішінде ауысуымен түсіндіріледі.

3.1.1.9-график

Топтар бойынша ЕАЭО елдері банктерінің мерзімді салымдарының құрылымы және мерзімді валюталық салымдарының үлесі

Ресейде шетел валютасындағы салымдардың елеулі өсуі көбіне шетел валютасындағы салымдарды бағамдық қайта бағалау есебінен болды. Бұл ретте, орташа банктердің тобы бойынша заңды тұлғалардың шетел валютасындағы салымдарының басым түрде ұсақ банктерден салымдардың ауысуы есебінен өсуі байқалды. Үздік 5 топпен салыстырғанда валюта салымдары бойынша анағұрлым тартымды жағдайлар салымдар ауысуының себептері болғандығын атап өткен жөн. Сонымен қатар 2014 жылы банктердің барлық топтары бойынша жеке тұлғалардың шетел валютасындағы салымдарының әкетілуі байқалды. Халықтың алынған кірістерін валюта салымдарын қайта бағалау нәтижесінде іске асыру ниеті салымдардың әкетілуінің негізгі себебі болды: құны ұлттық валютада түзетілмеген тауарлар мен қызметтерге тұтынушылық сұраныстың елеулі артуы байқалды.

Беларусьте соңғы үш жыл бойы шетел валютасындағы мерзімді салымдардың үлесі банктердің барлық топтары бойынша тұрақты түрде жоғары: Үздік 5 – 65,8%, орташа – 69,8%, шетелдік – 66,6%.

2014 жылдың соңында Қазақстан және Беларусь банктерімен салыстырғанда Ресей банктерінде валюталық салымдардың ең аз шоғырлануы байқалды, бұл тұтастай алғанда басымдылық болып табылады. Біріншіден, Ресей банктерінде валюталық міндеттемелер бойынша өтелмеген тәуекелдердің туындауы төмен. Екіншіден, Ресей банктері өздерінің валюталық міндеттемелерін экономикаға ең аз дәрежеде аударатын болады.

Қазақстан бойынша шетел валютасындағы қарыздардың өсуі 2014 жылы ескі жұмыс істемейтін, оның ішінде шетел валютасындағы қарыздарды елеулі есептен шығарумен жасырылды. Бұл ретте шетел валютасындағы қарыздардың жоғары шоғырлануы Үздік 5 топта байқалды – 49,7%, елеулі бөлігі жұмыс істемейтіндер санатына жатқызылған жинақталған ескі қарыздарға байланысты. Қазақстан банктерінің басқа топтары бойынша шетел валютасындағы қарыздардың үлесі Ресей банктерімен бір белгіде қалып отыр.

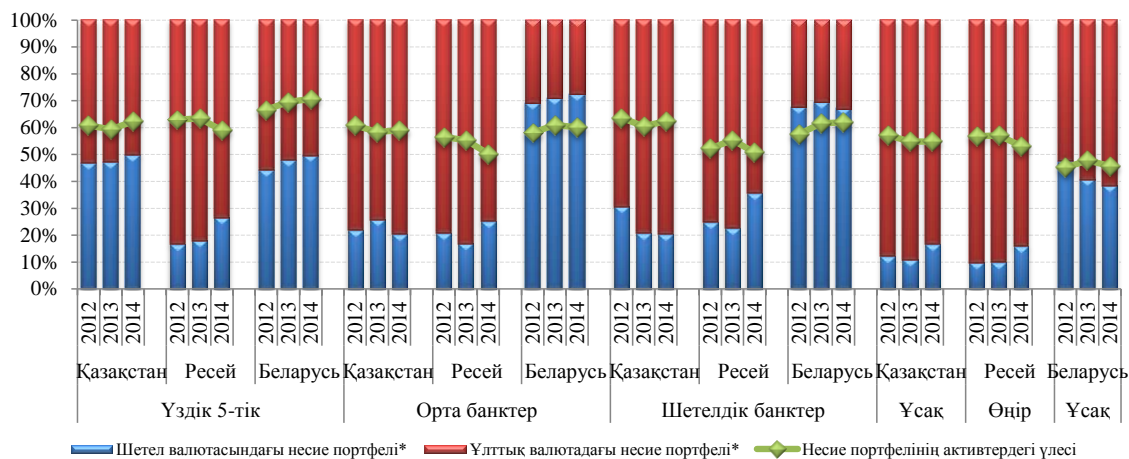
⁵⁰АҚШ долларының алты негізгі валюталар қоржынына қатынасын көрсететін доллардың DXY индексі: Еуро (EUR), Иена (JPY), Фунт стерлинг (GBP), Канада доллары (CAD), Швед кронасы (SEK) және Швейцар франкі (CHF). Индекс осы валюталарды орташа геометриялық саралау ретінде есептеледі. 2013 жылғы 1 қаңтардан бастап 2015 жылғы 1 қаңтар аралығында доллардың DXY индексі 13,2%-ға өсті. Орташа USD қатынасы бойынша әлемдік валюталар осы кезеңде 11,6%-ға әлсіреді.

Ресей банктерінің барлық топтары бойынша шетел валютасындағы қарыздар үлесінің өсуі байқалды (3.1.1.10-график). Бұл ретте тек орташа банктер шетел валютасында несиелік портфельін өсіру жолымен шетел валютасындағы заңды тұлғалар салымдарының өсуіне ден қойды.

3.1.1.10-график

Топтар бойынша ЕАЭО елдері банктерінің валюталар бойынша несиелік портфельінің құрылымы

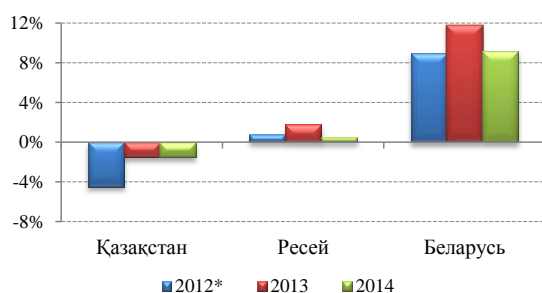
Ескертпе: *Беларусь бойынша – мерзімі өткен кредиттік берешекті, мерзімі өткен төлем құралдарын⁵¹; өтеу мерзімі басталмаған, IV – V тәуекел топтары бойынша жіктелген төлем құралдарын**, берілген қарыздар бойынша мерзімі өткен берешекті қоспағанда.

Дерек көзі: ҚРҰБ, РФОБ, БРҰБ, ҚРҰБ есептері

Беларусьте банктердің барлық топтары бойынша шетел валютасындағы несиелік портфельінің жоғары үлесі байқалды. Банктердің барлық топтары бойынша, ұсақ банктерді қоспағанда, шетел валютасындағы мерзімді салымдардың және несиелік портфельінің жоғары үлесін ескере отырып, Беларусь банк секторының жоғары долларлануы туралы қорытынды жасауға болады.

3.1.1.11-график

ЕАЭО елдерінің банк жүйелерінің ашық валюталық позициясының меншікті капиталға қатынасы

Ескертпе: *Қазақстан бойынша 2012ж. есепті кезеңде теріс капиталға байланысты «БТА Банк» АҚ-ты қоспағанда.

Дерек көзі: ҚРҰБ, РФОБ, БРҰБ, ҚРҰБ есептері

хеджирлеуге мүмкін болды. Бұдан әрі, қазақстандық банктер валюталық тәуекелдерін азайту үшін шетел валютасындағы несиелік портфельінің үлесін ұлғайтуға тырысатындығын жоққа шығаруға болмайды.

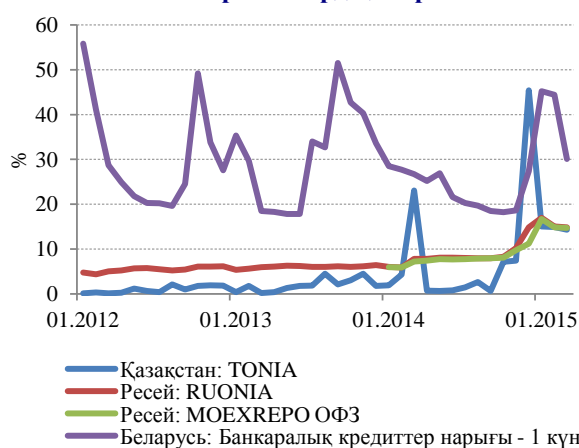
2014 жылдың соңындағы мерзімді салымдар мен несиелік портфельінің валюталық құрылымын ескере отырып, Қазақстан бойынша шетел валютасындағы салымдар көбіне несиелік портфельімен салыстырғанда өсті, нәтижесінде банк жүйесі бойынша валюталық позиция қысқа болып қалыптасты. Бұл ретте, банктердің капиталына оның ықпалы шамалы – 1,5% (3.1.1.11-график). ҚРҰБ валюталық-пайыздық свопты беруі Қазақстан банк жүйесі бойынша осыншама шамалы валюталық теңгерімсіздіктің себебі болып табылады, нәтижесінде банктерде баланстан тыс ұзын позиция қалыптасты. Орта мерзімді перспективада қазақстандық банктерге өздерінің валюталық позицияларын

⁵¹ Беларусь Республикасының Ұлттық Банкі Басқармасының 2006 жылғы 28 қыркүйектегі № 138 қаулысымен бекітілген Банктердің және банктік емес кредиттік-қаржылық ұйымдарының баланста көрсетілмеген активтер мен операциялар бойынша ықтимал шығындарды өтеуге арналған арнайы резервтерді қалыптастыру және пайдалану тәртібі туралы нұсқаулыққа және Банктердің және банктік емес кредиттік-қаржылық ұйымның жергілікті нормативтік құқықтық актілеріне сәйкес

Мерзімді валюталық салымдардың және қарыздардың ең аз үлесі ресейлік банктер үшін басымдылық болып табылады, олар Қазақстан және Беларусь банктерімен салыстырғанда баланстың валюталық құрылымының өзгеруіне онша байланысты емес. Тұтастай алғанда Ресей банк жүйесі бойынша валюталар бойынша шамалы ұзын позиция байқалды, оның банктердің капиталына әсері төмен – 0,5%.

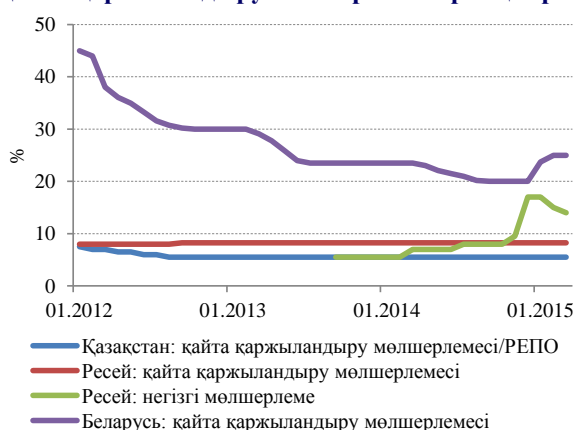
Беларусь банктері бойынша мерзімді салымдардың және несиелік портфелінің валюталық құрылымы айтарлықтай өзгермегендігін, сондай-ақ шетел валютасындағы активтердің міндеттемелерден асқандығын ескере отырып, банк жүйесі бойынша ұзын валюталық позиция қалыптасты. ЕАЭО елдерімен салыстырғанда Беларусь банктерінің капиталына ашық валюталық позицияның қысымы анағұрлым көп – 9,2%. Бір жағынан,

3.1.1.12-график
ЕАЭО елдерінің банкаралық кредиттеу нарықтарындағы 1 күндік пайыздық мөлшерлемелердің* серпіні

Ескертпе: *графикті құру кезінде бір айдағы орташа алынған мөлшерлемелер пайдаланылды.
Дерек көзі: KASE, МБББ, РФОБ, БРҰБ

3.1.1.13-график
Қазақстандағы, Ресейдегі және Беларусьтегі қайта қаржыландыру мөлшерлемелерінің серпіні

Дерек көзі: ҚРҰБ, РФОБ, БРҰБ

Нәтижесінде банкаралық нарықта қарыз алу мөлшерлемесі сондай-ақ өсті.

Беларусь банктері үшін ұлттық валюта бұдан әрі құнсызданған жағдайда теріс қайта бағалауға аз ұшырау ұзын позицияның басымдылығы болып табылады. Екінші жағынан, банктерде борыштық валюталық жүктеменің өсуі есебінен қарыз алушылардың кредит тәуекелі арқылы жанама валюталық тәуекелі ұлғайды. Оған қоса, Беларусь банк жүйесі бойынша ұзын позиция орта мерзімді перспективада БРҰБ-ның дара кәсіпкерлерді қоспағанда⁵², шетел валютасында жеке тұлғаларды, сондай-ақ сыртқы сауда операцияларын жүзеге асырмайтын заңды тұлғаларды⁵³ кредиттеуге шектеуді енгізуге байланысты тоқтатылуы мүмкін.

2014 жылы Қазақстанда және Ресейде ұлттық валютаны бағамдық түзету банктердің өтімділігімен ахуалды айқындады. Нәтижесінде банкаралық операциялар нарығында ұлттық валютадағы құралдар бойынша мөлшерлемелердің өсуі байқалды (3.1.1.12-график).

Ресейде 2014 жылдың екінші жартысында ұлттық валютаның айтарлықтай әлсіреуі нәтижесінде РФОБ рубльдің бұдан әрі әлсіреуін шектеу мақсатында негізгі мөлшерлемесі⁵⁴ 2013 жылғы 5,5%-дан 2014 жылғы 17%-ға дейін көтеру бойынша шешім қабылдады (3.1.1.13-график). Банктер РФОБ-дан қыскамерзімді қаражатты тартатын негізгі мөлшерлемесінің өсуі банк жүйесіндегі өтімді қаражаттың қымбаттауының негізгі себебі болды.

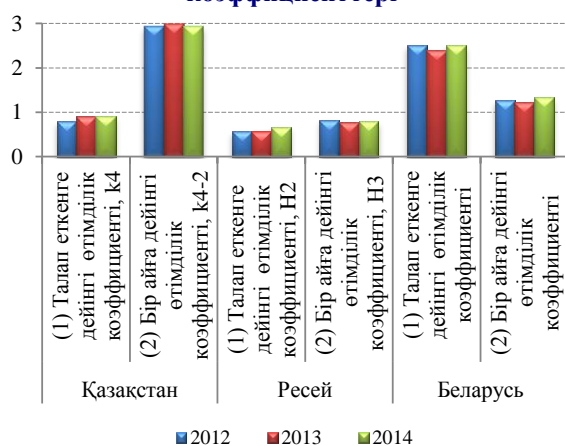
⁵² «2003 жылғы 30 желтоқсандағы № 226 Банктердің кредит нысанында ақша қаражатын беру (орналастыру) және оларды қайтару тәртібі туралы нұсқаулыққа өзгерістер мен толықтырулар енгізу» Беларусь Республикасының Ұлттық банкі басқармасының 2009 жылғы 14 шілдедегі № 105 қаулысы.

⁵³ «Беларусь Республикасының Ұлттық банкі басқармасының Шетел валютасында кредит беру туралы 2013 жылғы 13 қарашадағы № 577 қаулысына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Беларусь Республикасының Ұлттық банкі басқармасының 2014 жылғы 4 қаңтардағы №3 қаулысы

⁵⁴ РФОБ негізгі мөлшерлемесі – өтімділікті бір аптаға ұсыну және сіңіру бойынша аукциондық мөлшерлеме.

Беларусьте 2014 жыл ішінде БРҰБ-ның баға тұрақтылығын қамтамасыз етуге және инфляция деңгейін төмендетуге бағытталған ақша-кредит саясаты шеңберінде қайта қаржыландыру мөлшерлемесін бірте-бірте төмендету жүргізілді, оның нәтижесінде банкаралық нарықта мөлшерлемелер сондай-ақ төмендеуді көрсетті. Алайда 2014 жылғы желтоқсанда Ресейдегі ахуал және ұлттық валюта бағамын елеулі түзетудің өсіп отырған күтулері аясында қаржыландыру мөлшерлемесінің және банкаралық нарықта мөлшерлемелердің көтерілуі байқалды.

3.1.1.14-график
ЕАЭО елдерінің банк жүйелерінің өтімділік коэффициенттері⁵⁵

Дерек көзі: ҚРҰБ, РФОБ, БРҰБ

Бойынша өтімділігі жоғары активтердің талап етуге дейінгі міндеттемелерге қатынасы Ресей бойынша көрсеткіштерден асады, бірақ Беларуське қарағанда айтарлықтай төмен. Алайда 1 айға дейінгі активтер 1 айға дейінгі міндеттемелерден 3 есеге жуық асады.

ЕАЭО елдерінің банк жүйелерінде берілген қарыздар және тартылған салымдар бойынша мөлшерлемелер арасында спрэдтің төмендеуі байқалды, бұл бұдан былай банктердің кірістілігіне теріс әсер етуі мүмкін.

Пайыздық тәуекелдің өсуіне қарамастан, ұлттық валютада депозиттік базаны сақтау мақсатында қазақстандық және ресейлік банктер депозиттер бойынша мөлшерлемелерді өсіру жолымен ұлттық валютада жинақ ақшаның тартымдылығын ұлғайтты. Нәтижесінде жаңа тартылған депозиттер мен ұлттық валютада берілген кредиттер бойынша орташа алынған мөлшерлемелер арасындағы спрэд 2014 жыл бойы төмендеді (3.1.1.15-график). Бұл ретте спрэдтің анағұрлым көп төмендеуі ресейлік банк секторында 2014 жылғы желтоқсанда байқалды, жеке тұлғалардың салымдары бойынша мөлшерлемелер 2 есе, ал заңды тұлғалардың салымдары бойынша мөлшерлемелер 1,5 есе өсті.

Беларусьте заңды тұлғалардың шетел валютасындағы құралдар бойынша спрэдін қоспағанда, жаңа берілген кредиттер мен тартылған депозиттер бойынша мөлшерлемелер арасындағы спрэд теріс мәнді көрсетті. Экономикаға және халыққа жеңілдіктер және субсидияланған қарыздарды беру қалыптасқан теріс спрэдтің себебі болып табылады. 2014 жыл ішінде Беларусь банк секторында спрэдтің көтерілуі байқалды, бұл тұтастай алғанда жүйе үшін оң үрдіс болып табылады. Алайда банкаралық нарықта

Өтімді қаражаттың ағымдағы қымбаттауын, сол сияқты Ресей және Беларусь банктерінің орталық банктен қорландыруды және банкаралық операцияларды белсенді пайдалану фактісін ескере отырып, жақын арада осы елдердің банктері өтімді қаражатпен проблемаларға тап болуы мүмкін. Оған қоса, өтімділік коэффициенттерінің мәні ЕАЭО елдері арасында Ресей банктерінің өтімділігінің төмен көрсеткіштері бар екендігін көрсетті (3.1.1.14-график).

Қазақстанда өтімділік нормативтерін орындауға қойылатын реттеу талаптары Ресей және Беларусьпен салыстырғанда едәуір жоғары. Тұтастай алғанда банк жүйесі

⁵⁵ ЕАЭО елдері үшін міндеттемелерді өтеу мерзімі бойынша неғұрлым ұқсас өтімділік нормативтері таңдап алынды: (1) талап ету бойынша міндеттемелер:

- Қазақстан – Өтімділігі жоғары активтердің талап ету бойынша міндеттемелерге қатынасы, k4;
- Ресей – Өтімділігі жоғары активтердің талап ету бойынша міндеттемелерге қатынасы, H2;
- Беларусь – Талап етуге дейінгі активтердің талап етуге дейінгі пассивтерге қатынасы, жылдам өтімділік коэффициенті.

(2) талап етуге дейінгі және бір айға дейінгі міндеттемелер:

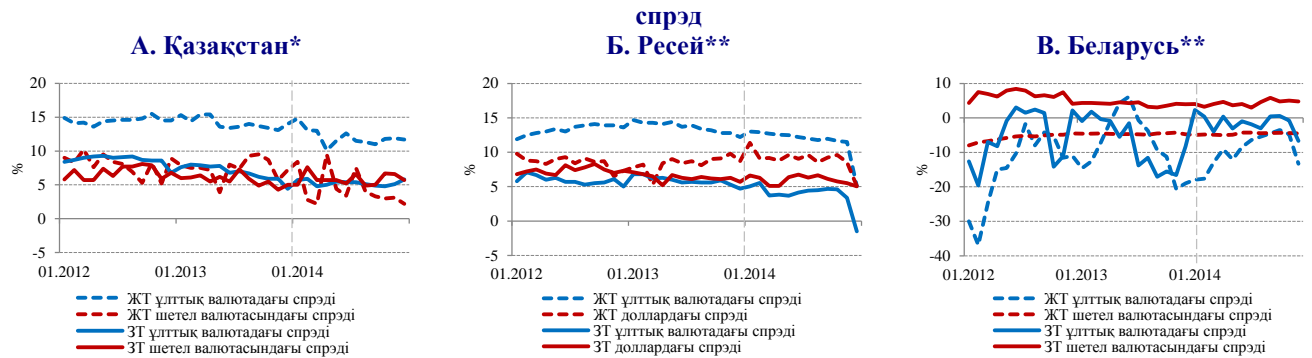
- Қазақстан – 1 айға дейінгі активтердің 1 айға дейінгі қысқамерзімді міндеттемелерге қатынасы, k4-2;
- Ресей – Өтімді активтердің 30 күнге дейінгі қысқамерзімді міндеттемелерге қатынасы, H3;
- Беларусь – 30 күнге дейінгі активтердің 30 күнге дейінгі пассивтерге қатынасы, ағымдағы өтімділік коэффициенті.

мөлшерлемелердің өсуі ұлттық валютадағы депозиттік базаның құнына әсер етті, бұл ұлттық валютадағы спрэдтердің төмендеуіне қайта ықпал етті.

Қарыздар мен салымдар арасындағы мөлшерлемелер бойынша спрэдтердің төмендеуі кейіннен ЕАЭО елдері банктерінің кірістілігіне теріс ықпал етеді. Мөлшерлемелер бойынша спрэдтердің төмендеуінен болатын елеулі әсер Ресей және Беларусь банк секторында күтіледі.

3.1.1.15-график

ЕАЭО елдері банктерінің жаңа кредиттері мен депозиттері бойынша мөлшерлемелер арасындағы пайыздық

Ескертпе: *Қазақстан бойынша спрэдтер берілген барлық кредиттер және тартылған депозиттер бойынша орташа алынған мөлшерлемелер арасындағы айырма ретінде есептелді;

**Ресей және Беларусь бойынша, қарыздардың ұзақмерзімді құралдар ретіндегі сипаттамалары және депозиттердің қысқамерзімді құралдар ретіндегі сипаттамалары негізінде спрэдтер бір жылдан жоғары берілген кредиттер және бір жылға дейінгі тартылған депозиттер бойынша орташа алынған мөлшерлемелер арасындағы айырма ретінде есептелді;

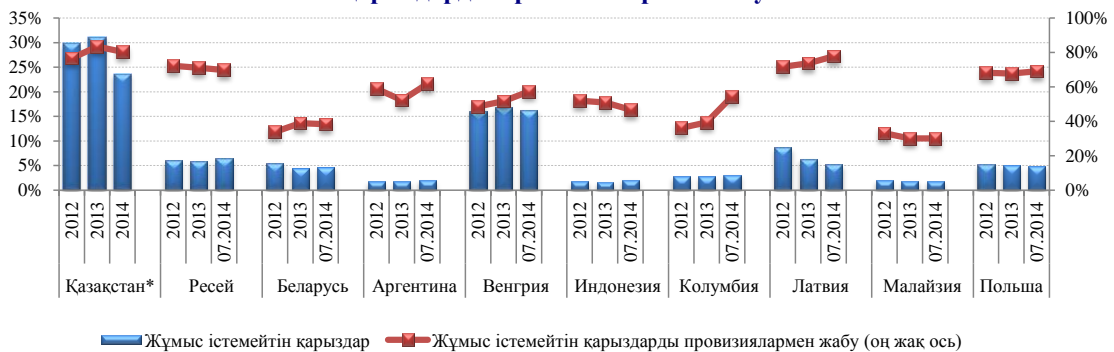
Дерек көзі: ҚРҰБ, РФОБ, БРҰБ, ҚРҰБ есептері

Жұмыс істемейтін қарыздардың жоғары үлесі, олардың кейбір қысқаруына қарамастан, ірі қазақстандық банктерге өзгеріп отырған конъюнктураға жылдам ден қоюға мүмкіндік береді. Несие портфеліндегі жұмыс істемейтін қарыздардың төмен үлесі Ресей мен Беларусьтің басымдықтары болып табылады, алайда ұлттық валютаның бағамын түзету, жеке тұлғалар портфелі өсуінің баяулауы және 2014 жылғы инфляция деңгейінің өсуі жеке тұлғалардың қарыздар портфеліндегі кредит тәуекелі өсуінің себебі болды.

2014 жылы Қазақстанның банк жүйесінде жұмыс істемейтін қарыздардың үлесі 2013 жылғы 31,2%-дан 2014 жылғы 23,5%-ға дейін төмендеді. Алайда Қазақстанда несие портфелінің сапасы ЕАЭО елдерімен және іріктелген елдермен салыстырғанда әлі де болса төмен деңгейде қалып отыр (3.1.1.16-график). Ресейде және Беларусьте жүйе бойынша жұмыс істемейтін қарыздардың үлесі айтарлықтай төмен және 4-7% аралығында болды.

3.1.1.16-график

Жұмыс істемейтін қарыздардың жиынтық несие портфеліндегі үлесі және жұмыс істемейтін қарыздарды провизиялармен жабу

Ескертпе: *Қазақстан бойынша 2015ж.01.01 деректер

Дерек көзі: ХВҚ, ҚРҰБ, ҚРҰБ есептері

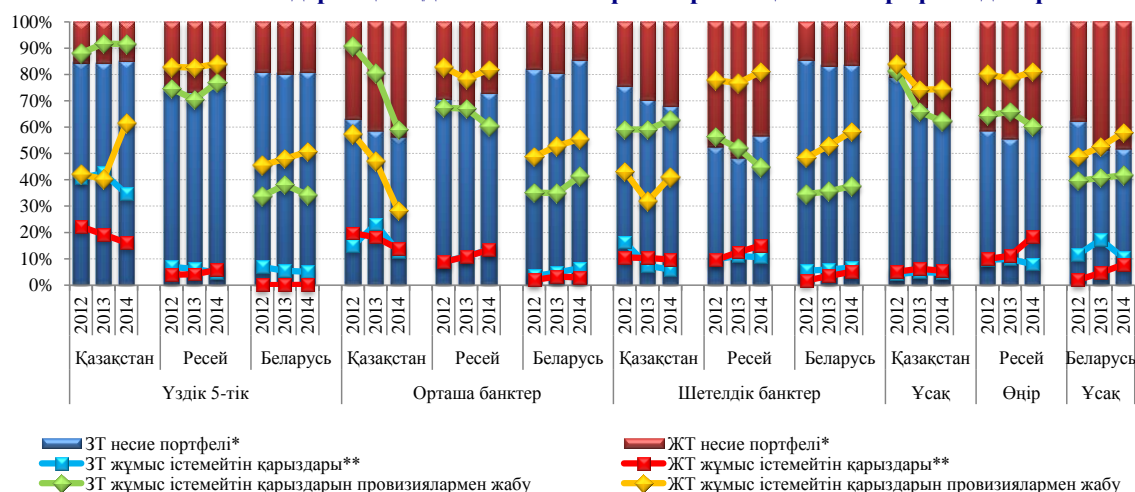
Бұл ретте жұмыс істемейтін қарыздарды провизиялаудың жеткілікті түрде жоғары деңгейі Қазақстанның банк жүйесі үшін оң үрдіс болып табылды. Жұмыс істемейтін қарыздарды провизиялармен жабу коэффициенті 2014 жылдың соңында 80,4%-ды құрады.

Бұл несие портфелі сапасының нашарлауынан болған зияндардың көп бөлігінің банктердің капиталында сіңірілгендігін білдіреді және бұдан әрі банктердің жұмыс істемейтін қарыздардың деңгейін төмендетуге мүмкіндігі болады. Сондай-ақ провизиялаудың жоғары деңгейі ресейлік банк жүйесінде байқалды – 69,8%. Беларусьте жүйе бойынша провизиялардың жұмыс істемейтін қарыздарды жабу деңгейі ЕАЭО елдері арасында неғұрлым төмен – 38,3%. Несие портфеліндегі жұмыс істемейтін қарыздардың шамалы үлесін және Беларусь банк жүйесінің жоғары капиталдандыру деңгейін ескере отырып⁵⁶, тұтастай алғанда провизиялардың жұмыс істемейтін қарыздарды жабуының төмен деңгейі банк жүйесі үшін айтарлықтай тәуекелдерге әкелмейді. Алайда, жұмыс істемейтін қарыздар өскен жағдайда іске асырылған кредит тәуекелі бойынша шығындар Беларусь банктерінің капиталына әсер етуі мүмкін.

Қазақстанда 2008-2009 жылдардағы кезеңдерде жинақталған заңды тұлғалардың «ескі» жұмыс істемейтін қарыздары несие портфелінің төмен сапасына елеулі үлес қосты. Заңды тұлғалардың жұмыс істемейтін қарыздарының негізгі үлесі қазақстандық нарықта бұрыннан операциялар жүргізіп келе жатқан ірі және орташа банктерде шоғырланған (3.1.1.17-график). Заңды тұлғалардың несие портфелінің төмен сапасы банктерді жеке тұлғалардың жұмыс істемейтін қарыздарын провизиялармен жабумен салыстырғанда жұмыс істемейтін қарыздарды провизиялармен көбірек жабуға итермелейді. Үздік 5 топ бойынша заңды тұлғалардың жұмыс істемейтін қарыздарын провизиялармен жабу 90%-дан асады, ал қазақстандық банктердің басқа топтары бойынша 60%-да асады.

3.1.1.17-график

Жұмыс істемейтін қарыздардың және жұмыс істемейтін қарыздар бойынша провизиялардың топтар бойынша ЕАЭО елдерінің заңды және жеке тұлғаларының несие портфеліндегі үлесі

Ескертпе: *Беларусь бойынша - № 138 Нұсқаулыққа сәйкес кредиттеу бағыттары бойынша клиенттерге кредиттер;

**Беларусь бойынша - № 138 Нұсқаулыққа сәйкес кредит тәуекелінің III-V топтары бойынша жіктелген активтер.

Дерек көзі: ҚРҰБ, РФОБ, БРҰБ, ҚРҰБ есептері

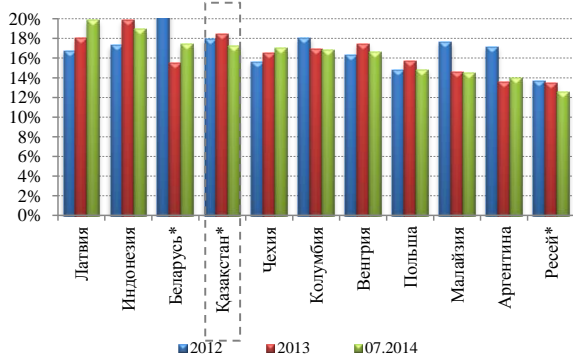
Ресейде және Беларусьте жеке тұлғалар портфелі өсу қарқынының баяулауы, инфляция деңгейінің өсуі, сондай-ақ 2014 жылы халықтың әл-ауқатының төмендеуі банктердің барлық топтарында жеке тұлғалар портфелі сапасы нашарлауының себебі болды. Жеке тұлғалар портфелінде кредит тәуекелінің өсуі тұтынушылық мақсаттарға берілген қарыздар бойынша байқалды, олар Қазақстандағы сияқты тұтынушылық кредиттеу дүрбелеңі кезеңінде 2011-2013 жылдарда белсенді өсуді көрсетті. Ресейде, сол сияқты Беларусьте жеке тұлғалар қарыздарының үлкен үлесі шоғырланған, ұсақ банктер мен шетелдік капиталдың қатысуы бар банктер портфельдің неғұрлым төмен сапасын көрсетті. Тәуекелдер өсуінің 2014 жылғы екінші жартыжылдықта болуы фактісін ескере отырып, активтер сапасының бұдан әрі төмендеу мүмкіндігі екі елде әлі де болса сақталып отыр. Бұл ретте, Ресей банктері үшін провизиялармен жұмыс істемейтін қарыздарды жабу жоғары деңгейі басымдық болып табылады, банктердің барлық топтары бойынша 80%-дан

⁵⁶ ЕАЭО елдерінің үш жүйесін капиталдандыруды талдау мәтін бойынша төменде келтірілген.

асады. Беларусь банктерінің барлық топтары бойынша жеке тұлғалардың жұмыс істемейтін қарыздарын провизиялармен жабу 50%-дан асады.

Теріс жағдайлар болған жағдайда туындаған тәуекелдерді сіңіріп алуға мүмкіндік беретін банк секторын үлкен капиталдандыру Қазақстанның және Беларусьтің басымдығы болып табылады.

3.1.1.18-график
2014ж. 01.07 меншікті капиталдың жеткіліктілігі коэффициенттері

Ескертпе: *ЕАЭО елдері бойынша 2015ж.01.01 деректер.
Дерек көзі: ХВҚ, ҚРҰБ, РФОБ, БРҰБ, ҚРҰБ есептері

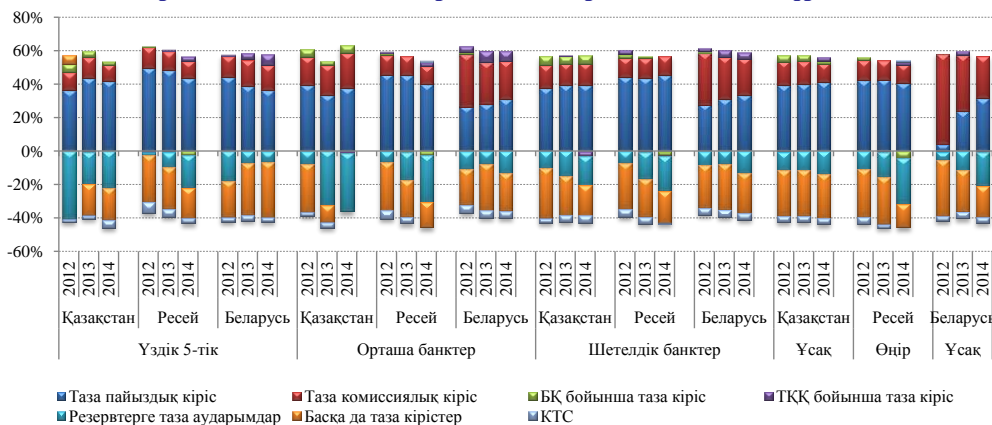
кірістерге сенім артады. Беларусь және Ресей банк секторында клиенттердің қарыздары бойынша ықтимал ысыраптарға резервтердің айтарлықтай ұлғаюы, осының салдары ретінде банктердің активтері мен меншікті капиталы рентабельділігінің төмендеуі байқалды.

Салыстырылып отырған елдермен салыстырғанда Қазақстан және Беларусь меншікті капиталы есебінен тәуекелдерді сіңіруге неғұрлым дайын болып табылады. Қазақстанның меншікті капиталының жеткіліктілігі коэффициенті нормативтен⁵⁷ айтарлықтай асады және 2014 жылдың соңында 17,3%-ды, Беларусь бойынша – 17,4%-ды құрады (3.1.1.18-график). Ресей банктері капиталының жеткіліктілігі нормативтік мәннен онша аспайды – 12,5%⁵⁸.

Қазақстандық және ресейлік банктер пайдасына негізгі салымды пайыздық кірістер қосады, ал Беларусь банктері тең дәрежеде комиссиялық

3.1.1.19-график

Топтар бойынша ЕАЭО елдерінің банктері пайдасының құрылымы

Дерек көзі: ҚРҰБ, РФОБ, БРҰБ, ҚРҰБ есептері

⁵⁷ ЕАЭО елдерінің меншікті капиталы жеткіліктілігінің нормативі:

- (1) Ресей банктері үшін жеке қаражаттың (капиталдың) жеткіліктілігі нормативі Н1.0 – нормативтің ең төменгі жол берілген сандық мәні 10% мөлшерінде белгіленеді;
- (2) Беларусь банктері үшін нормативтік капиталдың жеткіліктілігі нормативі – 10% мөлшерінде;
- (3) Қазақстандық банктер үшін меншікті капитал жеткіліктілігінің коэффициенті к2 – кемінде 12%.

⁵⁸ 2014 жылы Ресей рублі бағамының өзгеруіне байланысты пруденциялық нормативтерді бұзуға және бағалы қағаздар портфелін теріс қайта бағалауға жол бермеу үшін РФОБ банк секторының орнықтылығын қолдау бойынша бірқатар шаралар қабылдады. Ресей банктеріне: (1) 2014 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша рубльге қатысты шетел валютасының ресми бағамы бойынша баланстық және баланстан тыс шоттарда операцияларды көрсетуге рұқсат етілді; (2) 2015 жылғы 1 шілдеге дейінгі мерзімге уақытша мораторий енгізілді; (3) қарыз алушының қаржылық жағдайын бағалаудан тыс борышқа қызмет көрсету сапасын бағалауды нашарлатпау мүмкіндігі берілді. Бұдан әрі, пруденциялық нормативтерді бұзуға жол бермеу мақсатында РФОБ мемлекеттік қаражат есебінен банк секторын қайта капиталдандыруды жүргізуді жоспарлап отыр.

Дәстүрлі пайыздық кірістер банктің таза пайдасына негізгі салымды қосады. Ресейлік және қазақстандық банктер таза пайдаға пайыздық кірістен елеулі үлес алады (3.1.1.19-график). Бұл ретте, Үздік 5-тікті қоспағанда, барлық топтағы Беларусь банктерінде таза пайдаға комиссиялық кірістердің үлесі пайыздық кіріске тең. Беларусь банктерінің барлық топтарының пайда құрылымында туынды қаржы құралдарымен операциялардан түскен үлес байқалды. Қазақстанда орташа банктерде комиссиялық кірістердің таза пайдаға үлесі анағұрлым елеулі орын алады.

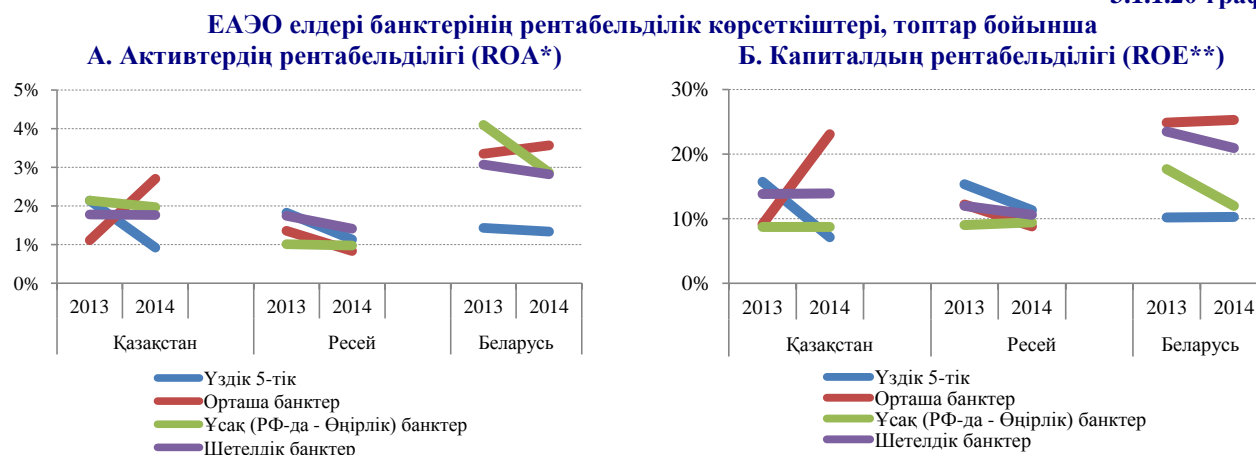
2014 жылы ЕАЭО елдерінің банк жүйесінің шығыстар құрылымында ықтимал ысыраптарға есептелген резервтерге аударымдардың өсуі байқалды. Егер қазақстандық банктер үшін резервтерге елеулі аударымдар соңғы үш жылы ішінде жоғары болса, Беларусь банктері үшін, Үздік 5 топты және Ресей банктерін қоспағанда, несие портфелі бойынша ықтимал ысыраптарға ауқымды резервтеу 2014 жылы болды. Экономикалық құлдырау салдарынан қарыз алушылардың қаржылық жағдайының нашарлауы бойынша күтулер Ресей және Беларусь банктерінде резервтерге аударымдардың өсу себебі болды.

2014 жылдың қорытындылары бойынша Қазақстан және Беларусь банктерінің пайдасы өсті, бірақ 2013 жылмен салыстырғанда екі есе аз.

Қазақстандық банк секторы пайдасының таза өсуі орташа банктерде пайданың айтарлықтай өсуімен қамтамасыз етілді. Беларусь банк секторы бойынша пайданың таза өсуін ұсақ банктерден басқа барлық топтар көрсетті. Ресей банктерінің пайдасы 2014 жылы 2013 жылмен салыстырғанда 36%-дан аса қысқарды. Нәтижесінде Ресей банктері активтерінің және меншікті капиталының рентабельділігі бағалы қағаздармен операциялар бойынша зияндармен, сондай-ақ ықтимал ысыраптарға аударымдардың айтарлықтай өсуіне байланысты төмендеді.

Тұтастай алғанда Қазақстан және Ресей банк жүйесінің рентабельділігі, нарықта өз позицияларын белсенді нығайтып жатқан қазақстандық орташа банктерді қоспағанда, ұқсас деңгейде тұр (3.1.1.20 А, Б-график). Беларусьте орташа және шетелдік капиталдың қатысуы бар банктер қызметінің айтарлықтай тиімділігін көрсетті, Үздік 5-топ активтерінің және меншікті капиталының рентабельділігі қазақстандық және ресейлік банктердің рентабельділігімен бірдей.

3.1.1.20-график

Ескертпе: *Таза пайданың орташа активтерге қатынасы. **Таза пайданың орташа капиталға қатынасы.
 Дерек көзі: ҚРҰБ, РФОБ, БРҰБ, ҚРҰБ есептері

3.1.2. Кредит тәуекелі

2014 жыл соңғы төрт жылдық кезеңде несие портфелі өсуінің айтарлықтай төмен қарқындарымен сипатталады. Жаңа кредиттеу және валюталық қарыздарды қайта бағалау реттеуші талаптарға қол жеткізу шеңберінде жұмыс істемейтін қарыздар портфелінің елеулі қысқаруымен ішінара өтелді⁵⁹. Кредит тәуекелінің

⁵⁹ 2015 жылдың басында несие портфеліндегі жұмыс істемейтін қарыздардың 15% деңгейіне жету.
 Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есеп, 2014 жылғы желтоқсан

шоғырлануы ірі бизнес субъектілеріне берілген қарыздар портфелінде сақталуын жалғастыруда, алайда қамтамасыз етуді ескере отырып олар бойынша қалыптастырылған провизиялар кредит тәуекелін іске асырудан туындаған шығындарды жабады.

Ескертпе: Несиелік портфелінің өзгеруі өткен жылдың осындай кезеңіне пайыздық өзгеріс түрінде берілген.
Дерек көзі: ҚРҰБ

Дерек көзі: ҚРҰБ

шектеу бойынша реттеу шараларын енгізуі есебінен 2013 жылы кредиттеу қарқынының 30,3%-дан 12,5%-ға дейін құлдырауы байқалды. Жыл басында теріс бағамдық күтулерге байланысты қарыз алушылар тарапынан кредиттік өнімдерге сұраныстың төмендеуі, сондай-ақ теңгелік өтімділіктің жетіспеуінен жыл соңында ұлттық валютада қарыздарға банктер тарапынан ұсыныстың төмендеуі сондай-ақ несиелік портфелі өсуінің баяулауына әсер етті.

2014 жылдың қорытындысы бойынша жұмыс істемейтін қарыздардың үлесі соңғы бес жылда ең төменгі деңгейге жетіп, 23,5%-ды⁶⁰ құрады (3.1.2.2, А-график). Серпін жүйенің жұмыс істемейтін қарыздарының 70%-нан астамы шоғырланған ірі бизнес қарыздарының портфелімен айқындалды. Валюталық қарыздарды қайта бағалау нәтижесінде ұлттық валюта бағамын түзетуден әсер көбіне ірі бизнестің жұмыс істемейтін портфелінде байқалды (6-бөкс). Бұдан былайғы есептен шығару ірі кәсіпорындардың портфеліндегі жұмыс істемейтін қарыздардың үлесін 2014 жылғы сәуірдегі 44,6%- желтоқсандағы 34,3%-ға дейін төмендетті (3.1.2.2, Б-график).

ШОБ субъектілерінің портфелінде жұмыс істемейтін қарыздар үлесінің 2 есе жуық төмендеуі, бір жағынан оларды есептен шығаруға, екінші жағынан – жаңа қарыздарды

2014 жылдың қорытындылары бойынша несиелік портфелі өсуінің баяулауы 2013 жылғы 14,5%-дан 6,3%-ға дейін байқалды (3.1.2.1-график). 2014 жылы несиелік портфелінің серпінін айқындайтын факторлар үлесі мыналарды құрады:

1) +7% – 2014 жылғы ақпанда теңгенің айырбастау бағамының АҚШ долларына қатынасы бойынша түзетілуі нәтижесінде шетел валютасына деноминирленген несиелік портфелін қайта бағалау;

2) -16% – ҚРҰБ-ның банктермен несиелік портфеліндегі жұмыс істемейтін қарыздар үлесін төмендету бойынша бірлескен жұмысы нәтижесінде жұмыс істемейтін портфельді қысқарту;

3) +44,7% – жаңа қарыздарды беру, оның ішінде қайта қаржыландыру.

4) -29,4% – қарыздар бойынша берешекті өтеу.

Банктердің жоғары кредиттік белсенділігі ШОБ секторында, оның ішінде бизнесті қолдау мемлекеттік бағдарламасын іске асыру шеңберінде байқалды. 2013 жылғы 25,2%-бен салыстырғанда ШОБ субъектілері берген қарыздар портфелінің өсімі 38,7%-ды құрады. Бұл ретте жеке тұлғаларға берілген қарыздар портфелінде басым түрде ҚРҰБ-ның қамтамасыз етілмеген тұтынушылық қарыздардың өсімін

⁶⁰ 2015 жылғы шілдеде жұмыс істемейтін қарыздар банктердің несиелік портфелінің 10%-ын құрады.

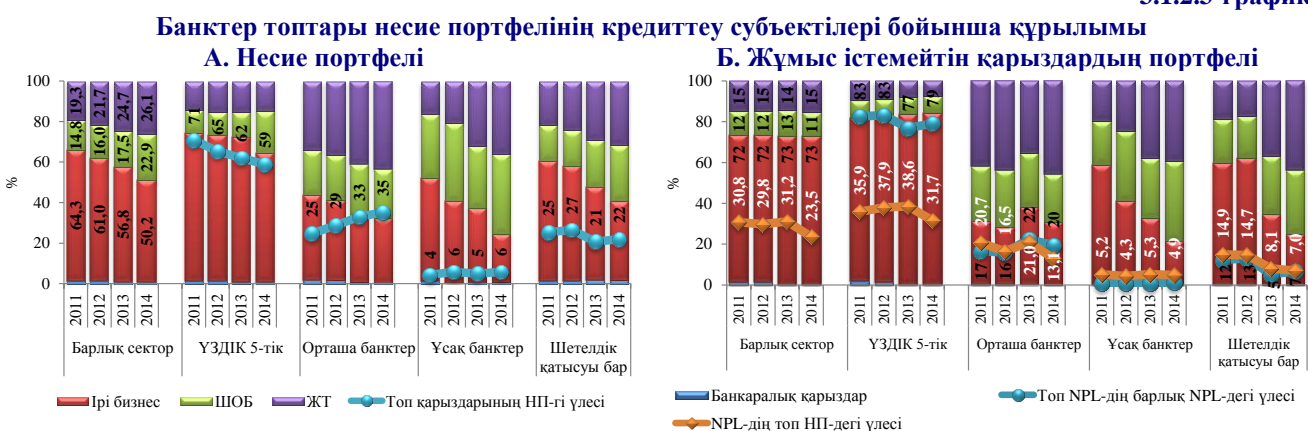

берумен қамтамасыз етілді. Алайда кредиттеудің жоғары қарқыны банктерден әлеуетті қарыз алушылардың кредит тәуекелін сапалы бағалауды жүргізуді талап етеді. Тәуекелдерді басқару ішкі жүйелерінің жеткілікті емес деңгейі кезінде 2014 жылы берілген қарыздар кейіннен ШОБ субъектілері портфелінің сапасына теріс әсер етуі мүмкін. Жеке тұлғалар портфеліндегі жұмыс істемейтін қарыздар үлесінің төмендеуі басым түрде оларды есептен шығару есебінен қамтамасыз етілді.

Ірі бизнес қарыздарының несие портфелінде шоғырлануы төмендеуде, бұл ретте осы сектордың жұмыс істемейтін қарыздарының үлесі жоғары, бес ірі банктің портфелінде басым болып табылады.

2014 жылы банк секторының стратегиясы кредиттеуді ірі бизнестен жеке тұлғаларға және ШОБ-қа қайта бағыттау жолымен өзгеруін жалғастырды (3.1.2.3, А-график). Портфель құрылымының өзгеруі банктердің барлық топтары бойынша байқалды. Атап айтқанда, орташа банктер кредиттеу нарығында, оның ішінде жеке тұлғалар сегментінде үлкен үлес алуын жалғастыруда.

3.1.2.3-график

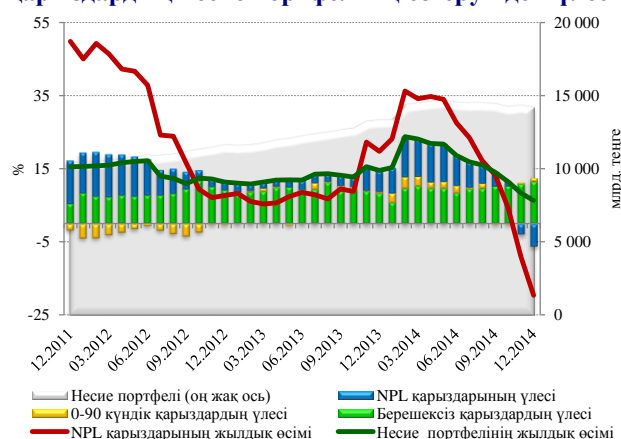

Ескертпе: Банктер әрбір кезеңнің соңында топтастырылған. ҮЗДІК 5-тік – активтердің үлесі бойынша бес ірі банк; орташа банктер – активтерінің үлесі жүйенің барлық активінің 1%-нан асатын қатысушылар; ұсақ банктер – активтерінің үлесі 1%-дан аз қатысушылар. Шетелдік қатысуы бар топты «Банктер туралы заңның» 3-бабының 5-тармағына сәйкес келген банктер құрайды.

Дерек көзі: ҚРҰБ

3.1.2.4-график

Мерзімі өткен берешек күндерінің саны бойынша қарыздардың несие портфелінің өзгеруіндегі үлесі

Ескертпе: «0-90 күндік қарыздар» - 0 90 күн аралығындағы негізгі берешек және/немесе есептелген сыйақы бойынша мерзімі өткен қарыздар

Дерек көзі: ҚРҰБ

Нәтижесінде банк секторы несие портфелінің құрылымы айтарлықтай өзгерістерге ұшырады:

- ірі бизнеске берілген қарыздар басым болып қалды, алайда олардың үлесі 56,8%-дан 50,2%-ға дейін төмендеді;
- портфельді белсенді өсіру нәтижесінде ШОБ субъектілерін 17,5%-дан 22,9%-ға дейін кредиттеу үлесі ұлғайды;
- жеке тұлғаларға берілген кредиттер үлесі 24,7%-дан 26,1%-ға дейін шамалы өсті.

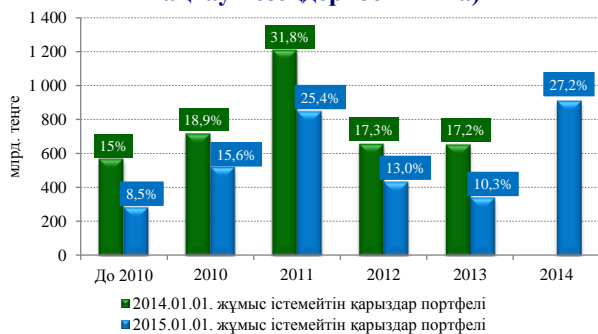
2014 жылы ҚРҰБ-ның банктермен, басым түрде Топ 5-пен және орташа банктермен жұмыс істемейтін қарыздардың деңгейін төмендету бойынша белсенді жұмысы портфельдердің сапасын елеулі жақсартуды қамтамасыз етті. Бұл ретте, банктердің несие портфеліндегі құрылымдық

өзгерістерге қарамастан, банк секторының жұмыс істемейтін қарыздарының құрылымы айтарлықтай өзгерген жоқ (3.1.2.3, Б-график). Бұрынғысынша, ірі бизнеске берілген

қарыздар басым, аз үлес жеке тұлғаларға және ШОБ субъектілеріне берілген қарыздарға тиесілі.

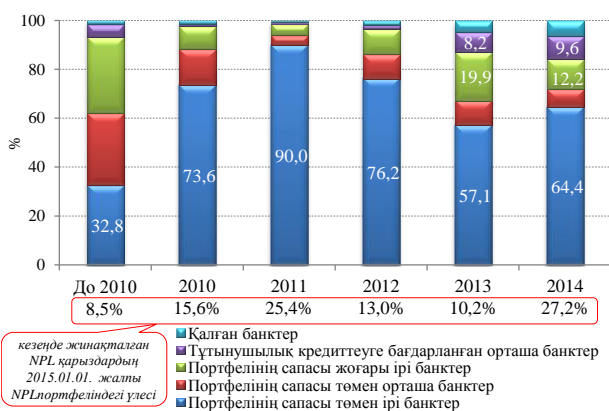
Жұмыс істемейтін қарыздардың құрылымына 79%-ды құрайтын Үздік 5 банктердің портфелі көп әсер етеді. Тұтастай алғанда, 2014 жылы Үздік 5-топтың портфеліндегі жұмыс

3.1.2.5-график
Жұмыс істемейтін портфель құрылымының жұмыс істемейтін қарыздардың үлесін төмендету бойынша 2014 ж. жүргізілген жұмыстың нәтижесі ретіндегі өзгеруі (жұмыс істемейтін қарыздарды жинақтау кезеңдері бойынша)

Ескертпе: %-дық көрсеткіш бойынша әрбір кезеңде жинақталған жұмыс істемейтін қарыздардың 2014.01.01 және 2015.01.01 несие портфеліндегі үлесі көрсетілген.
Дерек көзі: ҚРҰБ

3.1.2.6-график
Банктер топтары бойынша жұмыс істемейтін қарыздарды жинақтау кезеңдері бойынша 2015.01.01 жұмыс істемейтін портфельдің құрылымы

Ескертпе: Ірі банктер – банктің несие портфелінің ЕДБ несие портфеліндегі 2015.01.01 үлесі 6%-дан асады, орташа банктер – 1%-дан асады, тұтынушылық кредиттеуге бағдарланған банктер – тұтыну қарыздарының несие портфелінің ЕДБ несие портфеліндегі 2015.01.01 үлесі 35%-дан асады. Портфелінің сапасы төмен банктер – ҚРҰБ-тың жұмыс істемейтін банктердің 2015.01.01 15% үлесі жөніндегі талабын орындамайтын банктер; портфелінің сапасы ірі банктер – ҚРҰБ-тың жұмыс істемейтін банктердің 2015.01.01 15% үлесі жөніндегі талабын орындайтын банктер.
Дерек көзі: ҚРҰБ, Кредиттік тіркелім.

қарыздарды қайта бағалау;

істемейтін қарыздардың үлесі 38,6%-дан 31,7%-ға дейін қысқарды, алайда бұл деңгей өте жоғары болып табылады.

Бүкіл портфельдің 20%-ын құрайтын орташа банктердің жұмыс істемейтін қарыздарының портфелінде жағдай өзгеше. Жұмыс істемейтін қарыздардың негізгі шоғырлануы жеке тұлғалардың өсіп отырған үлесіне және ШОБ субъектілеріне тиесілі, онсызда шамалы ірі бизнес қарыздары портфелінің үлесі қысқаруын жалғастыруда. 2014 жылы орташа банктердің несие портфелінің 14%-ға өсуі кезінде жұмыс істемейтін қарыздар портфелінің 29%-ға қысқаруы олар бойынша жұмыс істемейтін қарыздардың 21%-дан 13,1%-ға дейін елеулі төмендеуін қамтамасыз етті.

Ұсақ банктер, сондай-ақ шетелдік қатысуы бар банктер ұқсас құрылымды көрсетіп отыр. Ірі бизнестің жұмыс істемейтін қарыздарын жеке тұлғалардың және ШОБ субъектілерінің жұмыс істемейтін қарыздарымен ауыстыру байқалды. Ұсақ банктер мен шетелдік қатысуы бар банктер портфель сапасының жақсаруын көрсетіп отыр.

2014 жылы жұмыс істемейтін портфельдің айтарлықтай қысқаруына қарамастан, оның жартысын негізінен ірі проблемалық банктерде шоғырланған, 2012 жылға дейін жинақталған қарыздар құрайды. 2013-2014 жылдары жоғары кредиттік белсенділігі бар ірі және орташа банктерде «жаңа»⁶¹ жұмыс істемейтін қарыздардың өсуі байқалды.

2014 жылдың қорытындысы бойынша жұмыс істемейтін қарыздардың портфелі 19,7%-ға қысқарды (3.1.2.4-график). Мынадай факторлар төмендеуге үлесті қамтамасыз етті:

1) +9,9% – ұлттық валютаның бағамын түзетуге байланысты шетел валютасындағы жұмыс істемейтін

⁶¹ Негізгі борыш және/немесе есептелген сыйақы бойынша 90 күннен асатын мерзімі өткен берешегі бар 2014 жылы туындаған қарыздар «жаңа» жұмыс істемейтін қарыздар деп түсініледі

- 2) -51,6% – ҚРҰБ-ның банктермен жұмыс істемейтін қарыздарды төмендету бойынша бірлескен жұмысының нәтижесі (6-бокс);
- 3) +22,1% – жұмыс істемейтін «жаңа» қарыздардың, оның ішінде 1,5% – 2014 жылы берілген қарыздар есебінен туындауы.

Жұмыс істемейтін портфельдің айтарлықтай қысқаруына қарамастан, жартысы бұрынғысынша 2012 жылға дейін жинақталған жұмыс істемейтін қарыздан тұрады, оның ішінде 25,4% – несие портфелі сапасының айтарлықтай нашарлауы кезеңінде (жұмыс істемейтін қарыздардың жыл ішінде өсуі 50%-ды құрады) 2011 жылы жұмыс істемейтіндер қатарына ауыстырылған қарыздар. Бұл ретте есептен шығару елеулі көлемінің ар жағында «жана» жұмыс істемейтін қарыздардың өсімі жасырын қалды, ол бүкіл жұмыс істемейтін портфельдің 27,2%-ын құрайды (3.1.2.5-график).

2013-2014 жылдары кредит тәуекелінің өсуі портфелінің сапасы анағұрлым жоғары ірі банктерде, сол сияқты тұтынушылық кредиттеуге бағытталған орташа банктерде байқалды (3.1.2.6-график).

6-бокс

ҚРҰБ-ның банк секторындағы NPL төмендету бойынша заңнамалық шараларының кешені

2014 жылы ҚРҰБ жұмыс істемейтін қарыздардың деңгейін төмендету процесін жандандыру мақсатында қадағалау шараларын күшейту және заңнамалық базаға қажетті өзгерістерді енгізу жөнінде бастамалар бойынша белсенді жұмыс жүргізді. Атап айтқанда, банктердің пайдалануы үшін жұмыс істемейтін кредиттерді төмендетудің қолжетімді құралына қатысты қолайлы жағдайлар жасауға аса назар аударылды.

Оған қоса, ҚРҰБ 2014 жылғы мамырда Мерзімі өткен қарыздарды төмендету бойынша қызметті бағалау және бақылау жөніндегі комиссия құрды, ол жеке негізде банктердің кредиттік портфельді сауықтыру бойынша қабылдаған шараларының тиімділігіне мониторингті жүзеге асырады. Мерзімі өткен қарыздарды басқару үшін қажетті негізгі қағидаттар, құралдар және шаралар қабылданған Екінші деңгейдегі банктерде мерзімі өткен қарыздарды төмендету бойынша бірыңғай саясатта айқындалған.

Жұмыс істемейтін қарыздарды тиімді төмендету және проблемаларды шешуді ынталандыру үшін ҚРҰБ салық заңнамасын оңтайландыру және төмендегілер бойынша банктер үшін әкімшілік кедергілерді төмендету бойынша белгілі бір жұмыс жүргізді:

- 2016 жылға дейін үмітсіз берешекті кешіру кезінде салық жеңілдіктерін ұзарту (несие портфелінің 10%-нан аспайтын көлемде);
- банктердің балансынан үмітсіз қарыздарды шығынға жазудан болған зияндарды салық есебінде тану;
- уақытша жеңілдік салық режимі бар КАБҰ-дағы дисконты бар проблемалық активтерді беруден болған зияндарды салық есебінде тану (салық жеңілдігі 2012 жылғы 1 қаңтардан бастап 2018 жылғы 1 қаңтарға дейін қолданылады);
- үмітсіз берешекті баланстан есептен шығарған кезде, сондай-ақ бірқатар жағдайларда борышты кешірген кезде жеке тұлғалардың кірістерін салық салудан босату¹;
- жұмыс істемейтін қарыздар проблемасын шешуге жәрдемдесу мақсатында, қайта құрылымдаудан өткен банктер үшін салық жеңілдіктерін беру;
- проблемалық активтердің сапасын жақсарту бойынша барлық іс-шараларды жүргізу үшін КАБҰ өкілеттілігін кеңейту;
- үмітсіз берешекті кешіру критерийлерін оңтайландыру.

Оған қоса, 2016 жылғы 1 қаңтардан бастап банктің несие портфелінде жұмыс істемейтін қарыздардың ең жоғары үлесі бойынша 10%-дан аспайтын деңгейде пруденциялық нормативті енгізу көзделген.

«Проблемалық кредиттер қоры» АҚ-тың қызметін жандандыру үшін проблемалық кредиттерді сатып алу кезінде тәуекелдерді әділ бөлу тетіктері арқылы Қордың банктермен анағұрлым белсенді және әр жақты өзара іс-қимылына бағытталған «Проблемалық кредиттер қоры» АҚ-тың жұмыс істеу жаңа тұжырымдамасы қабылданды.

¹ Жеке тұлғалардың банктің шағым-талап жұмыстарды жүргізуді тоқтатпай баланстан тыс үмітсіз берешекті есептен шығаруы кезінде, сол сияқты жеке табыс салығы салынатын борышты кешіру кезінде туындайтын кірістері мына жағдайларда:

- жеке тұлғалардың жекелеген әлеуметтік-осал санаттарының борышын кешірген кезде;
- кепілге салынған мүлкті өтелмеген міндеттеме сомасынан төмен баға бойынша өткізу кезінде;
- сот орындаушысы қабылдаған қарыз алушы – жеке тұлғаның мүлкін немесе кірістерін анықтау бойынша шаралар нәтижесіз болған кезде салық салудан босатылады.

2014 жылы заңды тұлғаларды кредиттеу көлемінің өсуіне көбінесе мемлекеттік қорландырумен қолдау көрсетілді. Бұл ретте жаңа кредиттеудің басым салалары болып бұрынғыдай қаржылық ахуалы осал, әлеуетті тәуекелі бар салалар сақталды.

2014 жылы заңды тұлғаларды⁶² (бейрезиденттерді қоспағанда) кредиттеу нарығында белсенділік байқалады, жыл ішінде «жаңа» кредиттердің көлемі 2013 жылдағы 6%-ға қарағанда, 32%-ға өскен (3.1.2.7-график). Кредиттеудің өсуін банктердің барлық топтары, қорландыруына мемлекеттік қаражатпен айтарлықтай үлес қосылған банктер де, қажетті ресурстарды өздері тартқандар да қамтамасыз етті. Мәселен, 2014 жылдың екінші жартысында «БЖЗҚ» АҚ депозиттер орналастырды (500 млрд. теңгеден аса) және банктердің облигацияларын (300 млрд. теңгеден аса) сатып алды. Оның үстіне, «жаңа» кредиттердің өсуіне өңдеу өнеркәсібіндегі ШОБ субъектілерінің дамуына бағытталған 100 млрд. теңге мөлшеріндегі «Даму» ҚДҚ» АҚ қаражаты үлес қосты.

Дерек көзі: ҚРҰБ

Ескертпе: Таза пайыздық өзгеріс сұраныс немесе ұсыныс өлшемдерінің ұлғаюын/жұмсаруын белгілеген респонденттер %-ның айырмасы ретінде есептеледі

Дерек көзі: ҚРҰБ

Ұлттық валютадағы салымдардың ұлттық валютадан шетел валютасына айтарлықтай ауысуы шетел валютасындағы кредиттік белсенділіктің өсуіне ықпал етті. Сонымен бірге, валюталық қарыздардың қомақты көлемі 2014 жылғы желтоқсанда берілді, оның 60% банктердің өздерінің стрестік активтерді басқару жөніндегі еншілес ұйымдарын кредиттеуге тиесілі болды.

Кредит нарығын зерттеу бойынша сауалнаманың⁶³ қорытындысына сәйкес 2014 жылғы 2-ші және 3-ші тоқсандарда банктер заңды тұлғалардың ұлттық валютада кредит алуға ниетті екенін байқады, бірақ банктердің пікірі бойынша, темгедегі өтімділіктің жетіспеуі және шетел валютасындағы қорландырудың қомақты көлемі қарыз алушылардың қажеттіктерін қанағаттандыруға мүмкіндік бермеді (3.1.2.8-график).

Темгедегі өтімділік жетіспеушілігінің банк секторы арқылы экономикаға мемлекеттік қаражаттың енгізілуімен қандай болса да өтелуіне қарамастан, экономиканың нақты секторы субъектілерінің көпшілігі кредиттік ресурстарға деген сұранысы бойынша қанағаттандырылмай қалды. Сонымен бірге, шетел валютасындағы салымдар үлесінің

⁶² Заңды тұлғалар ретінде шағын, орта және ірі бизнес кәсіпорындары түсініледі.

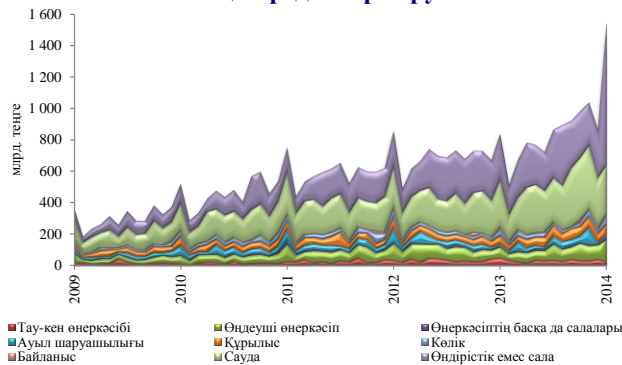
⁶³ «Кредит нарығы өлшемдерінің жай-күйі және болжамы» ЕДБ зерттеу сауалнамасы.

айтарлықтай өсуі және ұлттық валютадағы өтімділіктің жетіспеушілігі болашақта шетел валютасында көбірек кредиттеуге себепші болуы мүмкін.

Алдыңғы кезеңдердегідей, «жаңа» кредиттеудің басым салалары «сауда», «өндірістік емес сала» және «өңдеу өнеркәсібі» болып қалуда (3.1.2.9-график).

3.1.2.9-график

Экономиканың салалары бойынша экономикаға жаңа кредиттер беру

Дерек көзі: ҚРҰБ

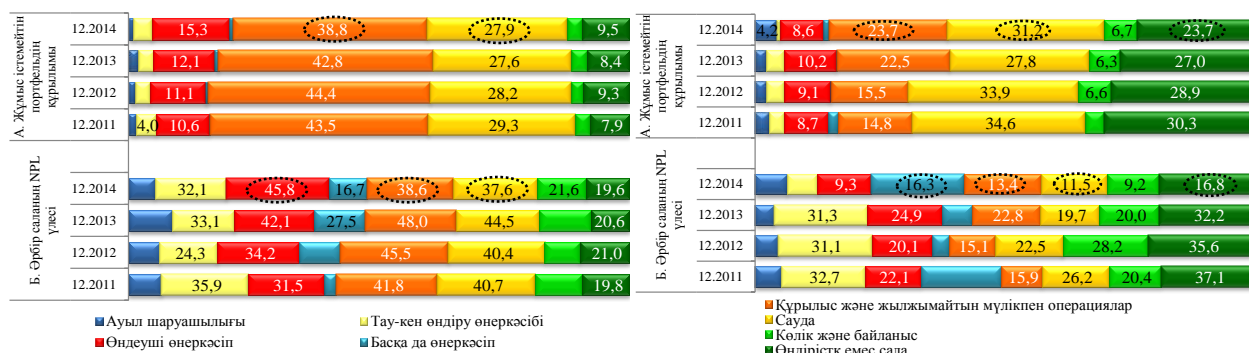
Жұмыс істемейтін портфельдің құрылымында кредиттеудің басым салаларына 50%-дан астамы тиесілі. Бұл ретте осы салалар қарыздарының сапасы ең төменгі деңгейде. «Сауда» саласында ірі кәсіпорындарға берілген қарыздар портфельіндегі жұмыс істемейтін қарыздардың үлесі 37,6% құрайды, ШОБ субъектілеріне берілген қарыздар портфельінде – 11,5% (3.1.2.10-график).

Ірі кәсіпорындардың «өндірістік емес сала» портфельінің сапасы 19,6% құрайды, сондай-ақ ШОБ субъектілері үшін ең төменгі – 16,8% болып табылады. Сонымен бірге, ірі

кәсіпорындарға берілген қарыздар портфельінде ең төменгі сапаға «өңдеу өнеркәсібі» саласы ие – 45,8%. ШОБ субъектілеріне берілген қарыздар портфельінде осы сала бойынша 2014 жылы кредиттеудің ұлғаюына байланысты жұмыс істемейтін қарыздар үлесінің 24,9%-дан 9,3%-ға дейін төмендеуі байқалды.

3.1.2.10-график

Заңды тұлғалардың жұмыс істемейтін қарыздары портфельінің салалар бойынша құрылымы, %
Ірі бизнес Шағын және орта бизнес

Ескертпе: Заңды тұлғалардың жұмыс істемейтін қарыздарының портфелі ірі бизнеске берілген қарыздардың 86,5%-нан және ШОБ субъектілеріне берілген қарыздардың 13,5%-нан тұрады.

Дерек көзі: ҚРҰБ

Жалпы алғанда, заңды тұлғалардың жұмыс істемейтін қарыздардың құрылымы бойынша ең көп кредит берілетін «құрылыс» саласы ең үлкен үлеске ие. Ірі бизнеске берілген қарыздар портфельінде осы саланың сапасы 38,8%, ШОБ портфельінде – 23,7% құрайды. «Құрылыс» саласының жұмыс істемейтін портфельдегі жоғары үлесі, сондай-ақ қарыздар портфелі сапасының төмен болуы 2007-2008 жылдардан кейінгі кезеңде, жылжымайтын мүліктің бағалары қатты түскен кезде кредиттік тәуекелдің жинақталуымен түсініледі.

2014 жылғы 9 айда банктер алдындағы берешегі бар экономиканың нақты секторының ірі және орта кәсіпорындарының саны 2 134 компания (2013 жылы 1 979) болды. Осы кәсіпорындардың банктер алдындағы берешегі бір жылда 65%-ға өсіп, 2014 жылы 9 529 млрд. теңге болды. Экономиканың кредит аз берілетін көлік және байланыс, ауыл шаруашылығы, сондай-ақ өнеркәсіптің басқа салалары⁶⁴ сияқты салаларында жаңа сапалы

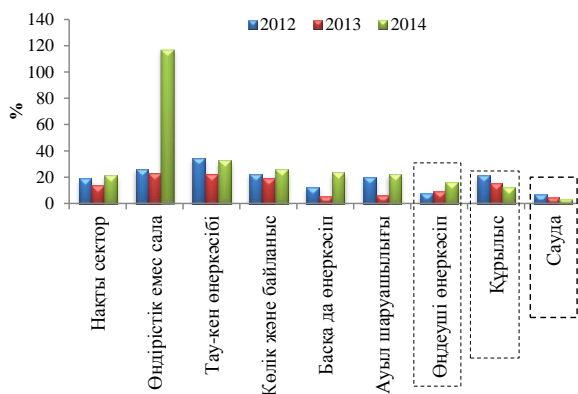
⁶⁴ Басқа өнеркәсіп мынадай салаларды білдіреді: «Сумен жабдықтау; кәріз жүйесі, қалдықтарды жинауды және бөлуді бақылау», Электрмен жабдықтау, газ, бу беру және ауа желдеткіші

қарыз алушыларды табу банктерге өздерінің кредиттік портфелін әртараптандыруға және кредиттік тәуекелдің шоғырлануын азайтуға мүмкіндік берер еді. Осы салалардың қаржы коэффициенттерін талдау белсенді кредит берілетін салаларға қарағанда, жағдайы тұрақты екенін көрсетеді (3.1.2.11-график).

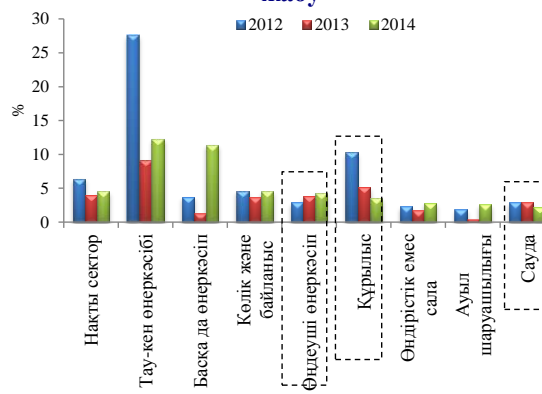
3.1.2.11-график

Корпоративтік сектордың (ірі және орта кәсіпорындар) қаржылық орнықтылығының салалар бойынша көрсеткіштері

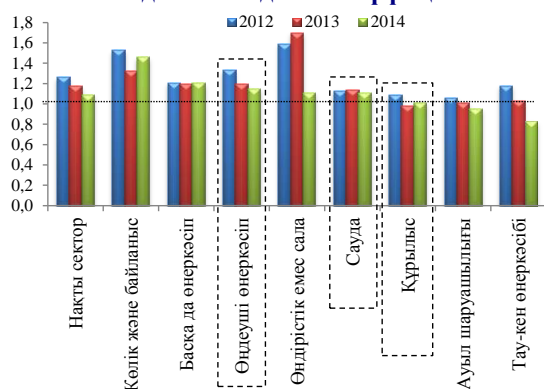
А. Кәсіпорындардың операциялық маржасы

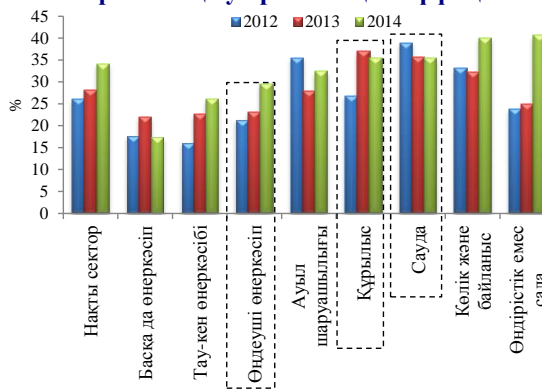
Б. Операциялық қызмет есебінен пайыздық жабу

В. Ағымдағы өтімділік коэффициенті

Г. Борыштық ауыртпалық коэффициенті

Ескертпе: Операциялық маржа – қаржы шығыстары төленгенге және салық салынғанға дейінгі кірістің (ЕВИТ) негізгі қызметтен жалпы кіріске қатынасы;

Борыштық ауыртпалық коэффициенті – банктер алдындағы берешектің активтер сомасына қатынасы;

Операциялық қызмет есебінен пайыздық жабу – қаржы шығыстары төленгенге және салық салынғанға дейінгі кірістің (ЕВИТ) қаржы шығыстарына қатынасы;

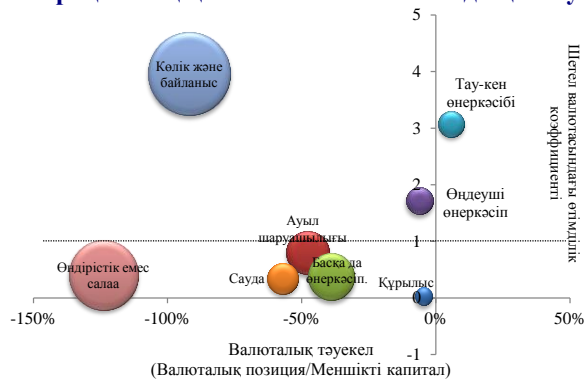
Ағымдағы өтімділік коэффициенті – қысқамерзімді активтердің қысқамерзімді міндеттемелерге қатынасы.

Дерек көзі: ҚРҰБ

2014 жылы «құрылыс» және «сауда» салалары бойынша қаржылық жай-күй көрсеткіштерінің шамалы нашарлауы байқалды. Осы үрдіс жалғасатын жағдайда, осы салаларда кредиттік тәуекелдің өсуі күтіледі, заңды тұлғалардың жұмыс істемейтін портфеліндегі осы салалардың үлесі 65% құрайды. Үш жыл бойы операциялық маржаның төмендеуіне байланысты, осы салаларда өздерінің қаржылық міндеттемелерін орындау мүмкіндігі қауіпті жағдайда. Қарыздар бойынша пайыздық жабу коэффициенті айтарлықтай төмен деңгейде. 2013 жылы «құрылыс» саласы бойынша операциялық кірістер қаржылық шығыстардан 5,2 есе асқан болса, онда 2014 жылдың соңында – 3,6 есе. «Сауда» саласы бойынша пайыздық жабу коэффициенті 2,9-дан 2,2-ға дейін төмендеді. Оның үстіне, осы салалардың өтімді қаражаты салыстырмалы төмен деңгейде, «құрылыс» саласы бойынша ағымдағы өтімділік коэффициенті 1, «сауда» саласы бойынша -1,1 болды.

Соңғы кезде ШОБ субъектілеріне кредит беру арқылы қызығушылықты арттыра түскен өңдеу өнеркәсібі тұрақты қаржылық жай-күйін көрсетуде. 2014 жылы операциялық маржаның 16,2%-ға дейін өсуі, сондай-ақ міндеттемелер бойынша пайыздық жабу коэффициентінің 4,3-ке дейін жақсарғаны байқалды.

График 3.1.2.12
Операциялық қызмет есебінен пайыздық жабу

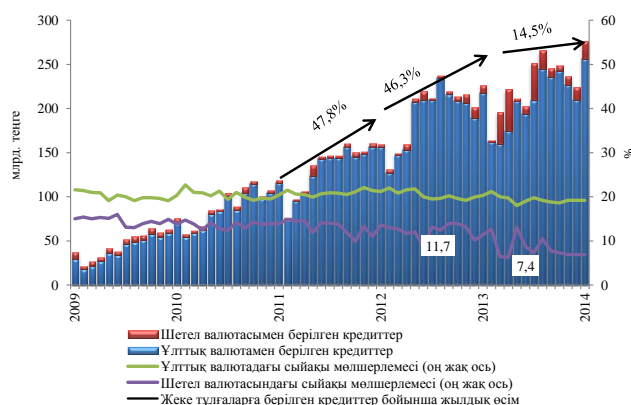
Ескертпе: Шеңбердің диаметрі ірі және орта кәсіпорындардың балансындағы ЕДБ алдындағы қарыздардың ЕДБ алдындағы барлық қарыздардағы үлесіне сәйкес келеді.
Дерек көзі: ҚР ҰЭМ СК, ҚРҰБ есептері

жағдайда шетел валютасындағы міндеттемелерді жабуға болатын капиталдың үлесі 120%-дан асады.

Тұтынушылық кредиттеудің реттеушілік шектеулері жеке тұлғаларға берілген қарыздардың несиелік портфелінің өсуін баяулатты. Жеке тұлғалардың жұмыс істемейтін қарыздар портфелінің құрылымы құптарлық болып қалуда.

Халыққа берілген «жаңа» кредиттердің жылдық өсімі алдыңғы жылдардың осындай көрсеткіштерінен төмен болып қалыптасты. Егер 2012 және 2013 жылдары жеке тұлғаларға берілген «жаңа» кредиттердің көлемінің өсуі тиісінше 48% және 46% сәйкес болса, онда 2014 жылы өсім 14,5% болды (3.1.2.13-график). Ұлттық валютаның бағамдық түзетілуін аса күту, сондай-ақ ішкі нарықта теңгедегі өтімділіктің жетіспеуі жеке тұлғаларға кредит беру стратегиясын қайта қарауға себепші болды, бұл банктер тарапынан ұсыныстың төмендеуіне апарды (3.1.2.14-график).

График 3.1.2.13
Жеке тұлғаларға жаңа кредиттер беру

Дерек көзі: ҚРҰБ

График 3.1.2.14
Кредиттік өнімдерге сұраныс пен ұсыныстың серпіні

Ескертпе: Таза пайыздық өзгеріс сұраныс немесе ұсыныс өлшемдерінің ұлғаюын/жұмсаруын белгілеген респонденттер үлесінің айырмасы ретінде есептеледі.
Дерек көзі: ҚРҰБ

Халықтың теңгедегі кредиттерге сұранысының 2014 жыл бойы өсуіне қарамастан, банктер көбінесе валюталық қарыз беруге дайын болды. Осылайша, 2014 жылы банктер тарапынан ақша ағындарын қорғау ретінде жеке тұлғаларға қарыздың шетел валютасында белсенді берілуі байқалды. Оның үстіне, шетел валютасында кредиттеудің құны айтарлықтай төмендеді, валюталық қарыздар бойынша орташа алынған жылдық пайыздық мөлшерлеме 2013 жылдағы 11,7%-дан 2014 жылы 7,4%-ға дейін төмендеді.

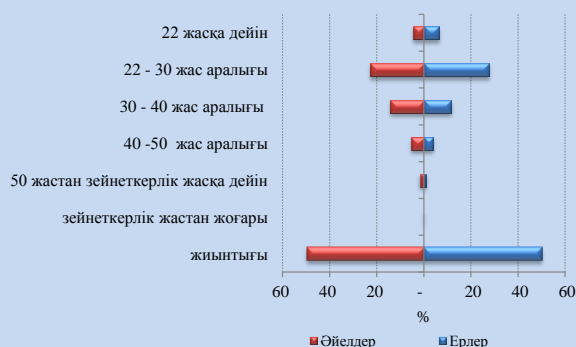
Алдыңғы жылдағыдай, тұтынушылық кредиттеу өсудің негізгі драйвері болды, ол 2014 жылы жеке тұлғаларға берілген кредиттер көлемінің 82,2% құрады. Осы өнім бойынша жоғары кірістілік пен қысқа қайтару мерзімдері банктер үшін оны тартымды етті (7-бокс). Тұтынушылық кредиттеудің қарқынды өсуі көбінесе қамтамасыз етілмеген қарыздар есебінен қамтамасыз етілді. Алайда, кредиттік тәуекелдің шоғырлануына жол бермеу мақсатында реттеуші банктің несиелік портфелінде қамтамасыз етілмеген тұтынушылық қарыздардың ең жоғары өсіміне шектеуді 30%-дан⁶⁵ аспайтын мөлшерде, сондай-ақ қарыз алушының борыштық жүктемесі коэффициентінің 50%-дан⁶⁶ аспайтын ең жоғары деңгейін енгізді.

7-бокс

Қысқамерзімді тұтынушылық кредиттеу сегментінде жаңа өнімдерді (pay-day lending) дамыту

Қазіргі кезде Қазақстанда азаматтық заңнама шеңберінде халыққа кредит беруді жүзеге асыратын және қаржылық қызметтерді ресми жеткізушілер болып табылмайтын компаниялар дами бастады. Осындай компаниялар ұсынатын кредиттік өнімдердің ерекшелігі олардың аз мөлшері (100 000 теңгеге дейін), қысқа мерзімдері (1 айға дейін), сондай-ақ бір күнде 2,5%-ға дейін болатын, бұл жылдық 730%-ға тең келеді, жоғары пайыздық мөлшерлемелер болып табылады. Бұл ретте қарыздар он-лайн режимінде байланыс құралдарын (Интернет) пайдалана отырып ұсынылады.

1-график
Компаниялардың қарыз алушыларын гендерлік және жасы бойынша бөлу

Дерек көзі: компаниялардың деректері бойынша ҚРҰБ-тың бағалауы

Әлемдік тәжірибеде микроқаржы және өзге де ұйымдардың халыққа қысқа мерзімге және жоғары пайыздық мөлшерлемелер бойынша осындай қамтамасыз етілмеген қарыздар беру жалақыға дейін кредит беру немесе pay day lending (PDL) ретінде танымал және кеңінен таралған практика болып табылады.

Мәселен, «Proposals for a price cap on high cost short term credit»¹ Консультациялық есебінің деректері бойынша АҚШ-тың PDL нарығының көлемі мәмілелер саны бір жылда 120 млн. транзакцияға дейін болған кезде 48 млрд. АҚШ долларына бағаланды. 2013 жылы Ұлыбританияның PDL нарығы 2,5 млрд. фунт

стерлингке бағаланды, бұл ретте осындай қарыздарды 1,6 млн. адам пайдаланды. Финляндияда 2013 жылы жалақыға дейін немесе жедел қарыздарды 400 млн. еуро жалпы сомасына 80 компания берді. Ресейде 2014 жылғы 30 қыркүйекте PDL қарыздары микрокредиттік ұйымдардың кредиттік портфелінің 13% немесе 6,1 млрд. рубль² құрады.

Қазақстанда, өсудің оң серпіні және белгілі сұраныстың болуына қарамастан, реттелмейтін сектордың компаниялары тарапынан PDL көлемдері қазіргі кезде маңызды емес және микроқаржы және микрокредиттік ұйымдардың қызметімен салыстыруға келмейді. Бұл ретте ҚРҰБ азаматтық заңнама³ шеңберінде жалақыға дейін қысқамерзімді кредиттер беретін осындай компаниялардың қарыз алушысының пішінін жасады. Мәселен, қарыз алушыларды гендерлік бөлу бойынша деректер компаниялардың өнімі ерлерге де, әйелдерге де бірдей танымал (1-график). Халықтың 22-ден 30 жасқа дейінгі (қарыз алушылардың 50%) және 30-дан 40 жасқа дейін (қарыз алушылардың 26%) экономикалық тұрғыдан ең белсенді топтары PDL пайдаланушылары болып табылады. Кірістер

⁶⁵ Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Басқармасының «Қазақстан Республикасының кейбір нормативтік құқықтық актілеріне банк қызметін реттеу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2013 жылғы 25 желтоқсандағы № 294 қаулысы.

⁶⁶ Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Басқармасының «Қаржы ұйымдарының банк операцияларының жекелеген түрлерін және басқа да операцияларды жүргізуіне шектеулер енгізу туралы» 2013 жылғы 25 желтоқсандағы № 292 қаулысы.

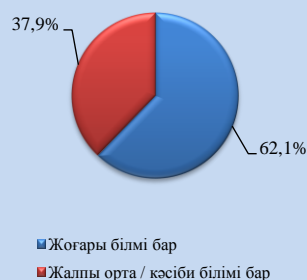
тұрғысынан аз қамтамасыз етілгендерге жатқызуға болатын 22 жасқа дейінгі қарыз алушылар және зейнеткерлік жастағы қарыз алушылар компаниялар үшін нысаналы санат болып табылмайды.

Компаниялардың қарыз алушылары арасында басым бөлігі тұрақты табыс көзі бар жалдамалы қызметкерлерге тиесілі. Осылайша, компаниялардың қарыз алушылары кәсіби кредиттік ұйымдардың нысаналы аудиториясына кіреді (2-график). Сонымен бірге

2-график
Компаниялар қарыз алушыларының жұмыспен қамтылуы туралы деректер

3-график
Компаниялардың қарыз алушыларында білімнің болуы

Дерек көзі: компаниялардың деректері бойынша ҚРҰБ-тың бағалауы

Дерек көзі: компаниялардың деректері бойынша ҚРҰБ-тың бағалауы

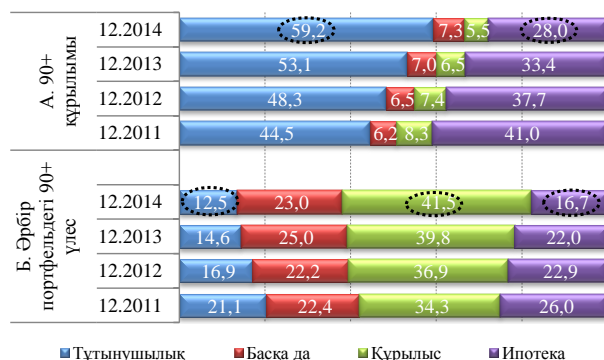
компаниялар қарыз алушыларының 2/3 бөлігінде жоғары білімінің болуы, әдеттегідей, қарыз алушының компаниялардың қымбат кредиттік ресурстарын алумен байланысты тәуекелдерді барабар бағалауға жағдайының бар екенін дәлелдейді (3-график).

¹ Proposals for a price cap on high cost short term credit, CP14/10, Financial conduct Authority

² РФ ОБ деректері бойынша

³ ҚРҰБ-тың тиісті сұратуы шеңберінде компаниялар ұсынған деректер бойынша

3.1.2.15-график
Жеке тұлғаларға берілген қарыздардың жұмыс істемейтін портфельінің кредиттеу мақсаты бойынша құрылымы, %

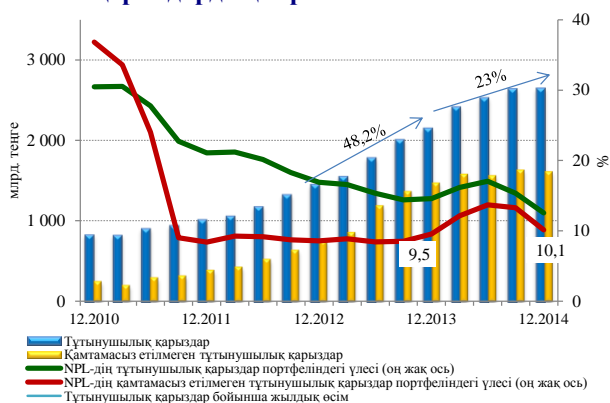

Дерек көзі: ҚРҰБ

2014 жылы жеке тұлғалардың несиелік портфельінде жұмыс істемейтін қарыздардың үлесі 18%-дан 15%-ға дейін төмендеді. Бұл ретте жеке тұлғалардың жұмыс істемейтін портфельінің 59,2% құрайтын тұтынушылық қарыздарда кредиттік тәуекелдің шоғырлануы өсіп келеді (3.1.2.15-график). Алайда, тұтынушылық кредиттеу жеке тұлғаларға берілетін басқа өнімдермен салыстырғанда, портфельдің жақсырақ сапасын көрсетуіне байланысты жеке тұлғаларға берілген жұмыс істемейтін қарыздар портфельінің ағымдағы құрылымы құптарлық болып табылады.

Өз кезегінде, тұтынушылық қарыздар портфельінің 61% қамтамасыз етілмеген кредиттерден тұрады, олардың үлесі бір жыл ішінде реттеушілік шектеулердің нәтижесінде 68,6%-дан төмендеді. Қамтамасыз етілмеген тұтынушылық кредиттеу портфельінің сапасы шамалы – 9,5%-дан 10,1%-ға дейін нашарлады (3.1.2.16-график). Осыған байланысты, осы сегменттегі кредиттеудің өсуінің баяулағанын ескергенде, осы үрдіс 2015 жылы жалғасуы мүмкін. Тұтынушылық кредиттеу портфельінің бұдан кейінгі сапасы жалпы жеке тұлғалар портфельінің сапасына бұдан да көп әсер ететін болады.

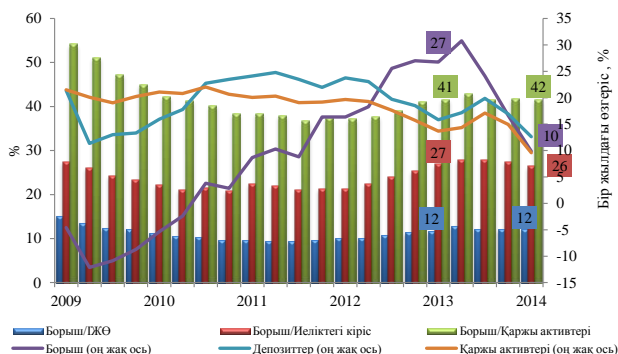
3.1.2.16-график
Жеке тұлғаларға тұтыну мақсатында берілген қарыздардың серпіні және сапасы

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚРҰБ-тың сұратуы шеңберінде БВУ

етпеді, борыштың ЖІӨ-ге қатынасы 1 п.т. төмендеді, ал борыштың қолда бар кіріске қатынасы өзгеріссіз қалды. Егер кредиттеудің баяулауының экономикаға әсерін бағаласак, онда банктік қарыздар түріндегі халыққа арналған өтімді қаражаттың азаюы күтіледі. Оның үстіне, алдыңғы жылдары жеке тұлғаларға кредит берудің негізгі өсуі көбінесе тұтынушылық қарыздарға тиесілі екенін ескергенде, кредиттеудің баяулауы жалпы тұтынуға әсер етуі мүмкін. Екіншіден, соңғы үш жыл ішінде халықтың тұтынушылық белсенділігінің баяулау үрдісі байқалады (3.1.2.18-график). Төмендеудің себебі халықтың табысы өсуінің баяулауы болуы мүмкін. Бірақ қолда бар кіріске тұтынушылық шығыстар есебінен айтарлықтай қысымның болуы байқалмайды.

3.1.2.17-график
Үй шаруашылықтарының борышы және қаржы активтері

Дерек көзі: ҚР ҰЭМ СК, ҚРҰБ есептері

Жалпы алғанда, қаржылық көрсеткіштер бойынша халықтың кредиттік тәуекелдің өсуіне айқын алғышарттар байқалмайды. Басқа жағынан, нарықтағы жоғары инфляциялық күтулер негізгі тұтынушылық өнімдер бағаларының өсуіне себепші болуы мүмкін, бұл соңында халықтың төлем қабілеттілігіне теріс әсерін тигізетін болады.

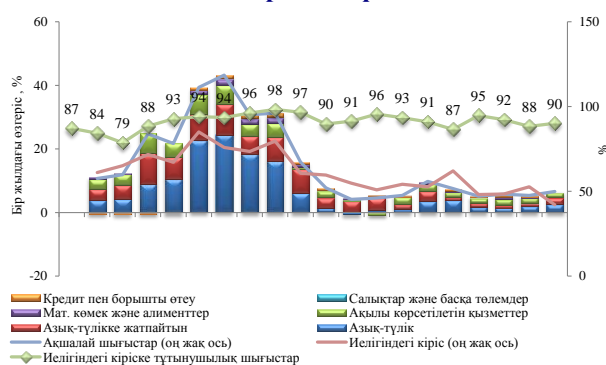
Жұмыс істемейтін қарыздар бойынша шығындарды мойындауға деген ынтымақтастық төмен деңгейде сақталып келеді. Алайда, жұмыс істемейтін қарыздарды қамтамасыз етумен және провизиялармен жабу деңгейі кредиттік тәуекелдің басым бөлігінің сіңірілгенін көрсетеді, және банктердің портфельді тазарту бойынша қызметін жалғастыруға мүмкіндігі бар.

Әлемдік тәжірибеде қарыздар бойынша провизияларды қалыптастырудың жалпы қабылданған деңгейі белгіленбеген. Алайда, қамтамасыз ету барабар бағаланды, яғни ол іске асырылған жағдайда банктерде қосымша шығыстары туындамайды десек, жұмыс істемейтін

Халықтың ағымдағы қаржылық жай-күйі үй шаруашылықтары секторында кредиттік тәуекелдің өсуі ықтималдығы төмен екенін көрсетеді.

2014 жылы үй шаруашылықтарының экономикалық белсенділігі төмендеді. Біріншіден, банктердің халыққа негізгі кредит беруші⁶⁷ болып табылатынына байланысты, жеке тұлғаларға кредит берудің баяулауы үй шаруашылықтарының жиынтық борышы өсуінің баулауына да әсер етті, оның өсімі 2013 жылдағы 27%-бен салыстырғанда 10% болды (3.1.2.17-график). Алайда, жиынтық борыштың баяулауы халықтың борыштық жүктемесінің төмендеуіне әсер

3.1.2.18-график
Үй шаруашылықтарының ақшалай шығыстарының өзгеруіндегі шығыстар баптарының үлесі

Дерек көзі: ҚР ҰЭМ СК, ҚРҰБ есептері

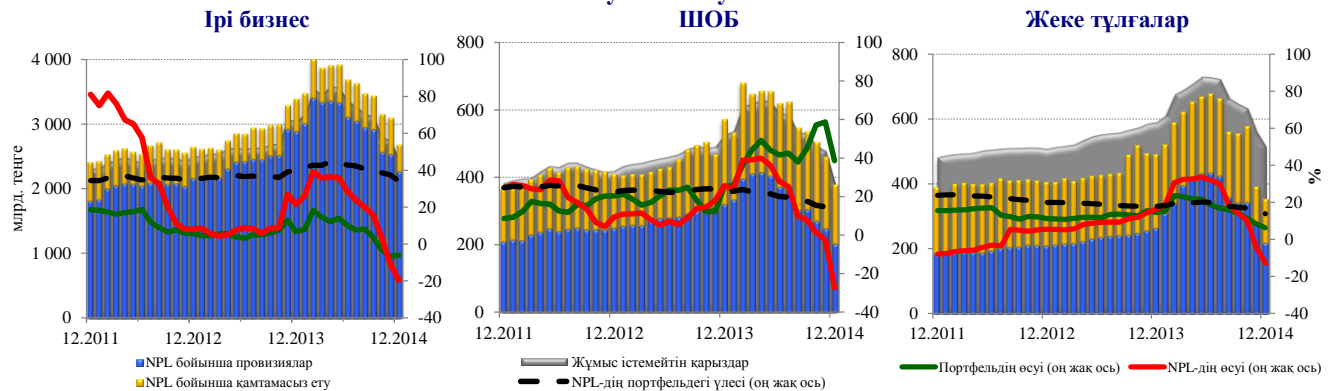
⁶⁷ 2014 жылы жалпы жеке тұлғалардың міндеттемелері қоржынындағы банктер алдындағы берешектің үлесі 94% құрайды. Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есеп, 2014 жылғы желтоқсан

қарыздар бойынша қалыптастырылған провизиялар қалған бөлігін толық көлемде жабуға тиіс деп болжанады.

Ірі бизнеске берілген қарыздар портфелі бойынша кредиттеу субъектілері бойынша провизиялар мен қамтамасыз ету жұмыс істемейтін қарыздарды толық көлемде жабады, осыған байланысты ірі кәсіпорындардың орын алған кредиттік тәуекелі сіңірілді деуге болады және қарыздарды есептен шығаруға болады (3.1.2.19-график). Бұл ретте 2014 жылдың соңында провизиялар мен қамтамасыз етудің жұмыс істемейтін қарыздарға қатынасы тиісінше 93% және 17% құрайды.

3.1.2.19-график

Кредиттеу субъектілері бойынша жұмыс істемейтін қарыздарды провизиялармен және қамтамасыз етумен жабу

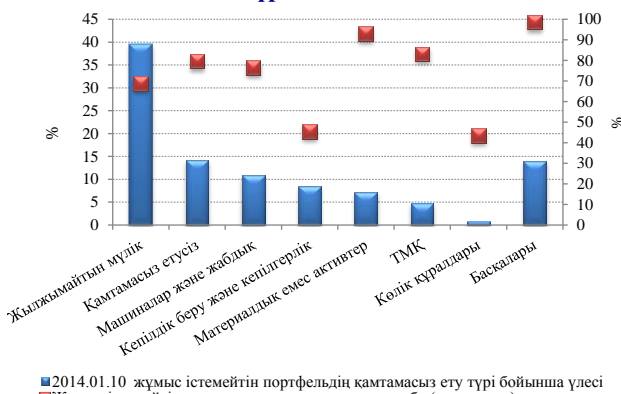

Дерек көзі: ҚРҰБ

ШОБ субъектілеріне берілген қарыздар портфелі бойынша жұмыс істемейтін қарыздарды провизиялармен және қамтамасыз етумен жабу деңгейі жоғары, алайда жұмыс істемейтін қарыздарды провизиялармен жабу (46%) қамтамасыз етумен жабуға (53%) қарағанда, төмен. Жеке тұлғаларға берілген қарыздар портфелі бойынша жұмыс істемейтін қарыздарға провизиялар мен қамтамасыз етудің қатынасы тиісінше 27% және 43% құрайды, және жиынтығында қамтамасыз ету және провизиялар жұмыс істемейтін қарыздарды толық көлемде жаппайды.

График 3.1.2.20

Неісе портфелінің қамтамасыз ету түрі бойынша құрылымы

Дерек көзі: ҚРҰБ, Кредиттік тіркелім

Кредиттік тәуекелдің орын алуы нәтижесінде пайда болатын шығындарды төмендетудің маңызды факторы қамтамасыз ету болып табылады. Тиісінше, қабылданатын кепілмен байланысты ықтимал тәуекелдерді жете бағаламау қосымша күтпеген шығыстарды туындатуы мүмкін. Қамтамасыз етудің түріне қарай жұмыс істемейтін портфельдің құрылымында жылжымайтын мүлікпен қамтамасыз етілген қарыздар басым – 39,5% (3.1.2.20-график). Дағдарысқа дейін, жылжымайтын мүлік нарығының қарқынды өсуі кезінде кепіл ретінде қабылданған қамтамасыз етудің ағымдағы сәттегі нарықтық құны айтарлықтай төмендеген. Осыған байланысты банктердің кепілді ағымдағы бағалар бойынша сатуды қаламауын түсінуге болады. Алайда, осындай қарыздармен жұмыс істеу мүмкіндіктері болған кезде осындай қамтамасыз етудің түрін пайдаланудан бір мезгілде балансты тазарта отырып, кіріс алу мүмкіндігі бар. Өзге қамтамасыз етудің (кепілдіктер, материалдық емес активтер, тауар-материалдық құндылықтар және т.б.) жоғары үлесі алаңдатушылық туғызады, оның үлесі 20%-ға жуық. Осы қамтамасыз етудің қарыздар бойынша провизиялар қалыптастырған кезде есепке алынатынын ескере отырып, сондай-ак

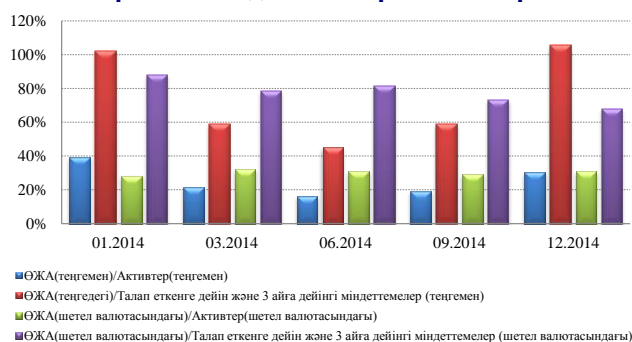

активтерін өтеу мерзімдері мен міндеттемелердің арасындағы айырмашылықты қысқартуға мүмкіндік берді.

Банктерді қорландырудың негізі клиенттердің алдындағы міндеттемелері болып табылады, олардың жартысынан көбі 2014 жылдың соңында шетел валютасында болды.

Бірнеше жыл бойы банктердің қорландыру көздері болып клиенттердің депозиттері сақталды, олардың үлесі банктердің барлық міндеттемелерінің 70%-нан асады. 2014 жылы айырбастау бағамын түзету нәтижесінде валюталық салымдарды қайта бағалауды – 8% есепке алмағанда, клиенттер депозиттері көлемінің өсуі 15% болды.

3.1.3.1-график
Банктердің валюталар түрлері бойынша жиынтық активтер мен міндеттемелердің %-бен берілген өтімділігі жоғары активтері

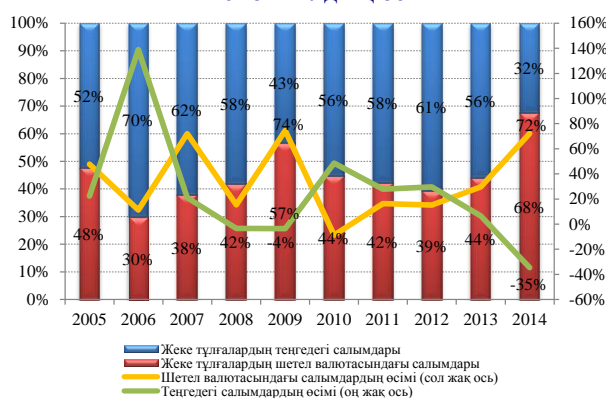

Дерек көзі: ҚРҰБ

деңгейін көтерді. Бұл ретте, банктердің көбі теңгеге қарағанда, шетел валютасындағы өтімділік деңгейін ұстап тұрады, бұған теңгедегі осындай көрсеткішпен салыстырғанда, шетел валютасындағы ӨЖА мен шетел валютасындағы активтердің арақатынасы дәлел бола алады (3.1.3.1-график). Оның үстіне, жыл бойы ӨЖА-ның талап етілгенге дейін және мерзімі 3 айға дейін шетел валютасындағы міндеттемелерге ара қатынасы тұрақты жоғары деңгейде – теңгедегі осындай көрсеткіштің серпінімен салыстырғанда, 60%-дан асатын деңгейде байқалды. Жылдың соңында теңгедегі ӨЖА көлемінің айтарлықтай ұлғаюы байқалды, бұл салық кезеңінің аяқталуына байланысты болуы мүмкін.

Сондай-ақ, 2014 жылдың соңында мұнай бағасының төмендеуі, рубльдің әлсіреуі және Ресей Федерациясының маңындағы күрделі геосаяси жағдайы салдарынан қалыптасқан ақпараттық ая жылдың соңында теңге бағамына қатысты жаңа жағымсыз күтулерді қалыптастырды, бұл депозиторлардың салымдарын ұлттық валютадан шетел валютасына ауыстыру бойынша іс-әрекеттерінен көрініс алды. Нәтижесінде тартылған валюталық қорландыру мен активтер валютасындағы айырмашылық айтарлықтай ұлғайды. Өтімділіктің тиісті деңгейін қамтамасыз ету үшін банктер шетел валютасындағы ӨЖА

3.1.3.2-график
Жеке тұлғалардың валюталар бойынша салымдары және жылдық өсім

Дерек көзі: ҚРҰБ

Егер 2014 жылдағы жеке тұлғалардың шетел валютасындағы салымдарының ұлғаю серпінін 2009 жылдағы осындай үрдіспен салыстырса, онда теңгедегі салымдар көлемінің төмендеу қарқынының теріс серпіні жоғары (-34,7%) болды, ал 2009 жылы төмендеу байқалмады (-3,5%) (3.1.3.2 және 3.1.3.3-графиктер). Осылайша, шикізат бағаларының

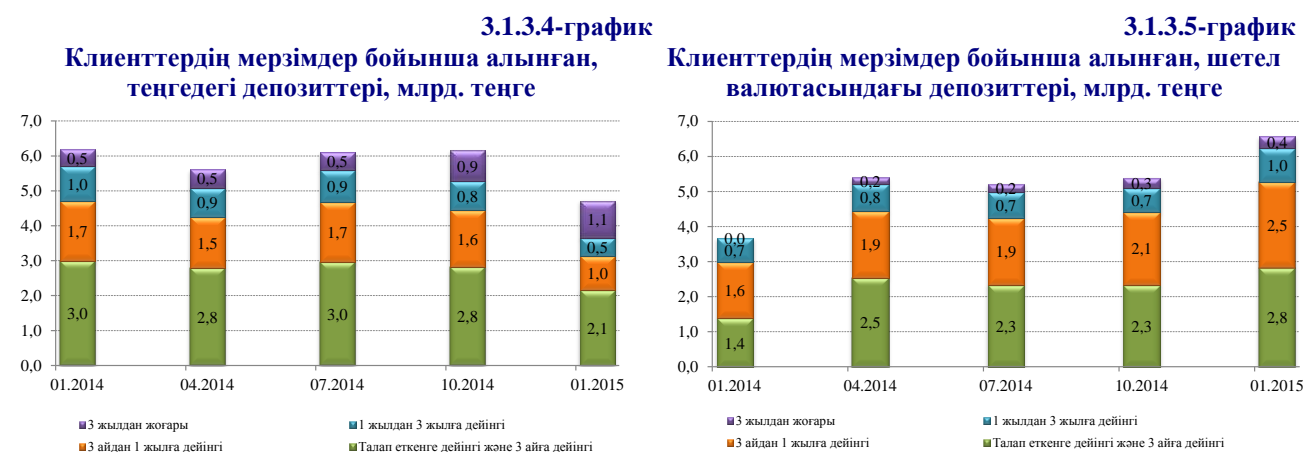
3.1.3.3-график
Занды тұлғалардың валюталар бойынша салымдары және жылдық өсім

жалғасып келетін төмендеуі және әлем экономикасы өсуінің баяулауы аясында Ресей Федерациясының экономика жағдайының тұрақсыздығы 2014 жылы депозиторлардың іс-әрекеттеріне қатты әсерін тигізді, бұл салымдардың көп әкетілуіне апарды.

Клиенттердің ұлттық валютадағы депозиттік базасының жалпы төмендеуіне қарамастан, депозиттердің өзінің құрылымында қысқамерзімді депозиттерді ауыстыру есебінен үш жылдан асатын мерзімі бар теңгедегі салымдар ұлғайды. Осы өзгерістер көбінесе банктердің үш жылдан асатын мерзімдегі салымдарға «БЖЗҚ» АҚ зейнетақы активтері инвестицияларының айтарлықтай өсуіне байланысты болды.

Банктердің үш жылдан асатын өтеу мерзімі бар ұлттық валютадағы міндеттемелері үлесінің ұлғаюы 2014 жылы 80% құрады. Бұл ретте, банктердің теңгедегі депозиттік базасы айтарлықтай төмендегендіктен, үш жылдан асатын мерзімі бар ұлттық валютадағы салымдардың өсуі негізінде үш жылға дейін мерзімі бар және талап етілгенге дейін салымдармен ауыстыру есебінен қамтамасыз етілді, бұл 2014 жылғы соңғы тоқсанында ерекше байқалды (3.1.3.4-график). Теңгедегі салымдардың өсуімен салыстырғанда, шетел валютасындағы үш жылдан асатын мерзімі бар салымдар өскен, бірақ көп емес (3.1.3.5-график). Осындай салымдардың өсуі 7 ірі банкте байқалды және негізінде «БЖЗҚ» АҚ-тың зейнетақы активтерін ірі банктердің үш жылдан асатын мерзімі бар депозиттеріне инвестициялаудың ұлғаюымен қамтамасыз етілді.

Дерек көзі: ҚРҰБ

Занды тұлғалар салымдарының жалпы көлемінде үш жылдан асатын мерзімі бар шетел валютасындағы салымдардың үлесі 0,02%-дан 1,5%-ға дейін және ұлттық валютада 6,5%-дан 13%-ға дейін өсті. 2014 жылы «БЖЗҚ» АҚ мерзімді салымдарының өсуі 131%⁶⁸ болды, және осы салымдардың 76%-ы (портфельдегі ағымдағы құны 546 млрд. теңге құрайды) 3 жылдан асатын мерзімге орналастырылды. Нәтижесінде, ұлттық валютадағы активтердің және міндеттемелердің өтеу мерзімінің арасындағы айырмашылық айтарлықтай қысқарды. «БЖЗҚ» АҚ зейнетақы активтерінің есебінен банк секторының салымдарына және облигацияларына жиынтық инвестицияларының ағымдағы құны 2015 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша банктердің барлық міндеттемелерінің 8,8%-ын құрады.

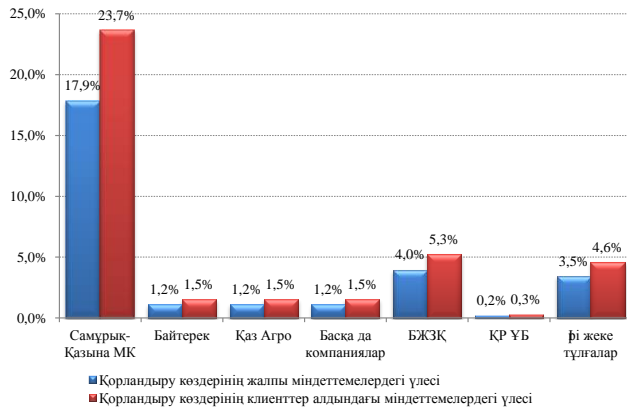
Банктердің көбінде міндеттемелерінің құрылымында негізінде мемлекеттің қатысуы бар компаниялар болып табылатын депозиторлардың жоғары шоғырлануы орын алады. Осы үрдіс банктер үшін бір мезгілде өтімділік тәуекелі де, қорландыру тәуекелі де болып табылады.

Мемлекет банктерді қорландырудың басым бөлігін мемлекеттің қатысуы бар компаниялар тобы, квазимемлекеттік компаниялар, сондай-ақ «БЖЗҚ» АҚ арқылы салымдар, қарыздар мен бағалы қағаздар шығарылымы түрінде береді. 2014 жылдың соңында орналастырылған салымдар және берілген қарыздар түрінде мемлекет беретін қорландырудың көлемі 4 трлн. теңгеден асты, бұл банк жүйесінің жиынтық

⁶⁸2014 жыл басындағы шоғырландырылмаған ЖЗҚ мен «БЖЗҚ» АҚ салымдарының сомасымен салыстырғанда Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есеп, 2014 жылғы желтоқсан

3.1.3.6-график

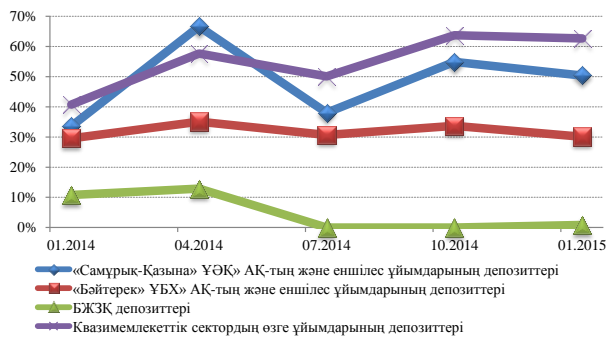
Банктердің 2015ж.01.01 ірі қорландыру көздері

Ескертпе: Деректер «Тұрғын үй құрылыс жинақ банкі» АҚ-ты қоспағанда, жалпы активтері банк жүйесі активтерінің 90%-ын құрайтын 18 ірі банк үшін берілген. Ірі қорландыру көзі ретінде банк міндеттемелерінің 5%-нан астамын құрайтын салымдар айқындалған. Квазимемлекеттік сектордың компаниялары басқа да компаниялар болып табылады.
Дерек көзі: ҚРҰБ

3.1.3.7-график

Мемлекеттің қатысуы бар компаниялардың шетел валютасындағы депозиттері үлесінің өзгеруі

Дерек көзі: ЕДБ

тұлғалардың іс-әрекеттері тұрақсыздығының жоғары деңгейін және жағымсыз ақпаратқа олардың жауап қатуын көрсетті. Бұл ретте, «салымшылардың қашуына» ұшыраған банктердің қысқамерзімді өтімділігі ҚРҰБ-тан тартылған арнайы мақсаттағы қарыздардың көмегімен қамтамасыз етілді.

2014 жылғы ақпанның екінші онкүндігінде активтердің көлемі бойынша 10 ірі банктердің қатарына кіретін үш банктің қаржылық дәрменсіздігі туралы ақпарат таралды. Нәтижесінде, осы банктер клиенттердің депозиттерінің қомақты көлемін алып алуына ұшырады. Бұл ретте жеке тұлғалардың салымдары көбірек алынды және олар бойынша әкетілудің жеке тұлғалар депозиттерінің (клиенттер алдындағы міндеттемелердің барлық көлемінің 25%) 56% мөлшеріндегі ең жоғары деңгейі 2014 жылғы наурыздың ортасында орын алған. Заңды тұлғалар салымдарының әкетілуі 2014 жылғы маусымның ортасына дейін жалғасты және әкетілудің жинақталған ең жоғары мөлшері заңды тұлғалар салымдарының 40% (клиенттер алдындағы міндеттемелерінің барлық көлемінің 10%) құрады. Жеке тұлғалар депозиттерінің әкетілуі ұлттық валютада да, шетел валютасында да байқалды, ал заңды тұлғалар көбірек ұлттық валютадағы депозиттерін алды. Осы әкетілу 2014 жылғы 3-тоқсанға дейін депозиттік базаның жаңа түсімдерімен толықтырылмады.

Өздеріне қатысты жағымсыз ақпарат таратылған банктердің клиенттер алдындағы міндеттемелерін орындау үшін ҚРҰБ тарапынан арнайы мақсаттағы қарыздар түрінде 220 млрд. теңге (2014 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша банк жүйесінің меншікті

міндеттемелерінің 26%-ын құрады (3.1.3.6-график). Банк секторындағы мемлекеттің қатысуы бар барлық компаниялардың жиынтық салымдары 2013-2014 жылдар аралығында 86%-ға өсті. Бұл ретте 2014 жылдың соңында «Самұрық-Қазына» ҰОҚ» АҚ, оның еншілес ұйымдарының, сондай квазимемлекеттік сектордың басқа компаниялары салымдарының жартысынан көбі шетел валютасында номинирленген (3.1.3.7-график).

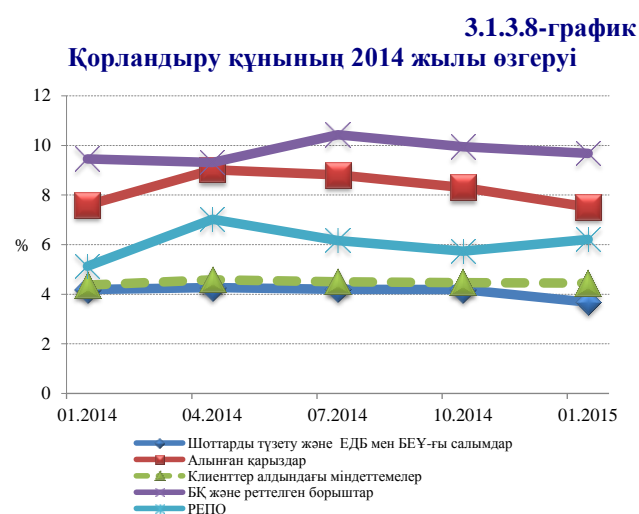
Активтердің мөлшері бойынша ең ірі 10 банкте мемлекеттің қатысуы бар компаниялар тобының және «БЖЗҚ» АҚ қаражаты есебінен қорландыру үлесі әр банктің жиынтық міндеттемелерінің 12 - 54% диапазонында болды. Активтердің мөлшері бойынша екінші ондық банктеріндегі осы мән 60%-ға дейін жетті. Осылайша, жылдан жылға көлемдерін өсіріп келетін мемлекеттің қатысуы бар компаниялардың салымдары банктердің көпшілігі үшін тұрақты қаржыландырудың ірі көзі болып табылады. Сонымен бірге, банктер депозиторларының жоғары шоғырлануы банк өтімділігінің проблемаларына, ал болашақта бір не екі клиенттің өз салымдарын алып алған жағдайда, қорландыру тәуекелінің іске асырылуына апаруы мүмкін.

2014 жылғы ақпандағы жекелеген банктерден «салымшылардың қашуы» заңды тұлғалармен салыстырғанда, жеке

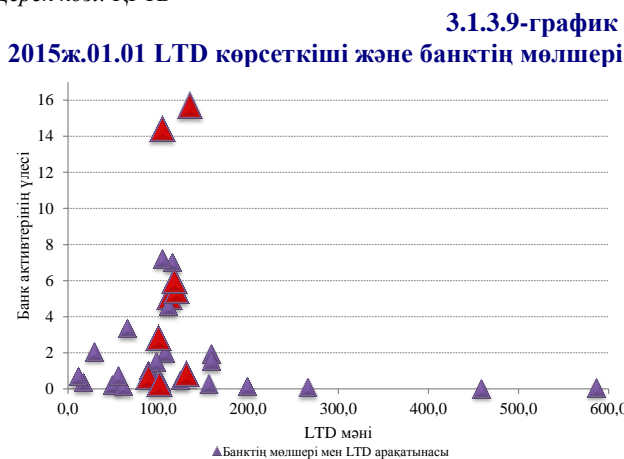
капиталының 10,5%) мөлшерінде өтімділік берілді. Жалпы алғанда жылдың соңында аталған банктер өздерінің депозиттік базасының деңгейін қалпына келтіре алды.

Тұтастай алғанда, қазақстандық банктердің көпшілігінде Базель III (liquidity coverage ratio, LCR) талаптарына сәйкес ҚМӨК ретроспективалық бағалау бойынша 2014 жылғы 1 ақпанда осы көрсеткіштің деңгейі ең төменгі мәнінен жоғары болды. Бұл ретте көрсеткішті есептеу жеке және заңды тұлғалардың өз депозиттерін олардың мерзіміне қарамастан мерзімінен бұрын алуы ықтималдығын ескеретін консервативтік тәсілмен жүзеге асырылды (8-бокс).

ҚРҰБ-тың қарыздарын тарту нәтижесінде банктердің осы қорландыру түрі бойынша шығындары көбейді (3.1.3.8-график). Сондай-ақ, 2014 жылғы 1-тоқсанда биржалық және банкаралық нарықта жүргізілетін РЕПО операциялары есебінен қорландыру көлемінің айтарлықтай өсуі байқалды, нәтижесінде кейбір банктерде осындай операциялар құнының өсуі 17 п.т. дейін жетті, ал банк жүйесі бойынша 2 п.т. өсті. Осыған ұқсас 2014 жылғы бірінші және соңғы тоқсанда биржалық валюталық своптардың нарықтық құнының кенеттен айтарлықтай көтерілуі байқалды.

Дерек көзі: ҚРҰБ

Ескертпе: Қызылмен активтерінің мөлшері бойынша 10 ірі банкке арналған мәні белгіленген

Дерек көзі: ҚРҰБ

жүйесінің барлық депозиттік базасының 78% құрайды. Осы банктердің пайыздық спрэді⁶⁹ 9%-дан аспайды.

Жалпы алғанда, LTD мәнін банктің активтер мен пассивтерді басқару жөніндегі саясатының көрсеткіші ретінде қарауға болады. Мысалы, LTD мәні төмен банктер өздерінің кредиттеу стратегиясында енжарлық көрсетіп, өзге банктік қызмет көрсетуге не активтердің

Клиенттердің депозиттерін тартудың құны банктердің көпшілігі үшін неғұрлым тұрақты және төмен болып қалуда. Банк жүйесі бойынша клиенттердің салымдары бойынша қайтарым нормаларының орташа алынған мәні 4,5% құрады, ал кейбір банктерде 8%-ға дейін жетті. Шетел валютасындағы депозиттердің көлемі айтарлықтай өскендіктен, ал теңгеге қарағанда, шетел валютасындағы салымдардың құны айтарлықтай төмен болғандықтан, банктердің клиенттер алдындағы міндеттемелер бойынша жиынтық шығыстары азайды.

Активтерінің мөлшері бойынша ірі банктердің бірінші ондығының кредиттеуінің барлық көлемі клиенттердің депозиттері түріндегі тартылған қорландырудың көлеміне барабар екенін атап өткен жөн, бұған кредиттер мен депозиттердің арақатынасы (LTD) көрсеткіштерінің мәндері дәлел бола алады. 10 ірі банктің LTD мәндері 100-ден 140-қа дейінгі диапазонда, яғни берілген кредиттердің көлемі тартылған депозиттердің мөлшеріне барабар немесе одан асады (3.1.3.9-график). Осындай банктердің кіріс әкелетін активтерінің 70% берілген қарыздар құрайды, ал клиенттер салымдарының жиынтық үлесі банк жүйесінің барлық депозиттік базасының 78% құрайды. Осы банктердің пайыздық спрэді⁶⁹

⁶⁹ Пайыздық спэд кредиттер бойынша қайтару нормасы мен депозиттер бойынша қайтарым нормасының арасындағы айырмасы ретінде есептелген.

басқа түріне салуға көбірек бағдарланады. LTD мәні жоғары банктер белсенді депозиттерді тарту саясатын жүргізбейді, сондықтан клиенттердің салымдары олардың негізгі қорландыру көзі болып табылмайды, қорландыру базасы меншікті капитал болып табылады. Осылайша, LTD мәні өте төмен не өте жоғары банктер көбінесе шетелдің қатысуы бар, банк жүйесінде активтердің мөлшері бойынша және тартылған салымдар бойынша аз үлесті иеленген банктер болып табылады.

8-бокс

Базель III стандарттарының Liquidity coverage ratio өтімділік нормативі

Банктік қадағалау жөніндегі Базель комитеті 2007 жылғы дағдарыс кезеңінде анықталған банктердің өтімділігі проблемалары нәтижесінде өтімділік тәуекелін қадағалауда екі бөлек, бірақ бір бірін толықтыратын мақсатты көздейтін екі стандарт әзірледі. Бүгінгі күні бір норматив – қысқамерзімді өтімділік көрсеткіші немесе Liquidity Coverage Ratio толық әзірленіп, есептеу әдіснамасы бекітілді, оның мақсаты қысқамерзімді кезеңде банктің өтімділік тәуекеліне тұрақтылығын қамтамасыз ету болып табылады.

Қысқамерзімді өтімділік көрсеткіші өтімділігі жоғары активтердің (ӨЖА) шамасы мен 30 күндік күйзеліс жағдайында есептелген ақша қаражатының таза әкетілуі шамасының арасындағы арақатынасы ретінде есептеледі:

$$\frac{\text{ӨЖА}}{\text{Алдыдағы 30 күнде күтілетін таза әкетілу}} \geq 100\%$$

Базель III ҚМӨК-ті 2015 жылғы 1 қаңтардан бастап кезең-кезеңімен енгізуді және ең төменгі мәнін 60% белгілеуді көздейді. 2019 жылғы 1 қаңтарға дейін ең төменгі мәнін біртіндеп 100%-ға дейін жеткізу жоспарланып отыр.

Қысқамерзімді өтімділік көрсеткіші 2007 жылғы дағдарысты талдау негізінде әзірленген 30 күндік стрестік сценарий шеңберінде өтімділікті бағалау моделіне әртүрлі тәуекелдерді енгізумен сипатталады, атап айтқанда:

- *өтімділігінің деңгейі жоғары активтерді ғана есепке алу* (өтімділігі жоғары активтердің өлшемдерін айқындау және дисконт қолдану);
- *қорландыру көздерінің қолжетімділігі мен сенімділігі* (міндеттемелердің әрбір түрі бойынша әкетудің әртүрлі деңгейлерін белгілеу);
- *түсімдерге шектеулі қол жеткізу* (өтімділікті бағалау кезінде кірістерді шектеулі көлемде, сондай-ақ түсімдердің әрбір түрі бойынша әкелінудің әртүрлі деңгейлерін қолдана отырып, есепке алу).

ӨЖА-ны ақша және өтімділік сапасы жоғары – әдеттегі жағдайда да, стрестік жағдайда да оңай сатылатын, яғни осындай активтерді айтарлықтай дисконтсыз сату мүмкіндігі бар актив болып табылатын басқа да активтер құрайды. Сондай-ақ, отыз күндік стрестік кезеңнің кез келген сәтінде тез сату мүмкіндігі маңызды фактор болып табылады, бұл олардың қандай да бір міндеттемелері бойынша ауыртпалық жоқ екенін дәлелдейді. ӨЖА өтімділік деңгейі бойынша үш санатқа бөлінген: 1-деңгейдегі ӨЖА – өтімділігі ең жоғары активтер; 2-деңгейдегі ӨЖА (2А деңгейіндегі және 2Б деңгейіндегі ӨЖА сомасы) – дисконтпен есепке алынатын өтімділігі төмендеу активтер.

2-деңгейдегі ӨЖА-ның өтімділігі төмендеу болғандықтан, олардың ӨЖА-ның жиынтық көлемі құрамында есепке алу шектеулермен жүзеге асырылады: *2-деңгейдегі ӨЖА-ның көлемі ӨЖА-ның жиынтық көлемінің 40%-нан аспауға тиіс, ал 2Б-деңгейдегі ӨЖА-ның көлемі ӨЖА-ның жиынтық көлемінің 15%-нан аспауға тиіс*. Бұл ретте Базель III ӨЖА-ның жиынтық көлеміне 2Б деңгейдегі активтерді енгізу мүмкіндігін реттеушінің ұйғаруына қалдырады.

Есептеу талаптарына сәйкес ақша әкетілуінің бір бөлігін банктің кірістері есебінен ақша әкетілуінің 75%-нан аспайтын мөлшерде жабуға болады. Осы шектеу банктердің өз міндеттемелерін жабу үшін ақша түсімдеріне сүйену мүмкіндіктерін болдырмауға бағытталған. Осылайша, банктердің міндеттемелері бойынша әкетілудің кем дегенде

25% ӨЖА болуымен қамтамасыз етіледі.

Сонымен бірге, банктің ақша әкетілуі мен әкелінуінің көлемі оларға қолданылатын әкетілу және әкеліну коэффициенттерін есепке ала отырып есептеледі. *Әкетілу коэффициенттері клиенттің сенімділігіне, оның алдындағы міндеттеменің түріне және басқа да ықтимал факторларға қарай белгіленеді.*

Базель III стандарттарының талаптарына сәйкес өтімділігі жоғары активтердің тізбесі	
А. 1-деңгейдегі ӨЖА	Дисконт деңгейі
• Қолма қол ақша • Талаптарға сәйкес келетін мемлекеттер, орталық банктер, қоғамдық сектор кәсіпорындары, даму банктері шығарған бағалы қағаздар • Талаптарға сәйкес келетін орталық банктегі резервтер <i>Тәуекел бойынша орташа алынған деңгейі нөлден жоғары елдер үшін мемлекеттің немесе орталық банктің, банктің өз еліндегі юрисдикциясындағы борыштық бағалы қағаздары</i>	100%
В. 2-деңгейдегі ӨЖА (ең көбі ӨЖА жалпы көлемінің 40%)	
2А деңгейдегі ӨЖА	
• Мемлекеттер, орталық банктер, қоғамды сектордың кәсіпорындары, даму банктері шығарған бағалы қағаздар. Тәуекелдер бойынша орташа алынған 20%-дық деңгейіне арналған талаптарға сәйкес келетін. • АА- және одан жоғары рейтингі бар, талаптарға сәйкес келетін корпоративтік бағалы қағаздар • АА- және одан жоғары рейтингі бар қамтамасыз етілген облигациялар	85%
2Б деңгейдегі ӨЖА (ең көбі ӨЖА жалпы көлемінің 15%)	
• Ипотекалық борыштық бағалы қағаздар • BBB- -тен А+-ке дейінгі рейтингі бар корпоративтік борыштық бағалы қағаздар • Ақциялар	75% 50% 50%

Банктік қадағалау жөніндегі Базель комитеті банктің шетел валютасындағы міндеттемелері оның міндеттемелерінің жиынтық көлемінен 5% асса, онда банк ҚМӨК-ті осы валютада есептеуді жүзеге асыруға және есептеудің барлық өлшемдері тек осы валютада болуға тиіс. Бұл ретте Базель III шетел валютасындағы ҚМӨК ең төменгі мөлшерін белгілемейді. Осы шешім реттеушінің ұйғаруында болады, бірақ банктердің валюталық позицияларындағы көп айырмашылықтарды төмендету мақсатында ең төменгі деңгейді белгілеу ұсынылады. Сондай-ақ, ҚМӨК-ті үнемі есептеуді жүзеге асыру және реттеушінің алдында, ҚМӨК есептеу бойынша есеп беру жиілігін апта сайынғыға және/немесе күн сайынғыға дейін ұлғайту мүмкіндігін белгілеумен кемінде айына бір рет есеп беру ұсынылады.

ҚМӨК енгізудің халықаралық тәжірибесі

Қазіргі кезде шет елдері түгелдей ҚМӨК есептеу тәртібіне қойылатын талаптарын әзірлеген жоқ және оның енгізу кезеңін белгілеген жоқ. Сингапур, Австралия, АҚШ сияқты бірқатар елдерде ҚМӨК есептеуге қойылатын талаптар белгіленіп бекітілген, өз кезегінде олар Банктік қадағалау жөніндегі Базель комитетінің талаптарына қарағанда, қатаңдау тәсілдермен ерекшеленеді. Ресейде ҚМӨК есептеу тәртібі бекітілген, бірақ оның ең төменгі мәні белгіленбеген.

Сингапур

Сингапурда, ҚМӨК-ке қойылатын талаптар резиденттік белгісі бойынша, жүйелік маңыздылығы және банк тобына қатыстылығы бойынша қаржы институттарын саралау жүйесімен белгіленген. Ірі халықаралық банк топтарын қоспағанда, банктердің барлық түрлері үшін ҚМӨК есептеуге жеделдетілген көшу белгіленді, ұлттық валютада ең төменгі 100% мәнімен ірі халықаралық банктер топтары (DBS, OCBC, UOB) үшін 2015 жылғы 1 қаңтардан бастап және қалған банктер үшін 2016 жылғы 1 қаңтардан бастап.

Сонымен бірге, 2Б деңгейдегі ӨЖА екі шағын деңгейге бөлінген және екінші шағын деңгейдегі активтер *ӨЖА-ның жалпы көлемінің 5% ғана құрай алады*. Осы шара банктерді неғұрлым сапалы портфельдерді құруға ынталандыруға бағытталған.

Австралия

Австралияда ҚМӨК-тің ең төменгі 100% мәніне біртіндеп көтерместен көшуді 2014 жылғы 1 қаңтардан бастап жүзеге асырды. Реттеуші 2012 жылдың бірінші жартысындағы

жағдай бойынша 200 ең ірі әлем банктерінің ішінен іріктеп қарады, ҚМӨК-тің орташа алынған мәні 125% болды, іріктелген банктердің төрттен үш бөлігі ең төменгі 100% мәнін орындай алатын болды. Австралия банктерінің көпшілігі белгіленген ең төменгі талапты орындайтын банктер тобына кірді. Бұл ретте *ҚМӨК талаптары Австралияның ең ірі банктеріне ғана қолданылады*, қалған банктері өтімділіктің басқа көрсеткіші бойынша талапты орындауға тиіс. Сондай-ақ, Австралияда ҚМӨК есептеген кезде 2Б деңгейдегі ӨЖА-ны есепке алуға жол берілмейді.

АҚШ

АҚШ ҚМӨК жеделдетілген енгізу кестесі бойынша да, қаржы институтының көлеміне қарай ҚМӨК-тің әртүрлі талаптарының болуы бойынша да Базель III стандарттарынан ауытқып кетеді. Мәселен, қаржы институттарының үш санаты көзделген: (1) активтері 250 млрд. АҚШ долларынан асатын ірі қаржы институттары, олар ҚМӨК-тің талаптарын толық орындайды; (2) түрлендірілген ҚМӨК есебін орындайтын, активтерінің мөлшері 250 млрд. АҚШ долларынан төмен қаржы институттары; (3) ҚМӨК талаптарын орындауға тиіс емес, активтерінің мөлшері 50 млрд. АҚШ долларынан төмен қаржы институттары. 2015 жылғы 1 қаңтардан бастап ірі қаржы институттары санатына қойылатын ҚМӨК талаптары кемінде 80% мөлшерінде болады, және жыл сайын 10%-ға өсіп отырып, 2017 жылы 100% мәніне жететін болады.

ҚМӨК-ті түрлендірілген есептеу модельденетін стрес кезеңі 21 күн құрайтынымен ерекшеленеді, бұл болжанатын ақша әкелінуі мен әкетілуіне азаю жағына әсер етеді. Осылайша, есепке алынатын ақша түсімдері мен әкетілуі көлемі әдеттегі ҚМӨК-ті есептеу кезіндегіге қарағанда, 30%-ға төмен. Сингапур тәжірибесіне ұқсас, *АҚШ-та өтімділігі жоғары активтердің құрамына қосымша шектеулер белгіленді*: 1-деңгейдегі ӨЖА-дан қоғамды сектордың кәсіпорындары шығарған бағалы қағаздар алынып тасталды, 2А деңгейіндегі ӨЖА-дан корпоративтік бағалы қағаздар алынып тасталды, 2Б деңгейіндегі ӨЖА-дан ипотекалық бағалы қағаздар алынып тасталды. Осы шектеулер АҚШ қаржы нарығында Федералдық Резерв кепілдік беретін және ең жоғары рейтингі бар қаржы құралдарының қомақты көлемдерінің болуына байланысты болды. Осыған байланысты АҚШ банктері өтімділіктің жоғары деңгейін ӨЖА құрамына енгізуге рұқсат етілген құралдар тізбесін кеңейту қажеттігінсіз ұстап тұруға мүмкіндігі бар.

Ресей мен Қытай

Ресейде ҚМӨК-ті есептеу әдістемесі әзірленіп бекітілді, оның талаптары Базель III стандарттарына жақын. ҚМӨК есептеу бойынша талап күшіне енген сәттен бастап (2014 жылғы 1 шілде) ҚМӨК-ке қойылатын ең төменгі мәні белгіленбеген, банктер реттеушінің алдында ҚМӨК-ті есептеу бойынша тек мониторинг пен талдау мақсатында ғана есеп береді. ҚМӨК-тің ең төменгі мәнін 60% мөлшерде белгілеу бойынша жоспарлар 2015 жылғы 1 қаңтардан 2015 жылғы 1 шілдеге ауыстырылды. Бұл ретте ҚМӨК-ті есептеу әдістемесінде Банктік қадағалау жөніндегі Базель комитетінің ұсынымдарынан кейбір ерекшеліктері бар. Мәселен, жеке тұлғалардың депозиттері бойынша әкетілуді есептеу кезінде жеке тұлғалардың мемлекет кепілдік берген депозиттерінің барлық көлемі, оларды өтеу мерзіміне қарамастан, есепке алынады, ал Базель III талаптарына сәйкес өтеу мерзімі 30 күн құрайтын және шарттары бойынша депозитті мерзімнен бұрын алу мүмкіндігі бар депозиттер есепке алынады.

Сондай-ақ, өтімділік стандартының Ресейлік редакциясында бағалы қағаздарды ӨЖА құрамына енгізу Базель II стандартталған тәсіліне сәйкес тәуекел бойынша мөлшерлеу пайызын көздейтін Базель III құжатына қарағанда, ЭЫДҰ-дың елдік рейтингі бойынша жүзеге асырылады (нәтижесінде, рейтингтік агенттіктердің біреуінің рейтингіне апарылады).

Қытайда да өтімділікті реттеу бөлігінде нормативтік талаптардың екі деңгейлік жүйесі деп аталатын банктің көлемі бойынша саралануы бекітілген. Активтерінің жиынтық деңгейі 200 млрд. юаньнан асатын деңгейі бар және активтерінің құрылымы күрделі банктер ҚМӨК талаптарын орындауға тиіс. Қалған банктер ұлттық реттеушілік

талаптарға сәйкес болуға тиіс.

Еуропа Одағы

Еуропа Одағы ҚМӨК-ке қойылатын талаптардың соңғы жобасын қабылдады, онда ӨЖА құрамы, ақша түсімдерін есепке алу, сондай-ақ өтпелі кезеңнің ең төменгі мәндерін және енгізу мерзімдері бөлігінде Банктік қадағалау жөніндегі Базель комитетінің талаптарынан көптеген айырмашылықтар көзделеді. Алайда, осы айырмашылықтар тек жергілікті реттеушілердің ұйғаруы бойынша ғана белгіленеді. Мәселен, еуропалық банктер үшін ӨЖА құрамы айтарлықтай кеңейтілген, сондай-ақ шектеусіз таза ақша әкетілудің есебінде есепке алынатын бірқатар ақша түсімдері көзделген. Осылайша, Еуропа Одағының ҚМӨК есебіне қойылатын талаптарында банктер үшін жеңілдіктер берілген. Мысалы, 1-деңгейдегі ӨЖА-ға қосымша жоғары сападағы қамтамасыз етілген және CRR/CRD IV Еуропа дерективасының талаптарына сәйкес келетін облигациялар енгізілуі мүмкін, ал 2Б ӨЖА құрамында секьюритизлендірілген активтер есепке алынуы мүмкін. Оның үстіне, түсімдерді есепке алудың шектеулерін алып тастау таза ақша әкетілуінің көлемін азайтуға және, тиісінше, ӨЖА-ға ауыртпалықты азайтуға мүмкіндік береді.

2015 жылғы 1 қазаннан бастап Еуропа Одағында ҚМӨК-ке қойылатын талаптардың ең төменгі мәні 60% мөлшерде белгіленеді, екі жыл бойы 80% мәніне дейін 10%-дық кадаммен ұлғайтылып отырады және 2018 жылғы 1 қаңтардан бастап 100% деңгейде белгіленетін болады.

Қазақстан банктері үшін есептердің нәтижелері

Банктік қадағалау жөніндегі Базель комитеті бекіткен ҚМӨК есептеу тәртібі әмбебап болып табылады және барлық елдерде белгілі реттеу ерекшеліктерін көздемейді. Сондықтан, ҚМӨК есептеудің жекелеген талаптарын белгілеу кезінде реттеушінің өзінің шешімі талап етіледі. Мысалы, ҚМӨК есептеудің мынадай ерекшеліктері банк заңнамасына және Қазақстанның тәжірибесіне сәйкес келмейді.

- *ӨЖА құрамына Орталық Банкте құрылған міндетті резервтерді стресс кезеңінде алуға рұқсат етілетін сома шегінде енгізу.*

Қазақстанның қолданыстағы заңнамасында банктердің стресс кезеңінде өздері құратын ең төмендегі резервтік талаптарды алу мүмкіндігі көзделмеген. Оның үстіне теңгемен және шетел валютасында ҚМӨК есептеген кезде валюталар бойынша ең төменгі резервтік талаптарды есепке алу қиындығы туындады, себебі олар теңгемен жиынтық көлемде есептеледі.

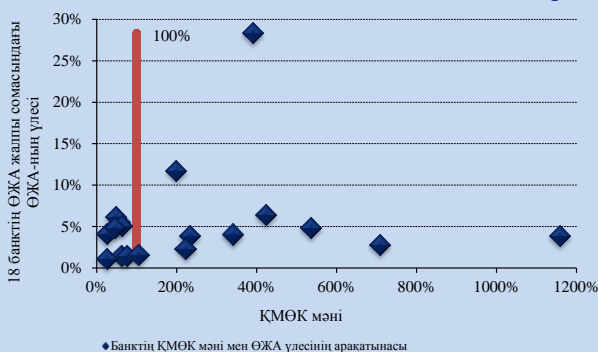
- *Жеке және заңды тұлғалардың депозиттерін есепке алу.* Базель III талаптарына сәйкес әкетілуді өтеу мерзімі 30 күнге дейінгі қорландыру көздері не материалдық жағынан есептелген сыйақыдан аспайтын айтарлықтай айыппұлсыз ертерек алып алу мүмкіндігі бар міндеттемелер құрайды. Бұл ретте Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде салымшының мерзімді салымды мерзімнен бұрын не банктік салым шартында шарттық салымды қайтарумен байланысты жағдайлар басталғанға дейін қайтарып алу құқығы көзделеді. Заңнаманың белгіленген нормаларын ескере отырып, ақша әкетілуін есептеу базасына банктердің кез келген мерзімі мен шарттары бар барлық депозиттері енгізілуге тиіс, себебі салымшының банктен депозиттік қайтарып алу құқығы бар. Мерзімнен бұрын алу мүмкіндігін ескере отырып, ҚМӨК есептеуді жүзеге асырған кезде ҚМӨК деңгейі айтарлықтай төмендейді. Мысалы, салымдарды мерзімнен бұрын алу мүмкіндігін ескерген кезде төрт ірі банкте ҚМӨК деңгейінің мәні 100%-дан айтарлықтай жоғары деңгейден 60%-дан төмен түседі.

ҚМӨК есептеулері активтерінің жиынтық көлемі банк жүйесі активтерінің 90%-нан асатын 18 банк үшін жүргізілді (1-график). ӨЖА көлемінің де, банктердің әкетілу деңгейін де консервативтік бағалау ҚМӨК есебінің негізі болды.

2015 жылғы 1 қаңтарда 18 банк үшін жалпы ҚМӨК-тің орташа алынған мәні 122%, теңгемен 91%-ды (ең төменгі мәні 13%, ең жоғары мәні 5120%), шетел валютасында

162%-ды (ең төменгі мәні 14%, ең жоғары мәні 1308%) құрайды. Сондай-ақ, 18 банктің ішінде:

1-график
2015ж.01.01 банктің ҚМӨК мәні және ӨЖА үлесі

Дерек көзі: БВУ, ҚРҰБ есептері

Банктердің валюталар бойынша активтер мен міндеттемелері мөлшерлерінің арасындағы айтарлықтай сәйкессіздіктің болуына байланысты банктердің көбінде ҚМӨК позициялары теңгерімделмеген. Сонымен бірге 18 банктің 10-нда, әсіресе депозиттік базасында заңды тұлғалардың салымдары басым болып келетін банктерде 2014 жылы ішінде ҚМӨК мәндерінің төмендеуі байқалды, өйткені олар бойынша әкетудің жоғары коэффициенттері белгіленген. Банктердің түсімдерін көбінесе басқа банктерде шоттарда сақталатын ақша қаражаты және ірі корпоративтік клиенттерге, шағын және орта бизнеске, сондай-ақ жеке тұлғаларға берілген ақша қаражаты құрайды. ӨЖА барлық көлемін 1 деңгейдегі ӨЖА құрайды. Осы факт банктердің өтімділікті ұстап тұрған кезде консервативтік тәсілді қолданатынын көрсетеді, алайда бұл құптарлық кірістілігі бар өзге де сапалы және жоғары өтімді құралдардың жоқтығына байланысты да болуы мүмкін.

(1) 8 банктің ҚМӨК мәні жалпы және валюталар бойынша да 100%-дан төмен;

(2) 2 банктің валюталар бойынша ғана ҚМӨК 100%-дан төмен.

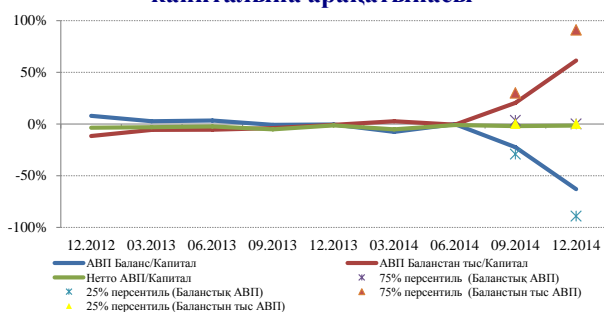
Банктердің валюталар бойынша активтер мен міндеттемелері мөлшерлерінің арасындағы айтарлықтай сәйкессіздіктің болуына байланысты банктердің көбінде ҚМӨК позициялары теңгерімделмеген. Сонымен бірге 18 банктің 10-нда, әсіресе депозиттік базасында заңды тұлғалардың салымдары басым болып келетін

3.1.4. Валюталық тәуекелдер

Теңге бағамының өзгеруіне байланысты тікелей валюталық тәуекел 2014 жылы, банктердің шетел валютасында берілген қарыздар көлемінің қомақты болуына байланысты деңгейі жоғары жанама валюталық тәуекелге қарағанда, шамалы болып сақталды. Нарықтық мөлшерлемелердің қатты құбылмалылығы кезеңінде хеджирленген валюталық позицияның мерзімі ұзартылған (rolling risks) кезде банктер шығасыларының өсу тәуекелі ҚРҰБ-тың 2014 жылғы шілдеде валюталық-пайыздық своптарды енгізуімен өтелді. Сонымен бірге, ҚРҰБ-тың ВПС пайдалануы банктердің шетел валютасындағы міндеттемелерінің күрт өсуімен қатар, банктердің баланстық және баланстан тыс ашық валюталық позицияларының (АВП) арасындағы теңгерімсіздікті айтарлықтай кеңейтуге апарды.

Банктердің шетел валютасындағы депозиттері бойынша баланстық міндеттемелерінің күрт ұлғаюына қарамастан, 2014 жылдың соңында банктердің теңге бағамының өзгеруіне байланысты тікелей валюталық тәуекелі баланстан тыс валюталық позициялар есебінен төмен деңгейде сақталды. Мәселен, 2014 жылы банк секторының шетел валютасындағы активтері мен міндеттемелері бойынша баланстың құрылымы шетел валютасындағы міндеттемелердің басым болуымен сипатталды. Сонымен бірге, ашық валюталық позицияға қолданыстағы лимиттерді (барлық валюталар бойынша жиынтық лимит банк капиталының 25%-нан аспауға тиіс, сондай-ақ жеке валюталарға лимиттер) орындау үшін, сондай-ақ валюталық тәуекелдерді төмендету және қысқамерзімді өтімділікті басқару мақсатында, банктер баланстан тыс шоттар бойынша «айналық» позициясын құру арқылы баланстық шоттардағы валюталық тәуекелдерді хеджирлейді. Нәтижесінде, АВП нетто сомасы, және тиісінше, теңге бағамының өзгеруіне байланысты тікелей валюталық тәуекел салыстырмалы төмен болып сақталды. Тұтастай алғанда, 2014 жылы АВП неттосының серпіні баланстық және баланстан тыс шоттарды есепке алғанда, банктердің АВП неттосын белгіленген реттеушілік лимиттер шегінде ұстап тұрғандықтан

3.1.4.1-график
Банктердің АВП мөлшерінің банктердің капиталына арақатынасы

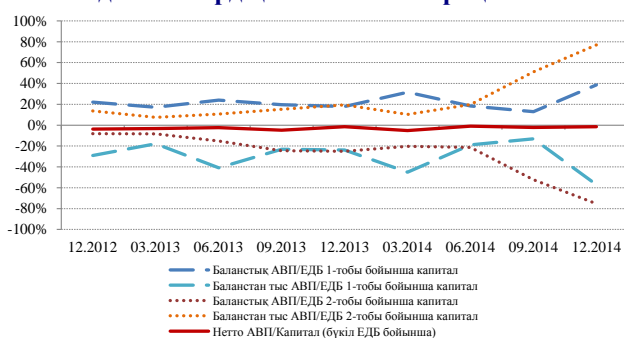

Дерек көзі: ҚРҰБ

жоғары деп бағаланады. 2015 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша банктердің несиелік портфеліндегі қарыздардың үштен бір бөлігінен асатыны шетел валютасында, көбінесе АҚШ долларымен берілген қарыздар құрайды. Бұл ретте, баланстан тыс шоттарда көрсетілетін шетел валютасындағы ТҚҚ-мен мәмілелер бойынша жанама валюталық тәуекелі 2014 жылғы 1 шілдеден бастап баланстан тыс шоттарда ашылған шетел валютасындағы ТҚҚ бойынша мәмілелер бойынша ашық позицияға капиталдың 30%-нан аспайтын мөлшердегі лимиттің енгізілуіне байланысты шектеулі болды.

Нарықтық мөлшерлемелердің қатты құбылмалылығы кезеңінде хеджирленген валюталық позицияның мерзімі ұзартылған (rolling risks) кезде банктер шығасыларының өсу тәуекелі ҚРҰБ-тың 2014 жылғы шілдеде валюталық-пайыздық своптарды (ВПС) енгізуімен өтелді. Алайда, 2014 жылғы 3-тоқсаннан бастап банктердің баланстық және баланстан тыс АВП арасындағы теңгерімсіздіктің айтарлықтай ұлғаюы тәуекелдің осы түрін жоғары деңгейде сақтап отыр. ҚРҰБ-тың 2014 жылғы шілдеден бастап банктерге теңгедегі өтімділікті беру мақсатында ұзақмерзімді ВПС енгізуі ақша нарығындағы жағдайға әсер етті және нарықтық мөлшерлемелердің құбылмалылығын төмендетуге ықпал етті, сондай-ақ 2014 жылдың соңындағы нарықтық мөлшерлемелердің қатты құбылмалылығы кезеңінде хеджирленген валюталық позициясының мерзімін ұзарту кезінде банктердің шығасыларын уақытша төмендетуге мүмкіндік берді.

3.1.4.2-график
Банктердің АВП мөлшерінің топтар бойынша алғанда банктердің капиталына арақатынасы

Дерек көзі: ҚРҰБ

кезеңдерінде әлсіз болмау үшін баланстық және баланстан тыс АВП арасындағы осы валюталық теңгерімсіздікті төмендету қажет.

Әдеттегідей, баланстық шоттарында ұзын АВП бар банктердің баланстан тыс шоттарында пропорционалды қысқа АВП болады және, керісінше, баланстық шоттарында қысқа АВП бар банктердің баланстан тыс шоттарында ұзын АВП болады. Осыған байланысты, баланстық және баланстан тыс АВП өзгеруін талдау мақсатында банктердің 2 тобы қаралды: 1-ші топ – баланстық шоттарында ұзын АВП бар банктер, 2-ші топ – баланстық шоттарында қысқа АВП бар банктер (3.1.4.2-график).

айтарлықтай өзгермеді. Мәселен, АВП неттосының нормативі капиталдың 25%-нан аспайтын мөлшерде болған кезде, банк секторы бойынша АВП қысқа неттосы банк секторы капиталының 1,5% құрайды, бұл ретте 2014 жылдың екінші жартысынан бастап баланстық және баланстан тыс АВП арасындағы айырмашылық күрт ұлғайды (3.1.4.1-график).

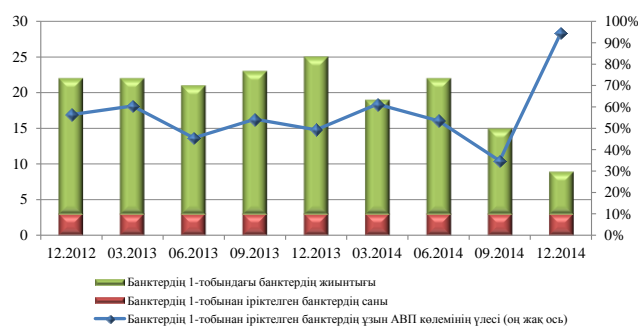
Банктердің қарыз алушылардың кредиттік тәуекелімен байланысты жанама валюталық тәуекелдерінің деңгейі

Сонымен бірге, баланстық және баланстан тыс АВП арасындағы айтарлықтай теңгерімсіздіктің болуы бұдан әрі ұзақмерзімді ВПС бойынша мәмілелердің екінші бөлігін жапқан кезде теңгедегі өтімділік тапшылығын күшейтуге апарады. Ықтимал нәтижесі нарықтық мөлшерлемелердің көтерілуі және, тиісінше, хеджирленген валюталық позициясының мерзімін ұзартқан (rolling risks) кезде банктер шығасыларының өсуі тәуекелі туындауы мүмкін. Осыған байланысты, кейін нарықтық мөлшерлемелердің құбылмалылығы және баланстан тыс АВП арасындағы осы

2014 жылы баланстық талаптар баланстық міндеттемелерден асып түсетін банктердің саны (1-ші топ) 25-тен 9-ға дейін азайды. Бұл ретте баланстық және баланстан тыс АВП арасындағы теңгерімсіздіктің негізгі көлемі (оның ішінде АВП бойынша ТҚҚ бойынша) банктердің 1-ші тобында үш банкте ғана, оның ішінде шетелдің қатысуы бар банктерде шоғырланған. 1-топтың қалған банктерінде баланстық және баланстан тыс АВП арасындағы теңгерімсіздік шамалы көлемін ғана құрады. Аталған үш банктің баланстық валюталық талаптар көлемінің (көбінесе орналастырылған депозиттер бойынша) валюталық міндеттемелерден айтарлықтай асып түсуі қысқа баланстан тыс АВП-ның қомақты көлемдерін, оның ішінде ТҚҚ мәмілелері және шетел валютасымен спот мәмілелері бойынша ашуға мүмкіндік берді (3.1.4.3-график және 3.1.4.4-график). Осыған байланысты банктердің шетел валютасындағы ТҚҚ бойынша валюталық позицияларының ауқымын оңтайлы бақылау және теңге бағамына ауқымды мәмілелердің қысымын төмендету мақсатында, банктің АВП-ға ТҚҚ бойынша банктің меншікті капиталының 30%-нан аспайтын мөлшерде лимит белгіленді. Бұл ретте, осы лимиттің своптар нарығының дамуына әсерін шектеу мақсатында, сондай-ақ төмен жанама кредиттік тәуекелдерді ескере отырып, нормативтің есебінен мыналар: қарсы агенті ҚРҰБ болып табылатын ТҚҚ-мен мәмілелер; (ii) екі күн және одан аз валюталау күні бар валюталық құралдармен айырбастау операциялары; (iii) екі күн және одан аз валюталау күнімен валюталық своп операциялары; (iv) ұлттық валютасы жоқ валюталық жұп базалық активі болып табылатын ТҚҚ-мен мәмілелер алынып тасталды. 2014 жылдың екінші жартысында норматив енгізілгеннен кейін шетел валютасымен ТҚҚ бойынша АВП осы іріктелген банктерде күрт қысқарып, белгіленген лимиттің шегінде болғаны атап өткен жөн (3.1.4.4-график).

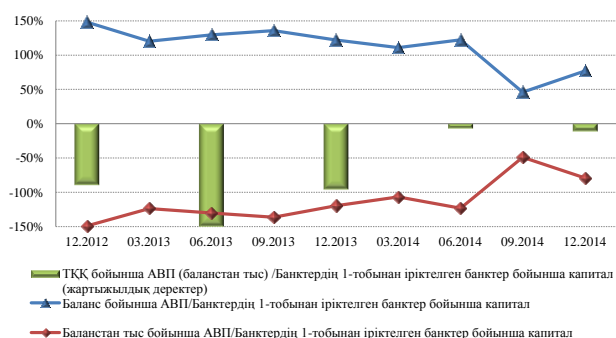
3.1.4.3-график

1-топтың іріктелген банктерінің сипаттамасы

3.1.4.4-график

АВП/Капитал, оның ішінде АВП және ТҚҚ бойынша, 1-топтың іріктелген банктері бойынша

Ескертпе: 1) банктердің 1-ші тобы: баланстық шоттар бойынша ұзын АВП мен баланстан тыс шоттар бойынша қысқа АВП бар банктер; 2) 1-топтың іріктелген банктері: баланстық шоттар бойынша ұзын АВП және баланстан тыс шоттар бойынша қысқа АВП мөлшері бір жылда орташа алғанда капиталдың 30%-нан асқан банктер; 3) шетел валютасындағы ТҚҚ бойынша АВП есебінен мыналар алынып тасталды: ҚРҰБ қарсы агенті болып табылатын ТҚҚ; валюталау күні екі күн және одан аз күнді құрайтын валюталық құралдармен айырбастау операциялары; валюталау күні екі күнді және одан аз күнді құрайтын валюталық своп операциялары; базалық активі ұлттық валюта жоқ валюталық жұп болып табылатын ТҚҚ.
Дерек көзі: ҚРҰБ
Дерек көзі: ЕДБ, ҚРҰБ

2-топқа кіретін банктерде баланстық валюталық міндеттемелердің көлемі (көбінесе валюталық депозиттер бойынша) шетел валютасындағы активтерден асып түседі. 2-топқа кіретін банктерде баланстық және баланстан тыс АВП арасындағы теңгерімсіздіктің 2014 жылғы 4-тоқсандағы айтарлықтай ұлғаюы шетел валютасындағы депозиттер бойынша міндеттемелердің күрт өсуіне байланысты болды. Бұл ретте баланстық шоттар бойынша қысқа АВП басым бөлігі 2014 жылдың соңында хеджирленді, оның ішінде ҚРҰБ ұзақмерзімді және қысқамерзімді ВПС есебінен хеджирленген.

Сонымен бірге, баланстық және баланстан тыс АВП арасындағы теңгерімсіздіктің күрт өсуі 2014 жылғы 3-тоқсанда байқала бастады. Атап айтқанда, банктердің 2-тобында 2014 жылғы 3-тоқсанда ұзын баланстан тыс АВП 19,7%-дан 51,1%-ға дейін өскен кезде, қысқа баланстық АВП-ның капиталға қатынасы -1,3%-дан -52,4%-ға дейін ұлғайды. (3.1.4.2-график). 2014 жылғы 3-тоқсандағы осы күрт өсу ҚРҰБ ұзақмерзімді ВПС жасаған 2-топтағы

жекелеген банктерде ғана байқалды. Бұл ретте 3-тоқсанда осы банктердің көпшілігінде валюталық депозиттер бойынша міндеттемелердің күрт өсуі байқалмады, баланстық және баланстан тыс АВП арасындағы теңгерімсіздіктің күрт өсуінің себептерін түсіндірер еді. Керісінше, ҚРҰБ ұзақмерзімді ВПС жасаған 2-топтың кейбір банктерінде 2014 жылғы 3-тоқсанда шетел валютасындағы депозиттер бойынша міндеттемелердің аздап төмендегені байқалды. Бұл ретте осы банктер 2014 жылғы 3-тоқсанда шетел валютасындағы активтерін (көбінесе шетел валютасында орналастырған депозиттер бойынша) азайтты және ҚРҰБ-пен ВПС мәмілелерінің бірінші бөлігі шеңберінде АҚШ долларын айырбастау арқылы теңгені сатып алу нәтижесінде теңгедегі өтімділікті ұлғайтты. Осыған байланысты, баланстан тыс шоттардағы ұзын АВП-ның айтарлықтай өсуіне қарамастан, АВП неттосы белгіленген лимиттер шегінде сақталды. Алайда, 2-топтағы банктер кейіннен ұзақмерзімді ВПС бойынша операциялардың мерзімі өткеннен кейін хеджирленген валюталық позицияның (rolling-risks) мерзімін ұзартумен байланысты шығасыларын азайту үшін баланстық және баланстан тыс АВП бойынша валюталық теңгерімсіздікті төмендету қажет.

3.1.5 Капиталдың жеткіліктілігі

3.1.5.1 Капиталдың декомпозициясы: капитал жеткіліктілігінің өзгеру арналары

2014 жылы реттеуші капитал мөлшерінің өсіміне жасалған оң ықпалға қарамастан, тәуекел активтерінің өсуіне теріс әсер еткен банктер капиталының жеткіліктілігі нормативін шамалы төмендету байқалды. Созан қарамастан, Базель III жаңа талаптары бойынша есептелген банктер капиталының жеткіліктілігі коэффициенттері 2015 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша белгіленген ең төменгі талаптардан шамалы ғана асады.

Реттеуші капитал мөлшерінің өсуі аясында 2014 жылы (барлық банктер бойынша 18,4%, Үздік 5 банкте 19%, орташа банктерде 19,5%, ұсақ банктерде 12,8% және шетелдік қатысуы бар банктерде 11,5%) Үздік 5 банкті қоспағанда, банктердің барлық топтары бойынша капиталдың жеткіліктілігі нормативінің шамалы ғана төмендеуі байқалды (3.1.5.1.1-кесте).

3.1.5.1.1-кесте

2014ж. капитал жеткіліктілігі көрсеткіштерінің өзгеруі

Іріктеу	К/RWA өзгерісі	Капиталдың өсімі		RWA өсімі		Активтердің өсімі		RWA/Активтердің өсімі
	п.т.	млрд. теңге	%	млрд. теңге	%	млрд. теңге	%	п.т.
Толық іріктеу	-0,61	366,4	18,4%	2 520,5	22,6%	2 707,6	20,8%	1,27
Үздік 5-тік	0,22	198,5	19,0%	1 109,7	17,4%	1 200,7	17,4%	-0,002
Орташа банктер	-1,49	134,7	19,5%	1 224,6	30,7%	1 293,9	25,8%	3,10
Ұсақ банктер	-2,65	33,2	12,8%	186,2	23,0%	213,0	18,9%	2,47
Шетелдік қатысу	-0,99	67,6	11,5%	597,8	18,1%	738,5	19,6%	-1,14

Ескертпе: Толық іріктеуге 34 банк («БТА» АҚ-ты, «Альянс Банк» АҚ-ты, «Темір Банк» АҚ-ты және «Forte Банк» АҚ-ты қоспағанда)

Дерек көзі: ҚРҰБ есептері

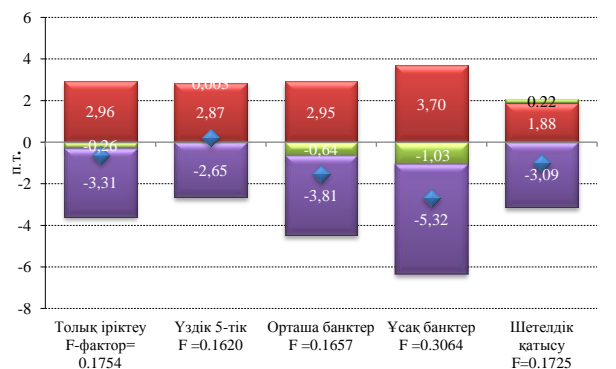
Базель III сәйкес капиталға қойылатын жаңа талаптарды енгізу шеңберінде 2015 жылдан бастап 2014 жылы қазақстандық банктердің капиталы жеткіліктілігінің өзгеру арналары қарастырылған болатын. 2014 жылы капитал жеткіліктілігін өзгерту көздерін капитал жеткіліктілігінің өзгерістері декомпозициясының (капиталдың тәуекел активтеріне арақатынасы)⁷⁰ көмегімен бағалау капитал жеткіліктілігінің коэффициентін өзгертуге әсер

⁷⁰ Декомпозиция Cohen and Scatigna (2014), Monetary and Economic Department of the Bank for International Settlements WP443 «Banks and capital requirements: channels of adjustment» (2014) әдіснамасына сәйкес жүзеге асырылды. Капитал жеткіліктілігі көрсеткішінің декомпозициясы үшін мына формула пайдаланылды:

етегін факторларды бөліп көрсетуге көмектеседі, атап айтқанда: (i) реттеуші капиталдың өзгеруі; (ii) тәуекел активтерінің жалпы активтерге қарым-қатынасын өзгерту; (iii) активтердегі өзгертулер.

3.1.5.1.1-график
2014 жылғы пайыздық тармақтарды қалыпқа келтірудің F-факторы арқылы Капитал/RWA өзгеруінің декомпозициясы

■ Капитал өсімі ■ RWA/Активтердің өсімі ■ Активтердің өсімі ◆ Капитал/RWA өсімі
 Ескерту: Ауыспалылардың аддитивтік тәуелділігі (Капитал/RWA өзгерту) мынадай теңдікпен сипатталады: $a = b - c = b - (d + e)$:

$a = \text{Капитал/RWA өсімі} = \text{Капитал}/\text{RWA1} - \text{Капитал0}/\text{RWA0}$;
 $b = \text{Капитал өсімі} = F * \text{LN}(\text{Капитал1}/\text{Капитал0})$; $c = \text{RWA өсімі} = F * \text{LN}(\text{RWA1}/\text{RWA0})$;
 $d = \text{RWA/Активтері өсімі} = F * (\text{LN}(\text{RWA1}/\text{Активтері1}) - \text{LN}(\text{RWA0}/\text{Активтері0}))$;
 $e = \text{Активтер өсімі} = F * \text{LN}(\text{Активтері1}/\text{Активтері0})$; мұнда, F-фактор (3) формуласына сәйкес есептелді;

Қарап тексеру мақсатында активтер бойынша көрсеткіштер RWA өсімі капитал жеткіліктілігіне теріс әсер ететіндігіне қарай теріс мәнде көрсетілді.
 Дерек көзі: ҚРҰБ есептері

тәуекел активтерінің 3,57 п.т.-дан 3,31 п.т.-ға өсуі банктердің жиынтық активтерінің ұлғаюымен түсіндіріледі. Бұл ретте, тәуекел деңгейлерін саралаудың өзгеруі тәуекел активтерінің ұлғаюына аздаған ықпал етті – тек қана тәуекел активтерінің 0,26 п.т.-ға өсуі тәуекел дәрежелері бойынша активтерді саралаудың ұлғаюымен, яғни RWA-ның жиынтық активтерге арақатынасымен түсіндіріледі (3.1.5.1.1-график).

Таза кіріс пен бөлінбеген пайда факторларының, сондай-ақ реттеуші капитал мөлшеріне өзге көздердің әсерін анықтау және ауыспалы деректер арасындағы аддитивтік тәуелділікті құру мақсатында капиталдың⁷² өзгеруін бағалаудың қолданылатын формулаларын одан әрі құбылту талап етіледі.

$$\frac{K_1/RWA_1}{K_0/RWA_0} = \frac{1 + Inc_1/K_0 + Oth_1/K_0}{\frac{RWA_1/TA_1}{RWA_0/TA_0} * \frac{TA_1}{TA_0}} \quad (1)$$

мұнда: K_i – i кезеңіндегі реттеуші капитал; RWA_i – i кезеңіндегі тәуекел деңгейі бойынша сараланған активтер; TA_i – i кезеңіндегі активтер; Inc_i – i кезеңіндегі өткен жылдардың таза кірісінің сомасы және бөлінбеген таза табыстың өзгеруі; Oth_i – i кезеңіндегі реттеуші капиталдағы өзге өзгерістер (таза кіріс пен бөлінбеген пайдадан басқасы).

⁷¹ Капитал жеткіліктілігінің коэффициентін өзгертуге түрлі факторлардың жасайтын ықпалына одан әрі талдау жүргізу мақсатында көрсеткіштің алғашқы декомпозициясы капитал жеткіліктілігі коэффициентінің пайыздық тармақтары түріндегі өзгеру факторларының (капиталдың өсуі, RWA өсуі, RWA/Активтер өсімі, активтер өсімі) аддитивтік құрауыштары түрінде өзгертілген болатын. Аддитивтік дегеніміз тәуелді ауыспалы мән (яғни капитал жеткіліктілігі) тиісті түрде факторлардың әрқайсысының (тәуелсіз ауыспалы мәндер) есептелген тиімділігін қарапайым қосу болып табылады.

Декомпозиция формуласы (1) логарифмдеу және теңдеудің екі жағын қалыпқа келтірудің F-факторына түзету жолымен өзгертіледі:

$$\frac{K_1}{RWA_1} - \frac{K_0}{RWA_0} = F \ln \left(1 + \frac{Inc_1}{K_0} + \frac{Oth_1}{K_0} \right) - F \ln \left(\frac{RWA_1}{TA_1} \right) - \ln \left(\frac{RWA_0}{TA_0} \right) - F \ln \left(\frac{TA_1}{TA_0} \right) \quad (2)$$

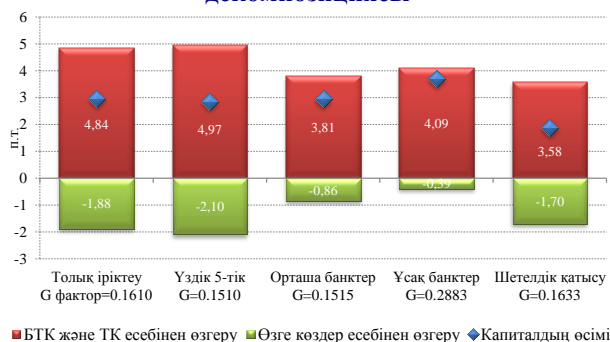
мұнда: F – мынадай формула бойынша есептелген капитал жеткіліктілігінің коэффициентін өзгертудің пайыздық тармақтарын қалыпқа келтіру факторы:

$$F = (K_1/RWA_1 - K_0/RWA_0) / (\ln(K_1/RWA_1) - \ln(K_0/RWA_0)) \quad (3)$$

⁷² Капитал өзгеру теңдеуінің келесі қайта құрылымы мынадай формула бойынша есептелген:

3.1.5.1.2-график

2014 жылғы пайыздық тармақтарды қалыпқа келтірудің G-фактор арқылы Капитал өзгеруінің декомпозициясы

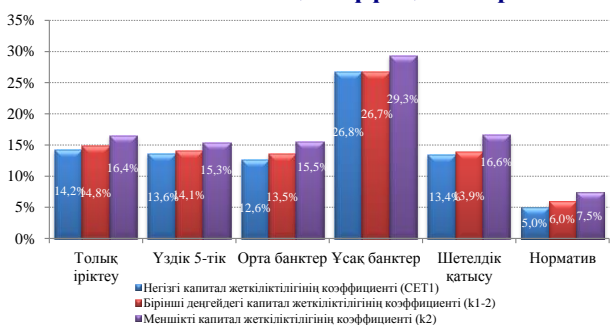
Ескерту: Ауыспалылардың аддитивтік тәуелділігі (Капитал өзгерту) факторларымен мынадай теңдікпен сипатталады: $a = b + c$:

$a = \text{Капитал өзгерту} = F \cdot \text{LN}(\text{Капитал}_1 / \text{Капитал}_0)$;
 $b = \text{өткен жылдардың НЧД және ағымдағы кезеңнің ЧД өсімі есебінен өзгерту} = G \cdot (\text{ЧД}_1 + (\text{НЧД}_1 - \text{НЧД}_0) / K_0)$;
 $c = \text{өзге көздердің есебінен өзгерту} = G \cdot \text{Капитал өзгертудің өзге көздері} / K_0$;
 мұнда, G-фактор (5) формуласына сәйкес есептелді $b = \text{өткен жылдардың НЧД және ағымдағы кезеңнің ЧД өсімі есебінен өзгерту} = G \cdot (\text{ЧД}_1 + (\text{НЧД}_1 - \text{НЧД}_0) / K_0$;
 $c = \text{өзге көздердің есебінен өзгерту} = G \cdot \text{Капитал өзгертудің өзге көздері} / K_0$;
 мұнда, G-фактор (5) формуласына сәйкес есептелді.
 Дерек көзі: ҚРҰБ есептері

Капиталды өзгерту факторларының есебі 2014 жылы капитал мөлшерінің ұлғаюы банктердің толық іріктеуі бойынша 2,96 п.т., оның ішінде Үздік 5 банк бойынша 2,87 п.т., орташа банктер бойынша 2,95 п.т., ұсақ банктер бойынша 3,7 п.т., және шетелдік қатысуы бар банктер бойынша 1,9 п.т. болғанын көрсетті. Банктердің толық тобында, сол сияқты банктердің топтары бөлігінде капиталдың өсуі өткен жылдардағы бөлінбеген таза пайданың және 2014 жылғы таза кірістің ұлғаюы есебінен орын алды, ал өзге көздер банктердің капиталын 1,88 п.т-ға азайта отырып, оның өзгеруіне теріс әсер етті. Орташа банктер мен ұсақ банктерде капиталды өзгертудің өзге де көздері капитал өзгерістеріне аз дәрежеде ықпал етті. Банктердің қарастырылып отырған топтары бойынша капитал мөлшеріне өзге көздердің теріс әсері акционерлік капиталдың қосымша эмиссиясының болмағанын көрсетеді (3.1.5.1.2-график). Бұл ретте өзге көздердің капиталдың өзгеруіне тигізетін теріс әсері 2014 жылғы банктердің акциялары бойынша

3.1.5.1.3-график

2015ж.01.01 Базель III-ке сәйкес меншікті капитал жеткіліктілігінің коэффициенттері

Ескертпе: Толық іріктеуге 34 банк («БТА» АҚ-ты, «Альянс Банк» АҚ-ты, «Темір Банк» АҚ-ты және «Forte Банк» АҚ-ты қоспағанда), Үздік 5-тік – активтерінің үлесі бойынша бес ірі банк («БТА» АҚ-ты қоспағанда); орта банктер – активтерінің үлесі жүйенің бүкіл активтерінің 1%-нан асатын қатысушылар («Альянс Банк» АҚ-ты, «Темір Банк» АҚ-ты қоспағанда); ұсақ банктер – активтерінің үлесі 1%-дан аз қатысушылар («Forte Банк» АҚ-ты қоспағанда) кіреді. Шетелдік қатысу бар топты «Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы» ҚР Заңы 3-бабының 5-тармағына сәйкес келетін банктер құрайды.
 Дерек көзі: ЕДБ

дивидендтердің төленуіне, күрделі шығыстарға, банктердің меншікті акцияларын сатып алу мөлшерінің ұлғаюына және басқа факторларға негізделуі мүмкін.

2014 жылдың соңында Базель III сәйкес капиталға қойылатын жаңа талаптарды ескерген банктердің капитал жеткіліктілігінің көрсеткіштері банк секторы бойынша

$$\text{Fln} \left(\frac{K_1}{K_0} \right) = G \left(\frac{\text{inc}_1}{K_0} \right) + G \left(\frac{\text{oth}_1}{K_0} \right) \quad (4)$$

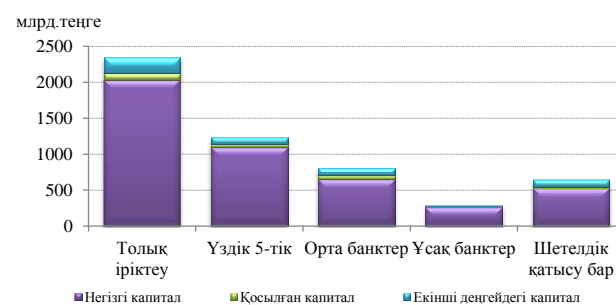
мұнда: G – мынадай формула бойынша есептелген капитал жеткіліктілігінің коэффициентін өзгертудің пайыздық тармақтарын қалыпқа келтіру факторы:

$$G = \frac{\text{Fln} \left(\frac{K_1}{K_0} \right)}{\frac{K_1}{K_0} - 1} \quad (5)$$

Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есеп, 2014 жылғы желтоқсан

3.1.5.1.4-график

2015ж.01.01 Базель III-ке сәйкес реттеуші меншікті капитал

капиталдың жаңа стандарттарына ауысу шеңберінде белгіленген ең төменгі нормативтерден асып кетеді (3.1.5.1.3-график және 3.1.5.1.4-график).

2013 жылғы Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есепте атап өтілгендей, ҚРҰБ Базель III сәйкес капиталға қойылатын жаңа талаптарға біртіндеп ауысу кестесін белгіледі, оған сәйкес жүктемені уақыт бойынша банктердің капиталына теңбе-тең бөлу көзделеді. 2015 жылғы 1 қаңтардан бастап нормативтер төмендейді, сосын 2019 жылғы 1 қаңтарға дейін ақырындап жоғарылайды. Бір мезгілде белгіленген критерийлерге жауап бере алмайтын қаржы құралдарының капиталынан біртіндеп шығару (31.12.2019ж. дейін) іске асырылады және біртіндеп капитал буферлері, оның ішінде консервациялық буфер 2015 жылғы 1 қаңтардан бастап (1%-3%), жүйелік буфер 2016 жылғы 1 қаңтардан бастап (1%) және мөлшері мен қажеттілігі жеке-жеке бағаланатын контрциклді буфер 2016 жылғы 1 қаңтардан бастап шығарылады (9-бокс).

9-бокс

Қазақстанда капиталдың контрциклдік буферін енгізу

Қазақстанда Базель III капиталының стандарттарына ауысу кезеңіне сәйкес реттеушілік тәжірибеге капиталдың контрциклдік буферін енгізу жоспарланып отыр. Капиталдың контрциклдік буферін банктер дүмпу кезеңінде жинақтайды және дағдарыс басталған жағдайда залалдарды жою үшін пайдаланады. Капиталдың контрциклдік буфері кредиттеудің шамадан тыс өсуін шектеу арқылы қаржылық ауысымды реттеуге бағытталғандықтан, контрциклдік буферді енгізу туралы уақтылы шешім қабылдау үшін «кредиттеу дүмпуі» кезеңінің басталуын анықтау барынша маңызды болып табылады. Осы мақсатта елдердің көпшілігі (Ұлыбритания, АҚШ, Норвегия, Швеция, Дания, Швейцария және басқалары) әртүрлі макроэкономикалық көрсеткіштерге және қаржы секторының көрсеткіштеріне талдау мен мониторинг жүргізді. ҚРҰБ Қазақстан экономикасында жүйелік тәуекелдердің жинақталуын анықтауға көмектесетін индикаторлар тізбесін анықтау мақсатында экономиканың түрлі секторларын қамтитын көрсеткіштерге талдау жүргізді. Тарихи деректерде жекелеген көрсеткіштер дүмпудің басталғаны туралы белгі беруге қабілетті екендігін көрсетті. Бұл ретте осындай белгілердің (жалған/нақты) сапасын анықтау үшін Noise-to-signal ratio (NSR) шу-белгі коэффициенті пайдаланылды. Көрсетілген тәсілге сәйкес егер NSR коэффициентінің мәні нөлге жақын болса, индикатор дүмпудің басталғаны туралы барынша нақты белгі береді. NSR коэффициентінің мәні жоғары болған кезде индикатордың сапасы аздау болып саналады және жалған белгілер беруі мүмкін.

БҚБК негізгі индикатор ретінде экономикадағы кредиттердің ЖІӨ-ге арақатынасын пайдалануды, атап айтқанда аталған арақатынастың өзінің ұзақмерзімді үрдісінен (credit-to-GDP gap немесе кредиттердің ЖІӨ -ге арақатынасының ГЭП мәні) ауытқуды ұсынады. Дүмпу кезеңінің басталуы туралы белгі ЖІӨ үшін белгіленген төменгі шекте оған кредиттер арақатынасының ГЭП мәнін асыру болып табылады. ХЕБ әдіснамасына сәйкес төменгі шекті мән кредиттердің ЖІӨ-ге арақатынасының ГЭП тарихи мәндерінің 65-ші перцентилі ретінде анықталды және Қазақстан үшін 6 п.т. болды. Жоғарғы шекті мән кредиттердің ЖІӨ-ге арақатынасының ГЭП тарихи мәнінің 95-ші перцентилі ретінде анықталды және 12 п.т. болды. ХЕБ ЭЫДҰ елдері үшін аталған шектер төменгі шек үшін 2 п.т., ал жоғарғы шек үшін 10 п.т. ретінде анықталды.

Сонымен қоса, үрдістерді қалыптастырудың түрлі нұсқалары қарастырылды және кредиттік дүмпудің басталғаны туралы барынша сапалы белгілер $\lambda = 400\ 000$ реттейтін параметрі бар Ходрик–Прескоттың *біртаранты* фильтрін пайдалану кезінде алынды. Қазақстанда экономикадағы кредиттердің ЖІӨ-ге арақатынасы 2005 жылы кредиттік дүмпудің басталғаны туралы белгі бере отырып, 2007 жылғы дағдарыс басталғанға дейінгі 8 тоқсан бұрын белгіленген төменгі шекті мәннен асып кетті. Аталған көрсеткіш бойынша NSR коэффициентінің мәні ең аз мән (2%) болып табылады.

Жүргізілген талдау да 2005 жылы дүмпудің барынша нақты белгілері банктердің сыртқы қарыз алуларына байланысты индикаторлардан келіп түскенін дәлелдейді. Алайда, бүгінгі күні банктердің сыртқы қарыз алуларының шамадан тыс өсу ықтималы төмен, бұл

тарихи деректері NSR коэффициентінің жоғарғы мәнін көрсеткенімен, басқа көрсеткіштеріне талдау жүргізудің мақсатқа сай екендігін білдіреді.

Банктердің міндеттемелері мен активтерінің құрылымы өткен жылдармен салыстырғанда өзгеріске түсті, соған байланысты жүйелік тәуекелді іске асыру ықтималы 2007-2008 жылдарға қарағанда өзге түрде қалыптасты. Қаржы секторының, жалпы алғанда экономиканың әртүрлі көрсеткіштерінің өз үрдістерінен шамадан тыс ұлғаюлары мен ауытқуларын уақтылы анықтау үшін талдау жүргізуге арналған көрсеткіштердің барынша ауқымды тізбесі қажет. Осы мақсатта көрсеткіштер үш негізгі топқа бөлінді:

- макроэкономикалық көрсеткіштер (экономиканың ЖІӨ-ге қатынасының түрлі көрсеткіштері);
- банк секторының көрсеткіштері (контрциклдік буфердің күшін жою және оны пайдалану қажеттілігі туралы белгі беретін көрсеткіштерді де қамтиды);
- өзге де көрсеткіштер (корпоративтік сектор мен үй шаруашылықтары секторы жөніндегі деректерді қамтиды).

Англия Банкінің¹ тәжірибесі негізінде дүмпуді уақтылы анықтау және ҚРҰБ капиталына контрциклдік буферді енгізу қажеттілігі туралы шешім қабылдау мақсатында белгіленген көрсеткіштерге тұрақты түрде талдау жүргізу және оларды жүйелі түрде жанартып отыру жоспарлануда (Есепке 2-қосымша, 117-бет).

Капиталдың контрциклдік буферін енгізу туралы шешім қабылдау барысында оны енгізу кезеңін анықтаудан бөлек, оның қажетті мөлшерін анықтау да барынша маңызды болып табылады, өйткені банктің шамадан тыс белсенділігін тежеу үшін жеткіліксіз болып табылады, бұл кейіннен экономикадағы «көпіршіктердің» ұлғаюына алып келуі мүмкін.

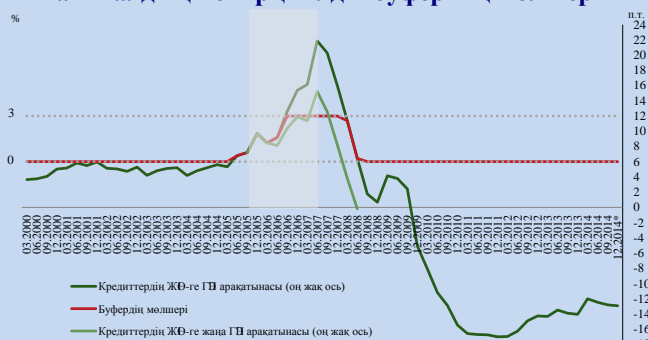
Қолданыстағы заңнамаға сәйкес капиталдың контрциклдік буфері 3%-ға дейінгі мөлшерде белгіленуі мүмкін және оны енгізу қажеттілігін ҚРҰБ ресми енгізу күніне дейін кем дегенде 12 ай бұрын жариялап тұруы тиіс. Шетелдің орталық банктерінің бірқатары контрциклдік буфердің мөлшерін анықтау үшін БҚБК ұсыным жасаған формуланы пайдаланады.

$$CCB = \begin{cases} 0 & \text{if } Z_t < L \\ \frac{Z_t - L}{H - L} \cdot 2,5 & \text{if } L \leq Z_t \leq H \\ 2,5 & \text{if } H < Z_t \end{cases}$$

Бұл формула контрциклдік буфердің белгіленген ең жоғары мөлшерін (Қазақстан үшін 3%) енгізуді, кредиттердің ЖІӨ-ге арақатынасының ГЭП нақты тоқсандық мәндерін (Z_t), сондай-ақ оның төменгі (L) және жоғарғы (H) шектерін пайдалануды болжайды. Осылайша,

1-график

Кредиттердің ЖІӨ-ге ГЭП арақатынасы және капиталдың контрциклдік буферінің мөлшері

Ескертпе: (1) Сұр түспен кредиттік дүрбелең кезеңі белгіленген. Дүрбелең кезеңі шу-сигналы (NSR) коэффициентінің көмегімен айқындалған.

(2) Буфердің мөлшері 0%-ге тең, егер кредиттердің ГЭП арақатынасы 6 п.т. аспаса, егер кредиттердің ГЭП арақатынасы 12 п.т. тең болса немесе одан асатын болса, онда буфердің мөлшері тәуекел-сараланған активтердің 3%-на тең болады.

(3) * Алдын ала деректер белгіленген

Дерек көзі: ҚРҰБ

контрциклдік буфердің әрбір тоқсанға қажетті мөлшері есептеледі. Көрсетілген формуланы пайдалана отырып, 2005-2008 жылдарда қазақстандық банктер үшін капиталдың контрциклдік буферінің мөлшері есептелген болатын. Есептеулерге сәйкес буферді енгізу қажеттілігі туралы белгі (6 пайыздық тармақтың төменгі шегінен асып кету) 2005 жылғы 2-тоқсаннан бастап пайда болады (1-график). Банктерге буферді жинақтау үшін 12 ай беру талабын ескере отырып, банктер 2006 жылғы 3-тоқсаннан бастап 3% мөлшерінде капиталдың контрциклдік буферін қалыптастыруды бастауы тиіс және банктер бес тоқсан қатарынан оны ұстап тұруы қажет.

Капиталдың контрциклдік

буферінің мөлшерін белгілеу туралы шешім қабылдау үшін БҚБК формуласын пайдалану қиындық тудыратынын атап өткен жөн, өйткені контрциклдік буфердің мөлшері берілген кредиттер мен Қазақстандағы ЖІӨ туралы өзекті ақпарат негізінде есептеледі, ал банктерге контрциклдік буферді жинақтау үшін бір жыл берілуі тиіс. Осылайша, формула алда болатын кезеңге контрциклдік буфердің мөлшерін есептеуге мүмкіндік бере алмайды.

Сонымен қатар, егер капиталдың контрциклдік буфері белгіленген формулаға сәйкес есептелген мөлшерде 2005-2008 жылдары енгізілген болса, банктердің кредиттеуді қысқартуына қосымша баға берілді. Кредиттеу бойынша банктердің қызметіне олардың капиталына қойылатын реттеушілік талаптардың әсерін бағалайтын эконометрикалық модельді² пайдалана отырып бағалау жүргізілді. Жаңартылған модельдің нәтижелеріне сәйкес қазақстандық банктер үшін капиталға қойылатын талаптарды 1 пайыздық тармаққа ұлғайту кредиттеу өсімінің 0,82 пайыздық тармаққа төмендеуіне алып келеді. Модельдің нәтижелерін ескере отырып, контрциклдік буферді енгізу нәтижесінде банктердің капиталына қойылатын талаптарды арттырған кездегі банк жүйесі бойынша кредиттеудің әсері есептелген болатын. Кредиттеудің тарихи өсуі кредиттеуді төмендетудің бағаланған деңгейіне түзетілді және кредиттеу жөніндегі жаңа деректер негізінде контрциклдік буферді енгізу кезеңі үшін кредиттердің ЖІӨ-ге арақатынасының ГЭП мәні есептелді (1-график).

Кредиттеу өсімін қайта бағалауды ескере отырып алынған кредиттердің ЖІӨ-ге арақатынасының ГЭП жаңа мәні нақты мәндерден төмен. Алайда бұл ауытқу маңызды емес, өйткені *кредиттердің ЖІӨ-ге арақатынасының ГЭП мәні үшін 12 пайыздық тармаққа тең жоғарғы шекті мәні асып кетуін жалғастыруда*. Сонымен қоса, буферді енгізу 1 тоқсанға кешіктіріле отырып кредиттеуге әсер етеді, ал ең көп көрсеткіш 2008 жылдың соңына тиесілі болып келеді.

Ағымдағы кезеңде кредиттердің ЖІӨ-ге арақатынасының ГЭП мәні Қазақстанда теріс болып табылды, бұл капиталдың контрциклдік буферін енгізудің қажет еместігін дәлелдейді, өйткені кредиттеу дүмпуінің басталу ықтималы туралы белгілер орын алған жоқ.

¹ Англия Банкі капиталдың контрциклдік буферін енгізу қажеттілігін анықтау үшін индикаторлардың жаңаруын және талдамасын тоқсан сайынғы негізде жариялайды, «The Financial Policy Committee's powers to supplement capital requirements. A Policy Statement».

² «Банк секторы мен экономика көрсеткіштерінің кредиттеудің өсуіне тигізетін әсерін бағалау» моделі Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы 2012 жылға арналған есепте ұсынылды, 4-бөкс.

Осылайша, банктерде Базель III-ке ауысудың бастапқы кезеңінде капиталға қойылатын талаптардың біртіндеп көбею және белгіленген критерийлерге сәйкес келмейтін құралдарды алып тастау шамасына қарай тарыла беретін капиталдың белгілі бір қоры (экстра-капитал) бар.

3.1.5.2 Банк секторының орнықтылығын стресс-тестілеу

Сыртқы сұраныстың (әсіресе Ресей, Қытай мен Еуропа тарапынан) төмендеуі, Ресейге қатысты қабылданған санкцияларға байланысты экономикалық ахуалдың әсерінен сақталып отырған шиеленістік, сондай-ақ мұнай бағасының төмендеуі банк секторына жүргізілген стресс-тестілеудің сценарийлерінде көрініс берді. Аталған сценарийді бағалау қорытындысы бойынша жұмыс істемейтін қарыздар үлесінің ұлғаюы салдарынан үстеме капиталдандырудың қажетті деңгейі бағалауға қосылған банктердің негізгі капиталының жиынтық көлемінің 2,7%-на дейін артады (аталған банктердің тәуекел дәрежесі бойынша сараланған активтерінің 0,4%).

Сонымен қоса нарықтық тәуекел тарапынан капиталға қысым көрсетілуде, өйткені қисық кірістілік⁷³ стрестік сценарийдің екі жылы ішінде 4,6 пайыздық тармаққа ауысады және баланстан тыс шоттарды ескере отырып, банктердің валюталық позициялары қайта бағаланады. Соның салдарынан стрестік сценарийдің

⁷³ Борыштық бағалы қағаздар кірістілігінің өзгеруі ортамерзімді мемлекеттік бағалы қағаздар (МЕОКАМ) бойынша қисық кірістіліктің өзгеруіне негізделеді.

екі жылы ішінде үстеме капиталдандырудың қажетті деңгейі жүйенің негізгі капиталының 3,7%-на дейін ұлғаяды (тәуекел деңгейі бойынша сараланған банк жүйесі активтерінің 0,5%).

Банктердің қаржылық жай-күйінің тұрақтылығын кешенді бағалау мақсатында стресс-тестілеу жүргізу әдіснамасы нарықтық тәуекел бағасымен толықтырылды (10-бокс). Тиісінше, Есеп аясында 2 жылдық уақыт кезеңімен 2015 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша банктердің⁷⁴ кредиттік және нарықтық тәуекелдерін стресс-тестілеу нәтижелері ұсынылды. Стресс-тестілеу сценарийі мынадай болжамдарға (3.1.5.2.1-кесте):

- әлемдік экономиканың баяулауына,
- Қазақстанның сауда әріптестерінің, атап айтқанда Ресейдің ЖІӨ өсу қарқынының төмендеуіне,
- мұнай бағасының 34 АҚШ долл./баррельге дейін қатарынан 3 тоқсан төмендеуіне және кейіннен 50 АҚШ долл./баррельге дейін қалпына келуіне негізделеді.

Стресс-тестілеу шеңберінде пайдаланылатын сценарий 2015 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша макроэкономикалық көрсеткіштердің болжамдық мәндерінің көмегімен әзірленді.

Стресс-тестілеу жүргізу кезінде мыналарға жол берілді:

- стресс-тестілеу қорытындысы бойынша жалпы шығын кредиттік және нарықтық тәуекелдердің модельдері бойынша шығасы сомасы ретінде айқындалды;
- банктердің активтері мен несие портфелі мультифакторлық модельден алынған болжамдардың макроэкономикалық модельдері негізінде алынған экономика кредиттерінің өсу қарқынының болжамына сәйкес жылдың қорытындысы бойынша бір рет қайта саналады;
- капитал жеткіліктілігінің нормативтерін есептеу кезінде өсімі нақты ЖІӨ өсімінің қарқынына тең бағаланатын банктердің таза пайдасының өлшемі қосылады;
- стресс-тестілеу модельдеріндегі экономика салалары бойынша банктердің несие портфелі дефолтының ықтималдылығын бағалау 90 күннен астам мерзімі өткен төлемдері бар қарыздар көлемін ескере отырып жүзеге асырылды;
- макроэкономикалық сценарийге стресс-тестілеудің бірінші жылының қорытындысы бойынша капитал жеткіліктілігінің нормативін бұзатын банктердің кредиттеуді төмендетуі салдарынан нақты ЖІӨ өзгерістерінің қарқынын қысқарту әсері жүктеледі.

3.1.5.2.1-кесте

Стресс-тестілеуге арналған сценарийлер

Макроэкономикалық көрсеткіштер	Стрестік сценарий	
	2015ж. 4-тоқсанның соңындағы	2016ж. 4-тоқсанның соңындағы
1	2	3
Brent маркалы мұнайдың бағасы (АҚШ долл., кезеңдегі орташа)	38 АҚШ долл.	50 АҚШ долл.
Ресейдің нақты ЖІӨ (кезеңдегі, млрд. руб.)	3,6%-ға төмендеу	2,7%-ға өсу
ҚР тауарлар мен қызметтер экспорты (млн. АҚШ долл.)	52%-ға төмендеу	36%-ға өсу
Қазақстанның нақты ЖІӨ (жылдық кезеңдегі)	1,4%-ға өсу	4,2%-ға өсу
Тау-кен өнеркәсібі саласы бойынша өндіріс	3,1%-ға төмендеу	4,7%-ға өсу
Өңдеуші өнеркәсіп саласы бойынша өндіріс	1,1%-ға төмендеу	4,6%-ға өсу
Құрылыс саласы бойынша өндіріс	3,6%-ға төмендеу	5,9%-ға төмендеу
Сауда саласы бойынша өндіріс	1,9%-ға өсу	8%-ға төмендеу
Мемлекеттік бағалы қағаздар бойынша кірістілік (%)	3,9 п.т. өсу	0,7 п.т. өсу

Дерек көзі: ҚРҰБ есептері

2015 жылғы 1 қаңтардан бастап капитал жеткіліктілігінің нормативтері есептерінің Базель III стандартына⁷⁵ сәйкес ауысуына (ақырындап 2015 жылғы 1 қаңтардан бастап)

⁷⁴ Банктердің таңдауына 27 банк енгізілді, олардың жиынтық активтерінің үлесі банк жүйесі активтерінің 82%-ын құрайды.

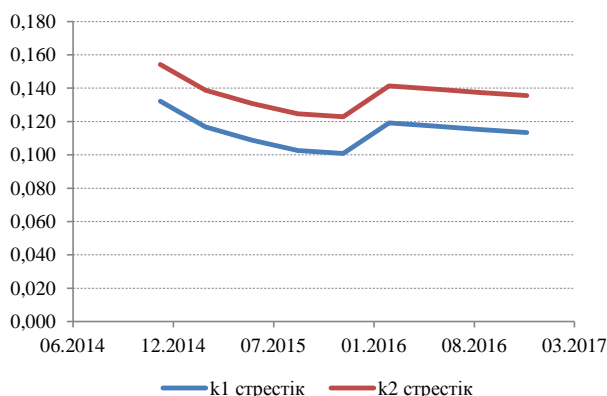
⁷⁵ «Қазақстан Республикасының кейбір нормативтік құқықтық актілеріне валюталық реттеу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Басқармасының 2014 жылғы 24 желтоқсандағы №242 қаулысы.

байланысты стресс-тестілеу нәтижелері жаңа талаптарға сәйкес көрсетілді. Тиісінше, жүргізілген стресс-тестілеу нәтижелері негізгі капитал (k1) бойынша және меншікті капитал (k2) бойынша капитал жеткіліктілігінің нормативі түрінде берілді.

Жүргізілген стресс-тестілеудің қорытындысы бойынша бірінші жылдың соңына таман стресс сценарийлерді іске асыру кезінде капитал жеткіліктілігінің нормативтерін бұзу 2 банкте атап көрсетілді, бұл үстеме капиталдандыру бойынша олардың шығыстарының себебі болып табылады және аталған банктердің кредиттік белсенділігін төмендетеді. Осыған байланысты k1 нормативін бұзатын қарастырылып отырған 2 банк үшін жылдық көрсеткіш бойынша 2,9%-ды құраған стрестік сценарийді іске асыру нәтижесінде нақты мәндерге қатысты экономиканы кредиттеудің өсу қарқынын төмендету бағаланды. Өз кезегінде, аталған төмендету екінші болжанатын жыл ішінде болжамдық ЖІӨ-ні 0,07 пайыздық тармаққа қысқартуға алып келеді.

Жалпы алғанда, стресс-тестілеуді іске асыру кезінде капитал жеткіліктілігінің нормативтері 2016 жылғы 4-ші тоқсанның соңында k1 бойынша ең төменгі 0,05 нормативі кезінде 0,113-ке дейін, k2 бойынша ең төменгі 0,075 нормативі кезінде 0,136-ға дейін төмендейді (3.1.5.2.1-график).

3.1.5.2.1-график
k1-2 және k2 жеткіліктілік коэффициенттерінің өзгеруі

Ескертпе: 27 банк үшін есептелген
Дерек көзі: ҚРҰБ есептері

Өз кезегінде, капитал жеткіліктілігі көрсеткіштерінің өсімі екінші жыл қатарынан банктер капиталындағы таза пайданың өсімімен түсіндіріледі.

Банктердің қаржылық тұрақтылығын арттыру үшін кредиттік тәуекел бөлігінде үстеме капиталдандырудың⁷⁶ қажетті деңгейі бірінші жылы 32,2 млрд. теңгеге және 29,2 млрд. теңгеге, ал екінші жылы негізгі капитал мен меншікті капитал үшін тиісінше 49,9 млрд. теңгеге және 41,6 млрд. теңгеге бағаланады (3.1.5.2.2-кесте).

3.1.5.2.2-кесте

k2 және k1-2 бойынша стрестік сценарий кезінде қосымша капиталдандыру⁷⁷ деңгейі, млрд. теңге

	Көрсеткіш	2015ж. 4-тоқсанның соңындағы	2016ж. 4-тоқсанның соңындағы
k1	Нормативті орындау үшін қажетті ең төменгі капитал	1 138,2	1 428,2
	Қосымша капиталдандырудың талап етілетін деңгейі ⁷⁸	32,2	49,9
k2	Нормативті орындау үшін қажетті ең төменгі капитал	1 097,5	1 390,2
	Қосымша капиталдандырудың талап етілетін деңгейі	29,2	41,6

Дерек көзі: ҚРҰБ есептері

Негізгі капитал үшін аталған деңгей стресс-тестілеудің бірінші жылы банктердің іріктеуімен негізгі капиталдың 1,8% және екінші жылы 2,7% (аталған банктердің тәуекел деңгейі бойынша сараланған активтерінің тиісінше 0,2% және 0,4%), ал меншікті капитал үшін стресс-тестілеудің бірінші жылы тиісті капиталдың 1,4% және екінші жылы 1,9% (банктердің тәуекел дәрежесі бойынша саралап іріктеген активтерінің тиісінше 0,2% және 0,3%) болды.

Кредиттік тәуекелден бөлек банктердің тұрақтылығына қаржы құралдары бойынша кірістіліктің ұлғаюына қарай оларды қайта бағалау арқылы, сондай-ақ баланстан тыс шоттарды ескере отырып, банктердің валюталық позицияларын қайта бағалау есебінен нарықтық тәуекелді іске асыру да әсер етеді (3.1.5.2.3-кесте, 3.1.5.2.2-график).

⁷⁶ Жеке тұлғаларға банктер берген қарыздар бойынша кредиттік тәуекелге стресс-тестілеу жүргізу нәтижесінде алынған үй шаруашылықтары бойынша күтілетін залал ескерілді.

⁷⁷ Стресс тестілеуге қосылған 27 банк бойынша.

⁷⁸ Деректер екі жыл ішінде жинақталған қорытынды бойынша ұсынылды.

3.1.5.2.3-кесте

Нарықтық тәуекел бойынша зиян, млрд. теңге⁷⁹

№	Көрсеткіш	Стрестік сценарий	
		31.12.2015ж.	31.12.2016ж.
1	БҚ қайта бағалаудан кіріс/зиян	-96,9	-110,7
2	Валюталық позицияларды қайта бағалаудан кіріс/зиян	-13,0	-11,5
3	Кіріс/зиян жиынтығы	-109,9	-122,1

Дерек көзі: ҚРҰБ есептері

3.1.5.2.2-график

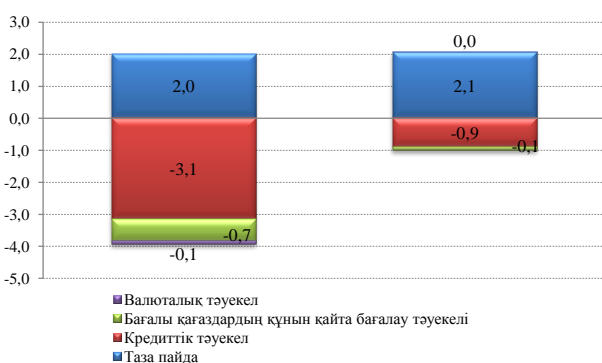
Нарықтық тәуекел нәтижелері бойынша банктер қалыптастыратын кірістер мен зиян, млрд. теңге

Дерек көзі: ҚРҰБ есептері

3.1.5.2.3-график

Зиян мен пайданы банктерді іріктеу RWA-ның пайыздарымен бөлу

Дерек көзі: ҚРҰБ есептері

банктердің іріктеуі бойынша активтердің тиісінше 0,5% және 0,3%). Тәуекел дәрежесі бойынша сараланған активтерге қарым-қатынасы бойынша шығындарды бөлу құрылымына келсек, онда олардың ең көп бөлігін кредиттік тәуекел есебінен шығындар құрайды (3.1.5.2.3-график).

Стресс-тестілеу нәтижелері бойынша банк жүйесінің үстеме капиталдандыруға төмен қажеттілігі капитал жеткіліктілігіне қойылатын жаңа талаптардың төмен деңгейіне негізделеді. Мысалы, банктер капиталының деңгейі бұрынғы деңгейде қалатынын ескерсек, капитал жеткіліктілігі коэффициенттерінің нақты көрсеткіштері осы коэффициенттер бойынша ең төменгі талаптардан неғұрлым жоғары болады.

Нарықтық тәуекелді стресс-тестілеу нәтижесінде 2015 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша нарықтық тәуекел бойынша стрестік сценарийді іске асыру нәтижесінде қалыптасқан шығындардың негізгі үлесін борыштық бағалы қағаздарды өтеу алдындағы кірістілігін ұлғайту нәтижесі ретінде банктердің портфеліндегі борыштық бағалы қағаздарды қайта бағалауға байланысты шығындарды құрайды. Өз кезегінде, банктерде ұлттық валютаның девальвациясы кезінде белгілі бір шығындарға жол беретін шетел валютасында номинирленген міндеттемелердің қомақты көлемі орын алады. Бұл ретте, банктер аталған тәуекелді баланстан тыс шоттарда ескерілетін олардың позициялары арқылы хеджирледі.

Нарықтық тәуекел бойынша шығындарды ескере отырып, капитал жеткіліктілігінің коэффициенттері төмендейді және 2016 жылғы 4-ші тоқсанның соңында k1 бойынша 0,104 және k2 бойынша 0,127 болады. Осылайша, үстеме капиталдандыру деңгейі бірінші жылы 49,2 млрд. теңгеге және 35,7 млрд. теңгеге, ал екінші жылы негізгі капитал мен меншікті капитал үшін тиісінше 67,5 млрд. теңгеге және 48,1 млрд. теңгеге бағаланады. Пайыздық қатынаста үстеме капиталдандыру деңгейі стрестік сценарийдің бірінші жылы банктердің іріктеуі бойынша негізгі капиталдың 2,7%-на дейін және стрестік сценарийдің екі жылы ішінде 3,7% (аталған банктердің тәуекел деңгейі бойынша сараланған активтерінің тиісінше 0,4% және 0,3%) ұлғаяды. Өз кезегінде, меншікті капитал үшін аталған көрсеткіш стресс-тестілеудің бірінші жылы тиісті капиталдың 1,7%-ын және екінші жылы 2,2%-ын құрайды (тәуекел дәрежесі бойынша сараланған

⁷⁹ Нарықтық тәуекел бойынша зиян жинақталған қорытындымен берілген.

Екінші деңгейдегі банктердің нарықтық тәуекелін стресс-тестілеу әдіснамасы

Банк секторының орнықтылығын стресс-тестілеудің ағымдағы тәжірибесі шеңберінде талданатын тәуекелдер аясын кеңейту және нарықтың негізгі параметрлері жағдайында банктердің қаржылық нәтижелерін бағалау мақсатында нарықтық тәуекелді стресс-тестілеу әдіснамасы әзірленді.

Өз кезегінде, әдіснамада борыштық бағалы қағаздарды және банктердің валюталық позицияларын қайта бағалаудан болған кірісті/шығынды бағалау қамтылады. Стрестік сценарий ретінде мемлекеттік бағалы қағаздардың қисық кірістілігінің өзгеруі және мұнай бағасын төмендету күйзелісін іске асыру кезінде теңгеге қатынасы бойынша АҚШ доллары бағамының өзгеруі қарастырылады.

Бұл ретте, МБҚ кірістілігінің өзгеруі банктердің портфельдеріндегі ортамерзімді мемлекеттік бағалы қағаздардың (МЕОКАМ) елеулі үлесіне қарай аталған бағалы қағаздар бойынша қисық кірістіліктің өзгеруіне негізделеді (2015 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша – 14,2% немесе 257 млрд. теңге).

Өз кезегінде, нарықтық тәуекелді стресс-тестілеу әдіснамасы халықаралық тәжірибеге сәйкес келеді және мынадай бірнеше кезеңдерден тұрады:

I. ЕДБ портфельдеріндегі борыштық бағалы қағаздарды өтер алдында кірістіліктің болжанатын өзгерістерін ескере отырып, аталған бағалы қағаздардың ағымдағы құнын қайта бағалау. Есептеу кезінде отандық нарықта сауда-саттыққа түсетін борыштық бағалы қағаздар пайдаланылады.

II. Стрестік сценарийді іске асыру салдарынан шығарылған бағалы қағаздар бойынша жекелеген эмитенттер дефолтының ықтималдылығын ескере отырып, борыштық бағалы қағаздардың ағымдағы құнын қайта бағалау.

III. Аталған қайта бағалау қорытындысы бойынша тиісті кірісті/шығынды есептеу.

IV. Теңгеге қатынасы бойынша АҚШ долларының бағамы бойынша стрестік сценарийді іске асыру салдары сияқты баланстық және баланстан тыс валюталық позицияларды қайта бағалау және тиісті кірісті/шығынды есептеу.

Бағалы қағаздар дефолтын ескере отырып, ағымдағы құнның өзгерісін түзету «С», «D» не «бірінші шағын санаттың рейтингісі жоқ бағасы» рейтингісі бар бағалы қағаздардың көрсетілген ағымдағы құнынан техникалық дефолтты өткізу шеңберінде келесі жылғы купондық төлемдер алынып тасталынады деп болжанады. «Екінші шағын санаттың рейтингісі жоқ бағасы» рейтингісі бар немесе рейтингтік бағасы жоқ бағалы қағаздардың ағымдағы құны негізгі борыш бойынша дефолт өткізу шеңберінде нөлге теңеледі. Өз кезегінде, «С»-дан жоғары рейтингісі бар бағалы қағаздардың ағымдағы құны өзгеріссіз қалады.

3.2 Банктік емес сектордың тәуекелдері

3.2.1 Сақтандыру секторы

Сақтандыру секторын дамытудағы ағымдағы сәйкессіздіктер тәуекелдерді сыртқы қайта сақтандыруға беруге, инвестициялық қызметті жүзеге асыруға, сақтандыру агенттеріне төленетін жоғары комиссиялық сыйақылардың сақталуына байланысты келеңсіз үрдістердің үдей түсуіне алып келеді.

Қайта сақтандыру тәуекелдері. Қайта сақтандыру арналары бойынша ресурстардың шамадан тыс әкетілуі сақтандыру секторын капиталдандырудың өсуін шектейді және жалпы сақтандыру нарығын толыққанды дамытуға кедергі келтіреді. 2000 жылдан бастап бейрезидент қайта сақтандырушыларға 550,9 миллиард теңге сомаға сақтандыру сыйлықақылары берілді, бұл ретте сақтандыру оқиғалары бойынша өтемақы ретінде барлығы 61,4 миллиард теңге немесе берілген сақтандыру сыйлықақыларының 11% берілген болатын (сақтандыру сыйлықақыларының нетто әкетілуі 489,5 млрд. теңгені құрайды).

Сыртқы қайта сақтандыру статистикасы отандық сақтандыру ұйымдарының қайта сақтандыру қызметінің тиімсіздігін дәлелдейді (3.2.1.1-кесте).

3.2.1.1-кесте

Қайта сақтандыру үшін бейрезиденттерге берілген сақтандыру сыйлықақылары

(млн. теңге)

Көрсеткіштің атауы	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	ВСЕГО
Қайта сақтандыру үшін бейрезиденттерге берілгені	51 876	48 668	53 058	50 620	48 248	60 934	62 829	376 233
Бейрезиденттерден қайта сақтандыру шарттары бойынша алынған өтеу	5 855	9 150	2 785	6 493	8 307	8 409	6 340	47 339

Дерек көзі: ҚРҰБ

Бейрезиденттердегі қайта сақтандырудың ең жоғарғы үлесі ерікті мүліктік сақтандыру бойынша атап өтілді. 2014 жылы сақтандырудың аталған сыныбы бойынша қайта сақтандыру үлесі 50,5% болды. Көп жағдайда сақтандыру ұйымдары капиталдың қомақты қорына ие бола отырып, делдалдық үшін алынуы тиісті комиссиялық сыйақыны алады да, шетелдік сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдарының делдалдары болып табылады және тәуекелдердің андеррайтингін жүргізуге және оларды меншігіне ұстап қалуға қызығушылық тудырмайды. Мұндай қайта сақтандыру негізінен қызметін мұнай-газ саласында және тау-кен өндіру өнеркәсібінде жүзеге асыратын ірі шетелдік компаниялармен ұзақ мерзімге жасалған бас келісімдер бойынша жүзеге асырылады.

3.2.1.2-кесте

2014 жылы қайта сақтандыруға берілген сақтандыру сыйлықақылары (сақтандыру сыныптары бойынша)

(млн. теңге)

Сақтандыру сыныптары	Сақтандыру сыйлықақылары	Қайта сақтандыруға берілген сақтандыру сыйлықақылары	Бейрезиденттерге қайта сақтандыруға берілген сақтандыру сыйлықақылары	ҚР бейрезиденттеріне берілген сақтандыру сыйлықақыларының үлесі
Міндетті сақтандыру	58 044	17 929	9 669	16,7%
көлік құралдары иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігі	33 641	5 460	5 457	16,2%
қызметкер еңбек (қызметтік) міндеттерін атқарған кезде оны жазатайым оқиғалардан сақтандыру	20 462	12 288	4 100	20,0%
Ерікті жеке сақтандыру	77 166	6 062	2 065	2,7%
жазатайым оқиғалардан сақтандыру	8 287	5 360	1 677	20,2%
Ерікті мүліктік сақтандыру	101 201	55 909	51 095	50,5%
әуе көлігі иелерінің АҚЖ сақтандыру	915	1 301	875	95,5%
су көлігі иелерінің АҚЖ сақтандыру	494	448	448	90,8%
әуе көлігін сақтандыру	1 991	1 902	1 605	80,6%
су көлігін сақтандыру	998	874	784	78,6%
жіктерді сақтандыру	4 248	2 764	2 708	63,8%
басқа да қаржылық зияннан сақтандыру	15 832	9 582	9 577	60,5%
азаматтық-құқықтық жауапкершілікті сақтандыру	17 480	11 239	10 558	60,4%
мүлікті сақтандыру	38 461	25 250	22 306	58,0%

Дерек көзі: ҚРҰБ

2012 жылы ҚРҰБ ірі және өзге де сақтандыру шарттары⁸⁰ бойынша тәуекелдерді және сақтандыру сыйлықақыларын меншігіне жеке-жеке ұстап қалудың ең төменгі лимиттерін белгілеуіне қарамастан, шетелдегі қайта сақтандыру көлеміне елеулі ықпал ету байқалған жоқ. Қазақстан Республикасының бейрезиденттеріне мүліктік сақтандыру бойынша берілген

⁸⁰ Сақтандыру сомасы (жауапкершілік лимиті) кемінде 1 млрд. теңгені құрайтын ірі сақтандыру шарттары бойынша сақтандыру тәуекелдерін меншігіне ұстап қалу сақтандыру ұйымының нақты төлемге қабілеттілік маржасының (НТМ) кемінде 5%-ын, ал әуе, су және теміржол көлігінің тәуекелдері бойынша НТМ-ның кемінде 2%-ын құрауы тиіс. Өзге сақтандыру шарттары бойынша сақтандыру сыйлықақыларын ұстап қалу (кемінде 40% сомасында), сондай-ақ Қазақстан Республикасының бейрезиденттеріне берілген сақтандыру сыйлықақыларының көлемі бойынша (25%-дан аспайтын сомада) лимиттер белгіленді.

қайта сақтандыру сыйлықақыларының үлесі 2014 жыл ішінде 50,5%-ға дейін (2011 жылы – 68,9%) төмендеді, бұл ретте бейрезиденттерге берілген қайта сақтандыру сыйлықақыларының жалпы көлемі аз ғана 51,0 млрд. теңгеге дейін (2011 жылы – 51,3 млрд. теңге) тиісінше төмендеді (3.2.1.2-кесте).

Сақтандыру нарығында жекелеген қайта сақтандыру шарттарында тәуекелдерді беру ұйғарылмайтын ахуал қалыптасты. 90%-дан астам қайта сақтандыру сыйлықақылары комиссиялық сыйақылар немесе тантjemдер түрінде сақтандыру компанияларына немесе олардың үлестес тұлғаларына не сақтандыру брокерлеріне қайтарылады, бұл ретте қайта сақтандыру талаптары қайта сақтандыруды нақты қорғауды көздемейді. Мұндай мәмілелер активтерді шығару немесе салықты оңтайландыру мақсатында жасалады. Өзге жағдайларда «тәуекелсіз» қайта сақтандыру мәмілелері сақтандыру ұйымының қаржылық көрсеткіштерін жақсарту, атап айтқанда шығындарды жабу үшін ресурстар тапшылығына алып келетін сақтандыру резервтерінің көлемін азайту мақсатында жасалады.

Қайта сақтандыруға берілген сақтандыру сыйлықақыларының көлеміндегі ең көп үлес «А-»-тен төмен емес рейтингі бар қайта сақтандыру ұйымдарына тиесілі болса, шамамен 1/3 ғана барынша төмен рейтингі бар немесе рейтингтік бағасы жоқ қайта сақтандыру ұйымдарына тиесілі болып келеді (3.2.1.3-кесте).

3.2.1.3-кесте

2014 жылы қайта сақтандыруға берілген сақтандыру сыйлықақылары, қайта сақтандыру ұйымдарының рейтингтері бойынша

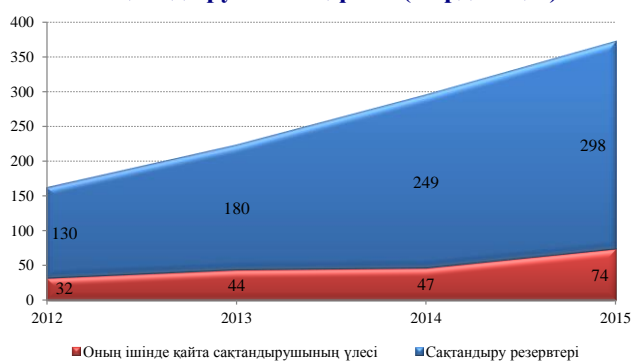
Қаржы сенімділігінің рейтингі	Қайта сақтандыруға берілген міндеттемелердің көлемі	Қайта сақтандыру ұйымдарына берілген сақтандыру сыйлықақылары	Қайта сақтандыру сыйлықақыларының үлесі, %-бен
AAA-дан А- дейін	21 330 444	48 162	63,3%
BVB+-тан В- дейін	6 947 161	21 301	22,0%
В- -тан төмен немесе рейтингсіз	3 112 670	10 437	14,7%
Барлығы	31 390 274	79 900	100,0%

Дерек көзі: ҚРҰБ

Сақтандыру резервтеріндегі қайта сақтандырушы үлесінің дұрыс бағаланбауы сақтандыру резервтерінің жеткіліксіздігі тәуекелінің туындауына негіз болады, бұл сақтандыру шарттары бойынша міндеттемелердің орындалмауына алып келуі мүмкін (3.2.1.1-график). Сақтандыру резервтерін қалыптастыру кезінде көбінесе қайта сақтандырудың сақтандыру төлемдерін өтеу бөлігінде елеулі алып тастауларды көздейтін теңбе-тең және теңбе-тең емес талаптарын ескермейді. Жекелеген жағдайларда мұндай шарттар пруденциялық нормативтерді жақсарту мақсатында жасалады.

3.2.1.1-график

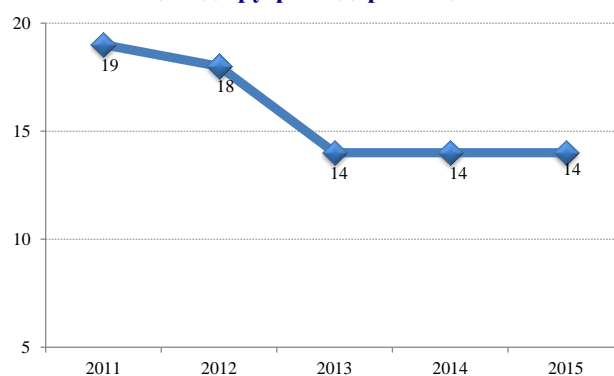
Сақтандыру резервтері және қайта сақтандырушының үлесі (млрд. теңге)

Дерек көзі: ҚРҰБ

3.2.1.2-график

Зиян резервтерін толық бағаламау аймағындағы сақтандыру ұйымдарының саны

Қайта сақтандырушының сақтандыру резервтеріндегі үлесін шегерместен пруденциялық нормативтерді есептеу кезінде сақтандыру ұйымдарының төлеуге қабілетсіздік тәуекелі болатыны белгіленді.

2015 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша 34 сақтандыру ұйымының ішіндегі 1 сақтандыру ұйымы қайта сақтандырушының үлесін шегергендегі төлемге қабілеттілік маржасының жеткіліктілігі нормативін (ТМН) орындамады. Өз кезегінде, қайта сақтандырушының үлесі шегерілмеген сақтандыру резервтерінің толық сомасы пайдаланылған ТМН есеп айырысуларының қорытындысы бойынша ТМН көрсеткіштері елеулі түрде 3,3-тен 1,9-ға дейін азайды. Нәтижесінде, 14 сақтандыру ұйымы бойынша ТМН орындай алмау тәуекелі туындайды (3.2.1.2-график).

Тәуекелдерді қайта сақтандырудың ағымдағы құрылымын сақтау қайта сақтандыру арналары арқылы ресурстардың шамадан тыс әкетілуіне алып келеді, отандық сақтандыру нарығын капиталдандырудың өсуін шектейді және жалпы алғанда, оның толыққанды дамуына кедергі келтіреді.

Қазақстан Республикасының сақтандыру ұйымдарының меншікті капиталының жиынтық мөлшері 2015 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша 286,9 млрд. теңгені құрайды. Соңғы 15 жылда сақтандыру сыйлықақыларының қомақты көлемін ұстап қалу сақтандыру секторын елеулі түрде капиталдандыруға және оның экономиканың стратегиялық секторларының бірі ретінде қалыптасуына алып келуі мүмкін. Сақтандыру ұйымдарының меншікті капиталының жиынтық мөлшері қазіргі уақытта 750 млрд. теңгеден, активтері – 1,1 трлн. теңгеден асып кеткен болар еді.

Инвестициялық тәуекелдер. Сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдарының инвестициялық портфелінің жиынтық мөлшері 2014 жылы 10,8%-ға ұлғайды (3.2.1.4-кесте), бұл негізінен орналастырылған салымдар есебінен және ҚР резидент эмитенттерінің мемлекеттік және мемлекеттік емес бағалы қағаздары, оның ішінде облигациялары көлемдерінің ұлғаюы есебінен орын алды. Бұл ретте сақтандыру ұйымдарының портфеліндегі шетелдік бағалы қағаздардың үлесі орташа алғанда 30,0% төмендеді. Бағалы қағаздар құрылымында 2015 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша 97,3% облигациялар бар, сондай-ақ олардың көлемі 2014 жылы 6,6%-ға ұлғайды.

3.2.1.4-кесте

Сақтандыру ұйымдарының инвестициялық портфелі

Көрсеткіштің атауы	(млн. теңге)				
	2011.01.01	2012.01.01	2013.01.01	2014.01.01	2015.01.01
Ақша және ақшалай баламалар	27 431	24 358	11 909	19 579	17 589
Орналасырылған салымдар	70 700	92 002	105 221	128 279	150 008
Қазақстан Республикасының мемлекеттік бағалы қағаздары	44 732	49 057	62 383	71 096	83 876
ҚР ұйымдарының мемлекеттік емес эмиссиялық бағалы қағаздары	82 178	100 747	135 905	159 372	170 118
Шет мемлекеттердің бағалы қағаздары	5 631	7 105	8 141	12 106	8 765
ҚР бейрезидент эмитенттерінің мемлекеттік емес бағалы қағаздары	12 791	15 701	13 195	17 569	25 684
Халықаралық қаржы ұйымдарының бағалы қағаздары	5 619	9 278	9 677	8 660	5 412
Инвестициялық қорлардың пайлары	127	379	340	200	232
Барлығы	249 303	298 628	346 771	416 863	461 683

Дерек көзі: ҚРҰБ

2015 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша бағалы қағаздардың құнсыздануынан болған шығындар 8,1 млрд. теңгені құрады. Ресей Федерациясындағы экономикалық өсудің төмендеуі бойынша орын алған жағымсыз үрдістерді ескерсек, оның эмитенттерінің бағалы қағаздары бойынша құнсызданудан болған шығындар 1,5 млрд. теңгені құрады. Ресей Федерациясы эмитенттерінің бағалы қағаздарына отандық сақтандыру ұйымдарын тар шоғырландыруды (негізінен мөлшері бойынша орташа активтер) ескерсек, құнның төмендеуінен болған теріс әсер тиісті инвесторлардың қаржылық жай-күйіне әсер етеді.

Ресей Федерациясы эмитенттерінің нақты төлемге қабілеттілік маржасының есебіне енгізілетін барлық бағалы қағаздары бойынша халықаралық рейтингтік баға пруденциялық нормативтерге сәйкес келу үшін шекті деңгейде тұр және «BBB-»-тан «BBB»-ға дейін түрленеді. Ресей Федерациясы эмитенттерінің рейтингтерін 1 деңгейге («BB» деңгейіне дейін) төмендетуге стресс-тест жүргізу кезінде 4 сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымы ТМН бұзатыны анықталды.

Комиссиялық сыйақыны төлеу бойынша шығыстар, жалпы және әкімшілік шығыстар. 2014 жылы комиссиялық сыйақыны төлеу бойынша шығыстар сомасы 18,2%-ға төмендеді (3.2.1.5-кесте). Сақтандыру сыйлықақыларындағы комиссиялық сыйақылардың тиісті үлесі 15,8%-дан 13,6%-ға дейін шамалы азайды. Бұл негізінен жекелеген сақтандыру ұйымдарының сақтандыру сыйлықақылары алымдарының төмендеуіне негізделеді. Сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдарының сақтандыру нарығы бойынша істерді жүргізуге жұмсаған шығыстарының жалпы үлесі шамамен бұрынғы деңгейде сақталды (2014 жылы 31,7%).

3.2.1.5-кесте

Сақтандыру ұйымдарының комиссиялық сыйақылары және жалпы әкімшілік шығыстары

(млн. теңге)

Көрсеткіш атауы	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015
Сақтандыру қызметі бойынша комиссиялық сыйақы төлеу бойынша шығыстар	11 751	17 901	29 295	44 169	36 103
Жалпы және әкімшілік шығыстар	27 177	34 570	38 123	45 988	48 142
Сақтандыру сыйлықақыларының жалпы сомасы (сақтандыру/қайта сақтандыру шарттары бойынша)	153 497	198 503	237 301	279 235	266 121
Шығыстардың жалпы сомасы	73 203	104 958	156 831	180 893	182 440
Комиссиялық сыйақы төлеу бойынша шығыстардың сақтандыру/қайта сақтандыру шарттары бойынша алынған сақтандыру сыйлықақыларына қатынасы	7,7%	9,0%	12,3%	15,8%	13,6%
Жалпы және әкімшілік шығыстардың сақтандыру ұйымдарының шығыстарындағы үлесі	37,1%	32,9%	24,3%	25,4%	26,4%
Комиссиялық сыйақы төлеу бойынша шығыстар мен жалпы және әкімшілік шығыстардың сақтандыру/қайта сақтандыру шарттары бойынша алынған сақтандыру сыйлықақыларына қатынасы	25,4%	26,4%	28,4%	32,3%	31,7%

Дерек көзі: ҚРҰБ

Комиссиялық шығыстардың ең көп үлесі (80%) 2014 жылы «өмірді сақтандыру» сыныбы бойынша қалыптасты (3.2.1.6-кесте), бұл сақтандыру шарттарын жасаудың бірінші жылы комиссиялық сыйақыны жоғары біржолғы төлеумен сипатталатын сыныптың ерекшелігіне және сақтандыру сыйлықақыларын кезең-кезеңімен төлеуге байланысты орын алды.

3.2.1.6-кесте

Сақтандыру сыныптары бойынша комиссиялық сыйақылар

(млн. теңге)

Сақтандыру сыныптары бойынша сақтандыру қызметі бойынша комиссиялық сыйақы төлеу бойынша шығыстар	Шығыстар сомасы	Сақтандыру сыйлықақыларына қатынас, %-бен
Міндетті сақтандыру	4 500	6,8%
көлік құралдары иелерінің АҚЖ сақтандыру	2 124	6,3%
Ерікті жеке сақтандыру	22 776	28,0%
өмірді сақтандыру	19 748	80,0%
Ерікті мүлкті сақтандыру	8 827	7,4%
автомобиль көлігі иелерінің АҚЖ сақтандыру	97	16,7%
мүлкті сақтандыру	4 456	8,6%
АҚЖ сақтандыру	1 663	8,7%
Барлығы	36 103	13,6%

Дерек көзі: ҚРҰБ

Көлік құралдары иелерінің АҚЖ міндетті сақтандыру бойынша комиссиялық сыйақылардың мөлшері (сақтандыру сыйлықақыларының 6,8%) Қазақстан Республикасы Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есеп, 2014 жылғы желтоқсан

заңнамасының талаптарына сәйкес келеді. Бұл ретте сақтандыру компаниялары сақтандыру агенттеріне меншікті қаражатының есебінен агенттік сыйақылардан бөлек өзге де материалдық табыс көздерін ұсына отырып, олардың шығыстарын жанама түрде қаржыландыруды жалғастырып келеді. Нәтижесінде сақтандыру ұйымдарының жалпы және әкімшілік шығыстары 2014 жылы 45,9 млрд. теңгеден 48,1 млрд. теңгеге дейін өсті.

Сақтандыру ұйымдарындағы мұндай тәжірибе бұрмалауға ұшыраған сақтандырудың міндетті түрлері бойынша көрсеткіштерге (оның ішінде шығындылық көрсеткіштері) теріс әсер етеді. Комиссиялық сыйақылардың жоғары мөлшері ерікті сақтандыру шарттары бойынша сақтандыру тарифтерін арттыруға негізделеді, ал әкімшілік шығыстардың өсуі шығындылық коэффициентін арттыруға алып келеді.

Осыған байланысты заңға тәуелді нормативтік құқықтық актілер, оның ішінде пруденциялық нормативтер мен тәуекелдерді басқару және ішкі бақылау жүйелеріне қойылатын талаптар деңгейінде сақтандыру агенттерінің қызметтеріне ақы төлеу шығындарын азайту бойынша шаралар қабылдау қажеттілігі туындайды.

Дебиторлық берешек. Мерзімі өткен берешектің жиынтық сомасы 2013 жылмен салыстырғанда 10,6% ұлғайды. Мерзімі өткен берешек сомасының жалпы берешек сомасына қатынасы 34%-ды құрайды, оның ішінде 22% 90 күннен астам мерзімге кешіктірілді (3.2.1.7-кесте).

3.2.1.7-кесте

Сақтандыру ұйымдарының дебиторлық берешегі

Көрсеткіштің атауы	(млн. теңге)				
	2011.01.01	2012.01.01	2013.01.01	2014.01.01	2015.01.01
Сақтанушылардан және делдалдардан алынатын сақтандыру сыйлықақылары (құнсыздану жағдайына арналған резервтер шегерілмеген)	18 485	23 505	25 581	22 506	27 768
90 күнге дейінгі мерзімі өткен берешек	2 616	2 517	2 560	3 073	3 158
90 күннен асқан мерзімі өткен берешек	3 390	8 190	6 253	5 379	6 194
Мерзімі өткен берешектің жалпы сомасы	6 006	10 707	8 812	8 453	9 351
Мерзімі өткен берешектің жалпы сақтандыру дебиторлық берешектегі үлесі	32%	46%	34%	38%	34%
90 күннен асатын мерзімге мерзімі өткен берешектің жалпы сақтандыру дебиторлық берешектегі үлесі	18%	35%	24%	24%	22%

Дерек көзі: ҚРҰБ

Сақтандыру нарығында сақтандыру ұйымдарының клиенттермен сақтандырудың ерікті түрлері бойынша шарттарды жасау ерекшеліктеріне (сақтандыру сыйлықақыларын бөліп төлеу мүмкіндігі), сондай-ақ Пруденциялық нормативтерді белгілеу туралы нұсқаулықтың⁸¹ талаптарына байланысты мерзімі өткен берешектің жоғары мәндеріне қатысты сақталуы байқалады.

Сапасы мен өтімділігі бойынша активтер мен нақты төлемге қабілеттілік маржасы есебінің сомаларынан 90 күнге дейін мерзімі өткен берешек сомасын алып тастаған жағдайда, 6 сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымы ТМН бұзады. Сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдарының деректері бойынша төлем қабілеттілігі маржасының есебіне (90 күнге дейін мерзімі өткен) енгізілетін мерзімі өткен берешек үлесі нақты төлемге қабілеттілік маржасы сомасының 5%-дан 30%-ға дейінгі мөлшерін құрайды.

Сонымен бірге мерзімі өткен дебиторлық берешектің жоғары үлесін қолдау сақтандыру резервтерінің тапшылығы тәуекелінің әлеуетті факторы болып табылады және

⁸¹ Сақтанушылардан алынатын сақтандыру сыйлықақылары сақтанушы сақтандыру шарты бойынша сақтандыру сыйлықақысының 1/12 бөлігін немесе жинақтаушы сақтандыру шарты бойынша бірінші сақтандыру жарнасын төлеген жағдайда сапасы мен өтімділігі бойынша сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдарының жіктелімін ескере отырып, олардың активтері құнының есебіне қосылады (Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігі Басқармасының «Жарғылық капиталдың, кепілдік беру қорының, төлем қабілеттілігі маржасының ең аз мөлшерін қоса алғанда, сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымы және сақтандыру тобы үшін пруденциалдық нормативтерді және өзге де сақталуға міндетті нормалар мен лимиттерді белгілеу және пруденциалдық нормативтерді орындау туралы есептерді ұсыну мерзімдері жөніндегі нұсқаулықты бекіту туралы» 2008 жылғы 22 тамыздағы № 131 қаулысының 32-тармағы, б) тармақшасы).

сақтандыру ұйымының сақтандыру жағдайы басталған кезде қабылдаған міндеттемелері бойынша жауап беруге қабілетсіздігіне алып келуі мүмкін.

3.3. Қазақстанның төлем жүйелері

2014 жылы Қазақстанның ұлттық төлем жүйелерінің орнықты жұмысы байқалды. Сонымен қатар төлем тетіктерін одан әрі дамыту, оның ішінде заманауи технологияларды ендіру электрондық төлем жүйелері нарығының өсуіне және оларға тән тәуекелдерді реттеу қажеттілігіне алып келеді. Мұндай талаптарда ҚРҰБ аталған өзгерістерге шұғыл ден қоюды, тәуекелдерді бағалауды және оларды барабар бақылау жасау және құқықтық қызмет көрсету арқылы басқаруды талап етеді.

3.3.1. Қазақстанның ұлттық төлем жүйелері

Дерек көзі: ҚРҰБ

Дерек көзі: ҚРҰБ

басқару⁸⁴ тетігі қолданылады.

2014 жылдың қорытындысы бойынша жүйені пайдаланушылар өтімділігінің орташа күндік көлемі (пайдаланушылар төлемдерді жүзеге асыра алатын БААЖ-дағы кіріс

Ұлттық төлем жүйелеріндегі төлемдердің көлемдері өсуінің сақталып отырған үрдісі аясында төлем жүйелеріне тән жүйелік, операциялық және техникалық тәуекелдерді басқарудың айтарлықтай жоғары деңгейі сақталады.

2014 жылдың қорытындысы бойынша Қазақстанның ұлттық төлем жүйелеріндегі төлемдердің сомасы 2014 жылы 14,1%-ға ұлғайды (3.1.1.1 және 3.1.1.2-график). Негізінен бұл депозиттермен операциялар бойынша төлемдер сомасының 42,3%-ға, сондай-ақ шетел валютасымен және бағалы металдармен операциялар бойынша 31,7%-ға ұлғаюына негізделеді (3.3.1.1-кесте).

Орташа алғанда 2014 жылы бір күн ішінде төлем жүйелері арқылы 826,9 млрд. теңге (14,5%-ға өсу) сомасына 141,5 мың транзакция (1,2%-ға төмендеу) жүргізілді. Бір күн ішінде жүргізілген төлемдер көлемінің шарықтау шегі 2014 жылғы 31 желтоқсанда тіркелді және 2 752,2 млрд. теңге болды, бұл 2014 жылы жүргізілген төлемдердің орташа сомасынан 3,3 есе көп.

Елдің қаржылық жүйесінің орнықтылығына елеулі әсер ететін жүйелік тәуекелді⁸² (өтімділік тәуекелін, кредиттік тәуекелді) басқару мақсатында БААЖ-да өтімділікті басқару⁸³ шаралары мен кезекті

⁸² Жүйелік тәуекел – бұл ақша аудару бойынша төлем жүйесінің бір пайдаланушысының міндеттемелерін орындамауы төлем жүйесінің басқа (бір немесе бірнеше) пайдаланушысының өз міндеттемелерін орындамауына алып келетін тәуекел.

⁸³ Пайдаланушының корреспонденттік шотынан қаражатты жүйедегі оның позициясына қосымша аудару.

⁸⁴ Төлем құжаттарының орындалу басымдығын белгілеу және төлем құжаттарының кезектілігін өзгерту

жүйесінің жұмысына мониторинг жүргізу, қолдау және жаңғырту жұмысы жүргізілуде. Төлем жүйелерінің үздіксіз жұмыс істеуін қамтамасыз ету және резервтік орталықтың ұдайы дайындығын қолдау үшін ҚБЕО жылына екі рет төлем жүйелерінің жұмысын резервтік орталықтың бағдарламалық-техникалық кешеніне жоспарлы түрде ауыстыруды жүзеге асырады. Сонымен қоса, ҚБЕО-ның төлем жүйелері ғана емес, төлем жүйелерін пайдаланушылардың ақпараттық жүйелері де техникалық тәуекелге ұшырағыш келеді. Мысалы, айырықша жағдайларда пайдаланушының төлем хабарламасын өңдеуге немесе олардың техникалық себептер бойынша ҚБЕО-дан алмастыруға мүмкіндігі болмаған кезде ҚРҰБ пайдаланушының өтініші негізінде төлем жүйесінің операциялық күнін ұзартады. 2014 жылы төлем жүйесінің 25 пайдаланушысынан алынған өтініштер негізінде операциялық күнді 71 рет ұзарту жүзеге асырылды. Ұзарту уақытында жүргізілген төлемдер сомасы 232,2 млрд. теңгені, жүргізілген төлемдер саны 16,4 мың төлемді құрады.

Қазақстанның төлем жүйелеріндегі операциялық күнді басқару төлем жүйелерін пайдаланушыларға төлемдерді есептеу бойынша өз клиенті алдында алған міндеттемелерін аяқтауға мүмкіндік береді.

Осылайша, Қазақстанның ұлттық төлем жүйелеріндегі тәуекелдер басқаруға икемді екендігін көрсетті, бұл ұлттық төлем жүйелерін тиімді дамытудың басты көрсеткіштерінің бірі болып табылатын төлем жүйелерінің үздіксіз жұмыс істеу (жұмысқа қабілеттілік) коэффициентінің⁸⁶ жоғары деңгейін растайды (3.3.1.5-график).

Дерек көзі: ҚРҰБ

Сонымен қоса, 2014 жылы төлем жүйелері жұмысының Халықаралық есеп айырысу банкінің Төлемдер мен нарықтық инфрақұрылымдар жөніндегі комитет пен Бағалы қағаздар жөніндегі комиссияның Халықаралық ұйымының Техникалық комитеті әзірлеген Қаржы нарығының инфрақұрылымдарына арналған қағидағарға сәйкес келуін Техникалық бағалау шеңберінде сарапшылар Қазақстанның төлем жүйелерін одан әрі дамыту жөнінде ұсынымдар берді. Атап айтқанда, төлем жүйелерін пайдаланушылардың өтімділікке сенімді және тиімді қолжеткізуін қамтамасыз ету мәселесін шешу мақсатында БААЖ пайдаланушыларына «овердрафт» қарызын беру, әлеуметтік бағдарлануы бойынша пайдаланушылардың маңыздылығын, олардың Қазақстанның бағалы қағаздар нарығындағы және валюта нарығындағы рөлдерін ескере отырып, төлемдер басымдылықтарының кодтарын белгілеу мәселесі пысықталып жатыр.

3.3.2 Балама төлем тетіктері

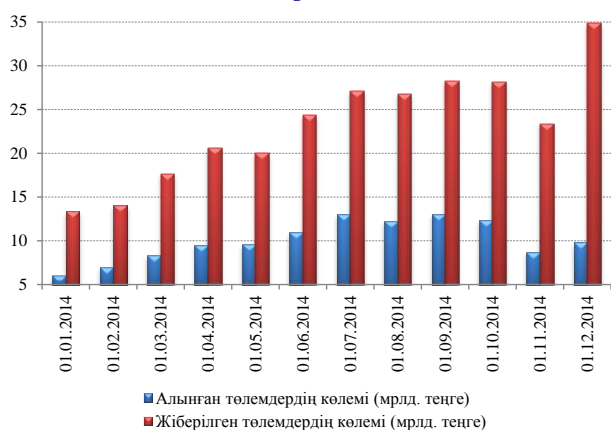
Операцияларды жүргізу ыңғайлылығы мен жеделдігіне қарай балама төлем тетіктерінің бірі болып табылатын Банкаралық ақша аудару жүйесі (БААЖ) Қазақстан халқының арасында барған сайын танымал болып келеді. Бұл ретте, төлемдер мен ақша қаражатын аударудың негізгі ағыны ТМД елдерімен, атап айтқанда, Ресеймен жүзеге асырылады.

2014 жылдың қорытындысы бойынша БААЖ арқылы жіберілген ақша көлемі 14,2%-ға ұлғайды. Бұл ретте БААЖ арқылы жүргізілген ақша көлемінің 87,3%-ын 2014 жылы ел халқы шетелге жіберген болатын. Қазақстаннан БААЖ арқылы жіберілген трансшекаралық

⁸⁶ Бір жыл ішіндегі төлем жүйелерінің жұмысқа қабілеттілік коэффициенті нақты жұмыс уақытының (төлем жүйесі тоқтатылған уақыт кезеңін қоспағанда, төлем жүйесінің операциялық күнінің ашылуынан бастап операциялық күннің жабылуына дейінгі уақыт кезеңі) төлем жүйелерінің жалпы жұмыс уақытына (төлем жүйесінің операциялық күнінің ашылуынан бастап операциялық күннің жабылуына дейінгі уақыт кезеңі) қатынасы ретінде есептеледі.

акша аударымдарына қатысты елге келіп түскенге қарағанда шетелге 2,3 есе көп ақша аударылады (3.3.2.1-график). Бұл ретте БААЖ арқылы шетелге жіберілген ақша аударымының көлемі 17,4%-ға, шетелден алынған ақша аударымы 34,1%-ға өсті.

3.3.2.1-график
БААЖ арқылы жіберілген және алынған төлемдердің көлемі

Дерек көзі: ҚРҰБ

3.3.2.1-кесте
2014 ж. БААЖ арқылы жіберілген және алынған төлемдердің елдер бойынша көлемі, млрд. теңге

Қазақстаннан жіберілген		Қазақстанға алынған	
Алушының елі	Сомасы	Жіберушінің елі	Сомасы
Ресей Федерациясы	109,0	Ресей Федерациясы	73,0
Өзбекстан	55,7	Өзбекстан	9,4
Қытай	28,5	Қырғызстан	5,6
Қырғызстан	19,9	Германия	3,4
Әзірбайжан	8,6	АҚШ	2,8
Украина	7,4	Тәжікстан	2,8
Түркия	7,1	Түркия	2,1
Армения	4,5	Қытай	1,8
Тәжікстан	3,6	Біріккен Араб Әмірліктері	1,3
Басқалары	36,1	Басқалары	19,3
Жиынтығы	280,4	Жиынтығы	121,4

Дерек көзі: ҚРҰБ

түседі.

Бөлшек электрондық қызметтерді дамыту бойынша мемлекет қойған талаптарға қарамастан, Қазақстан халқы өзінің ақшалай қаражатын қолма-қол ақшаға айналдыру үшін бұрынғысынша электрондық төлем тетіктерін пайдаланады.

2014 жылдың қорытындысы бойынша Қазақстанның барлық банктерінің шамамен 80% және «Қазпочта» АҚ электрондық терминалдар мен қашықтан қолжеткізу жүйелері арқылы халыққа электрондық банк қызметтерін көрсетеді.

Халық үшін қолма-қол ақшасыз жасалатын бөлшек төлемдерді жүзеге асырудың негізгі құралы ретінде төлем карточкалары пайдаланылады, олардың көмегімен 2014 жылы қашықтан қол жеткізу жүйелері мен электрондық терминалдар арқылы төлемдер санының 82% және төлемдер көлемінің 70% жасалды. Бұл ретте, төлем карточкаларын пайдалана отырып, төлемдердің жалпы құрылымындағы қолма-қол ақшасыз төлемдердің үлесі төмен болып қалып отыр. Мысалы, 2014 жылы қолма-қол ақшасыз төлемдердің көлемі қолма-қол ақшаны беру операцияларының көлемінен үш есе аз болды (3.3.2.2-кесте және 3.3.2.3-кесте).

Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есеп, 2014 жылғы желтоқсан

Төлем карточкаларын пайдалана отырып жасалған төлемдердің өсу серпіні

Кезең		2010	2011	2012	2013	2014
Саны	қолма-қол емес	25,4%	20,4%	33,9%	31,3%	19,7%
	қолма-қол	13,3%	12,8%	17,2%	9,9%	9,3%
Сомасы	қолма-қол емес	34,9%	42,2%	31,6%	19,8%	7,3%
	қолма-қол	25,2%	28,2%	27,4%	17,2%	20,1%

Дерек көзі: ҚРҰБ

Бұл, бір жағынан, Қазақстанда төлем карточкаларын пайдалана отырып жасалатын төлемдерді қабылдау желісінің жеткіліксіз дамуына байланысты болса, екінші жағынан, қолма-қол ақшасыз төлемдерді жасау мәдениетінің жеткіліксіз деңгейде дамуына байланысты орын алып отыр. Мысалы, 2014 жылы кәсіпкерлер орнатқан POS-терминалдар санының үш есеге көбейгеніне қарамастан, ел тұрғындары санының сауда-саттық және сервис пункттерінде орнатылған POS-терминалдар санымен арақатынасы төмен болып қалып отыр. Белоруссияда 1 000 тұрғынға 10 POS-терминалдан, Ресейде – 8, ал Қазақстанда 3 терминалдан келеді. Дамыған елдерде аталған көрсеткіштер шамамен жоғары болып келеді: Англия мен Италияда – 26, Канадада – 24, Францияда – 21, Жапонияда – 15⁸⁷.

3.3.2.3-кесте

Қазақстанда 2014 ж. электрондық терминалдар мен қашықтан кіру жүйелері арқылы төлем карточкаларын пайдалана отырып жүргізілген операциялар

Операциялар жүргізілетін орта	Қолма-қол емес		Қолма-қол ақшаны пайдалана отырып	
	саны (млн. транз.)	көлемі (млрд. теңге)	саны (млн. транз.)	көлемі (млрд. теңге)
Банкомат	17,4	185,7	169,2	5 694,8
% үлесі	31,1%	22,6%	96,8%	85,2%
POS-терминал	29,7	570,1	5,6	986,5
% үлесі	53,1%	69,3%	3,2%	14,8%
Интернет	7,5	37,4	-	-
% үлесі	13,4%	4,5%	-	-
Мобильдік телефон	0,2	0,2	-	-
% үлесі	0,4%	0,03%	-	-
Баскалары	1,2	29,4	-	-
% үлесі	2,1%	3,6%	-	-
Барлығы:	55,92	822 821,6	174 872,2	6 681,3

Дерек көзі: ҚРҰБ

3.3.2.4-кесте

Электрондық ақшаның эмитенттері

№	Жүйе	Эмитент
1	«e-kzt»	«Эксимбанк Қазақстан» АҚ және «Банк Хоум Кредит» АҚ ЕБ
2	«Woopay»	«Евразийский банк» АҚ
3	«ЭПС KZM»	«Альянс банк» АҚ
4	«Visa Qiwi Wallet»	«AsiaCredit Bank» АҚ
5	«Личная Касса»	«Цеснабанк» АҚ
6	«Tau - tenge»	«Эксимбанк Қазақстан» АҚ
7	«TV - Money»	«Эксимбанк Қазақстан» АҚ
8	«Paypoint»	«Эксимбанк Қазақстан» АҚ

Дерек көзі: ҚРҰБ

теңге сомасына 7,9 млн. транзакция жасалды. 2013 жылға қарағанда электрондық ақшаны

Сонымен қатар, Қазақстандағы POS-терминалдарға түсетін жүктеме төмен болып қалатынын атап өткен жөн, орташа алғанда бір күнде бір POS-терминалда 2 операция жасалса, дамыған елдерде 8 операция жасалады. Бұл ретте, банкоматтарға түсетін жүктеме де төмен болып қалып отыр – орташа алғанда бір күнде банкоматта 58 операция жасалады, оның 90% қолма-қол ақшаны алу үшін жүргізіледі.

Төлем карточкаларының көмегімен қолма-қол ақшасыз жасалатын транзакциялар құрылымындағы көлемнің шамамен 90% тауарларды/материалдық емес құндылықтарды төлеуге тиесілі, бұл ретте транзакциялардың саны бойынша 29,5% ұялы байланыс операторларының қызметтері үшін алынатын төлемдерге тиісілі болып отыр.

Төлем карточкаларының балама түрлерінің бірі белсенді түрде дами бастаған және перспективті өсу қарқынын көрсетіп отырған электрондық ақша болып табылады. 2012 жылдан бастап Қазақстан нарығында елішілік сатып алуларды төлеуге болатын 8 отандық электрондық ақша жүйесі құрылды және қазіргі кезде жұмыс істеп жатыр (3.3.2.4-кесте).

2014 жылы Қазақстан аумағында қазақстандық эмитенттердің электрондық ақшасын пайдалана отырып 21,0 млрд.

⁸⁷ <http://www.bis.org/cpmi/publ/d124.htm>.

пайдалана отырып жасалатын операциялардың саны 70%-ға ұлғайды. 2015 жылғы 1 қаңтарда 18,7 млрд. теңге электрондық ақша шығарылды, ал айналыстағы олардың көрсеткіші 949,8 млн. теңгені құрайды. Электрондық ақша аздаған сомаға (ұялы байланыс, кабельдік телевидение, Интернет қызметтеріне ақы төлеу) онлайн төлемдерді жүзеге асыруға барынша ыңғайлы болып табылады, өйткені электрондық ақша арқылы жасалатын бір төлемнің орташа сомасы 2 690 теңгені құрады. Электрондық ақша онлайн Интернет ойындарындағы (стратегия) аккаунттарды толтыру, әлеуметтік желілерде электрондық сыйлықтарды сатып алу және басқалары сияқты «эмоционалды төлемдерді» жүзеге асыру кезінде аса танымал болып отыр. Сонымен қоса, Қазақстанда электрондық ақшаны пайдалану әлі де болса сирек қолданылатын тәжірибе болғандықтан, оны ел халқының шамамен 10% ғана игерген (2015 жылғы 1 қаңтардағы электрондық ақша иелерінің саны 1 783 546 адам, белсенділерінің саны – 295 935 адамды құрайды).

Осылайша, Қазақстанда электрондық ақшаны дамыту қолма-қол ақшасыз жасалатын бөлшек қызметтер нарығын одан әрі танымал етуге ықпал етеді, сондай-ақ халыққа арналған қаржылық қызметтердің қолжетімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

3.4 Қаржы жүйесін реттеу және тәуекелдерді басқару

3.4.1 Қаржы ұйымдарының қызметін реттеуді жетілдіру

ҚРҰБ 2014 жылы қаржы ұйымдары қызметінің мәселелерін реттейтін нормативтік құқықтық актілерді жетілдіру бойынша белсенді жұмыс жүргізді. Норма белгілеу қызметі қаржы секторын реттеуді одан әрі дамытуға, қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етуге және қаржы жүйесінің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталды.

Қаржы жүйесінің орнықты дамуы үшін тұрақсыздық факторлары мен тәуекелдерде, оның ішінде 2013 жылғы Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есепте белгіленгендерді ескере отырып, ҚРҰБ анықталған қауіп-қатерлерді жою және қаржы секторының тұрақтылығын арттыру мақсатында бастапқы іс әрекеттердің нақтыланған жоспарын әзірледі. Атап айтқанда, ҚРҰБ Басқармасы мақұлдаған Банк жүйесін сауықтыру және 2014 жылға қаржы секторын одан әрі дамыту жөніндегі іс-шаралар жоспарында мыналармен:

- банктердің кредиттік портфелі сапасының проблемасын шешумен;
- банк жүйесін өтімділікпен және қорландырумен қамтамасыз етумен;
- тұрақтылықты арттыру мақсатында қаржы секторын реттеуді жетілдірумен байланысты тұжырымдамалық бағыттар қамтылды.

Банк секторы.

ҚРҰБ-тың норма белгілеу қызметі 2014 жылы банк секторының қызметін реттейтін нормативтік құқықтық актілерді жетілдіруге жұмылдырылды, олар мыналарға:

- ертерек ден қою шараларын қолдану бойынша талаптарды және банктің жай-күйі нашарлауына әсер ететін факторларды айқындау әдістемесін жетілдіруге;

- банктерде директорлар кеңесі, банк басқармасы тарапынан банктің қызметін және қаржылық жай-күйін тиімді бақылауды жүзеге асыруды қамтамасыз ететін тәуекелдерді басқару, ішкі бақылау жүйелерін қалыптастыруға талаптарды айқындауға;

- Қазақстанның банк жүйесін реттеу практикасына меншікті капиталдың жеткіліктілігін есептеуге жаңа талаптарды белгілеу арқылы банктік қадағалау жөніндегі Базель комитетінің (Базель III) соңғы ұсыныстарын енгізуге, сондай-ақ жаңа стандарттарға өту процесінің икемділігін қамтамасыз етуге (банк капиталының құрамын және оның жеткіліктілігін жақсарту бөлігінде), Базель III ұқсас капитал құрамына енгізу үшін қаржы құралдарына критерийлерді белгілеу үшін пайдаланылатын терминдер мен ұғымдарды Қазақстан Республикасы заңнамасының талаптарына бейімдеуге;

- инвестициялық портфельді басқаратын екінші деңгейдегі банктердің пруденциялық нормативтерінің есебіне маржалық және кепілді жарналарды енгізуді көздейтін бағалы

қағаздар нарығындағы қаржы ұйымдарының, ұлттық пошта операторының және ерікті жинақтаушы зейнетақы қорларының қызметін жандандыруға;

- капиталдың жеткіліктілігіне қойылатын талаптарды есептеу кезінде тұтынушылық кредиттер бойынша тәуекел-өлшемін арттыру жолымен қамтамасыз етілмеген тұтынушылық кредиттеудің тәуекелдерін төмендетуге (75%-дан 100%-ға дейін), кепілмен қамтамасыз етілмеген қарыздар бойынша борыштық жүктеме коэффициентін 50%-дан аспайтын деңгейде қолданысқа енгізуге, қамтамасыз етілмеген тұтынушылық кредиттер портфелінің өсу қарқынына жылына 30%-дан аспайтын лимитті белгілеуге;

- банктерге белгіленген лимиттер шегінде тұтынушылық қарыздар портфелін басқа банктерге беру мүмкіндігін ұсынуды көздейтін банк қызметін реттеуге;

- меншікті капиталды ішкі активтерге орналастыру коэффициентін есептеуді өзгертуге;

- банктер депозиттерді қабылдау, жеке тұлғалардың банк шоттарын ашу және жүргізу бойынша қабылдайтын тәуекелдерді банктің меншікті капиталының мөлшеріне сәйкес келуін қамтамасыз етуге, меншікті капиталдың ең төменгі мөлшерін ұлғайту тәсілін өзгертуге;

- банктің валюталық тәуекелін реттеуге, оның ішінде валюталық позиция лимиті бойынша талаптарды жеңілдету арқылы;

- ХҚЕС сәйкес провизияларды (резервтерді) қалыптастыруды ескере отырып, банктің қаржылық жай-күйі нашарлауына әсер ететін факторларды есептеу тәртібін айқындауға;

- ХҚЕС сәйкес пруденциялық нормативтерді есептеуге икемді өтуді қамтамасыз етуге;

- банктер мәмілелерді жүзеге асыруға құқылы қаржы құралдарының тізбесін кеңейтуді қоса алғанда, банктердің қаржы құралдарымен операциялары бойынша мүмкіндіктерін арттыруға, банктерге бағалы қағаздарды ұйымдастырылмаған нарықта бастапқы орналастыру кезінде оларды сатып алу мүмкіндігін беруге, банктерге бағалы қағаздардың қайталама ұйымдастырылмаған нарығында сатып алуға рұқсат етілген қаржы құралдарының тізбесін нақтылауға бағытталды.

Сақтандыру секторы.

Сақтандыру секторының қызметін реттейтін нормативтік құқықтық базаға өзгерістер мен толықтырулар енгізу сақтандыру секторын реттеудің жекелеген аспектілерін одан әрі басымдықпен дамытуға бағытталды. Атап айтқанда, 2014 жылы сақтандыру секторының реттеу базасына мыналарды:

- сақтандыру ұйымдарының қызметін сақтандыру резервтерін қалыптастыру және оларды есептеу әдісіне және олардың құрылымына қойылатын талаптарды жетілдіру бөлігінде реттеуді жетілдіруді;

- 2015 жылғы 1 қаңтардан бастап жасалған жинақтап сақтандыру және өмірді сақтандыру шарттары бойынша тарифтік және резервтік базистің тең келуін белгілеуді;

- медициналық сақтандыруға маманданған сақтандыру ұйымдары үшін ең төменгі кепілді қорды 10%-ға төмендетуді;

- сақтандыру ұйымдарының капиталы қаражаты есебінен қалыптастырылатын резервтердің тізбесін белгілеуді;

- ерікті жеке сақтандырудың сыныптары үшін тұрақтандыру резервтерін қалыптастыру бойынша талаптарды жоюды;

- көлік құралдары иелерінің азаматтық құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандыру сыныбы бойынша қайта сақтандыру шарттарын жасасқан жағдайда, пруденциялық нормативтерді есептеу кезінде сақтандыру резервтеріндегі қайта сақтандырушының үлесін жоюды көздейтін өзгерістер енгізілді.

Бағалы қағаздар нарығы.

ҚРҰБ 2014 жылы бағалы қағаздар нарығын дамытуды ынталандыру және оның негізгі қатысушыларының белсенділігін арттыру шегінде тиісті жұмысты жүргізді және нормативтік құқықтық базаға қажетті өзгерістерді қабылдады, оларда мыналар:

- ұйымдастырылған және ұйымдастырылмаған қаржы нарығында туынды қаржы құралдарымен мәмілелер бойынша шарттарды есепке алу жүйесін құру;

- бағалы қағаздарды тіркеу, облигацияларды орналастыру және өтеу қорытындылары жөніндегі есептерді ұсыну, депозитарийдің және қор биржасының сайтында қаржылық есептілікті жария ету кезінде рейтингтік агенттіктің халықаралық шкаласы бойынша «АА»-дан төмен емес рейтингтік бағасы бар халықаралық қаржы ұйымдары қызметінің рәсімдерін қысқарту;

- бағалы қағаздардың ұйымдастырылған сияқты және ұйымдастырылмаған нарығында да жасалған мәмілелерді айла-шарғы мақсатында жасалған ретінде тану тәртібін қамтамасыз ету;

- брокерлерге және дилерге тәуекелдерді тиісті түрде басқарған кезде бағалы қағаздардың жергілікті ұйымдастырылған нарығында кейін есептеумен мәмілелерді жасасуға рұқсат беретін нормаларды енгізу бөлігінде қор биржасында «Т+n» есеп айырысу жүйесінің жобасын әске асырудың бастапқы сатысын қамтамасыз ету;

- үлестік және борыштық бағалы қағаздар эмитенттерінің санын ұлғайту мақсатында эмитенттерге және олардың бағалы қағаздарына листингтік талаптарды қайта қарау мүмкіндігін белгілеу;

- қор биржасының эмитенттерге, таза кіріске, листингтік компанияның негізгі қызметі бойынша (қаржылық емес ұйымдар және лизингтік компаниялар үшін) сатылым көлеміне, бағалы қағаздар бойынша маркет-мейкердің болуына, еркін айналыстағы акциялардың санына талаптарды және өзге де талаптарды белгілеуі бойынша дербестік дәрежесін арттыру;

- Алматы қаласының өңірлік қаржы орталығының сауда алаңына қаржы құралдарын кіргізу үшін аудиторлық ұйымдарға біліктілік талаптарын жетілдіру;

- жеке тұлғалардың мемлекеттік бағалы қағаздарды сатып алуы арқылы мүлігін заңдастыруды тиімді жүзеге асыру мақсатында мемлекеттік бағалы қағаздарды бастапқы орналастыру кезінде мемлекеттік банктік емес брокерлік ұйымдарды олармен саудасаттыққа қатысушылардың тізбесіне енгізу;

- активтермен және міндеттемелер арасындағы айырма ретінде активтердің баланстық құнын дисконттауды жою, яғни қаржы ұйымдарының реттеуші капиталын айқындау үшін қолданыстағы тәсілдер сақталған кезде активтерді ХҚЕС-ке сәйкес нарықтық құны бойынша енгізуді жою көзделген.

Қаржы нарығын реттеудің басқа аспектілері.

2014 жыл бойы қаржы нарығын реттеуді одан әрі жетілдіруге және қаржы ұйымдарының тиімді жұмыс істеуін арттыруға бағытталған кейбір заңнамалық өзгерістер де қаралып қабылданды. 2014 жылы қабылданған өзгерістердің тізбесі мыналарды:

- Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорының активтерін басқару тұжырымдамасын, сондай-ақ инвестициялауға рұқсат етілген қаржы құралдарының тізбесін бекітуді;

- салымшылардың (алушылардың) зейнетақы жинақтарын бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорынан ерікті жинақтаушы зейнетақы қорына, ерікті жинақтаушы зейнетақы қорынан бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорына, сондай-ақ бір ерікті жинақтаушы зейнетақы қорынан басқа ерікті жинақтаушы зейнетақы қорына аудару тәртібін;

- зейнетақы жинақтарын зейнетақы аннуитеті бойынша сақтандыру ұйымына аудару тәртібін;

- ҚР бейрезидент ұйымдарының өтімділігі жоқ борыштық бағалы қағаздары бойынша дисконттау мөлшерлемелерін белгілеу тәртібін айқындауды;

- бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорының немесе ерікті жинақтаушы зейнетақы қорының зейнетақы активтерінің шартты бірлігінің құнын есептеуді жетілдіруді;

- бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорының зейнетақы активтері есебінен қалыптастырылған инвестициялық портфелінің құрылымы туралы мәліметтерді кеңейтуді;

- банктің, сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымының уақытша әкімшілігін тағайындау, уақытша әкімшілігі шығыстарды жүзеге асырған кезеңде қаржы ұйымының тағайындау тәртібін, өкілеттігін және жұмыс тәртібін айқындауды қамтамасыз етеді.

Қазақстан Республикасының қаржы секторын дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы.

Қазақстанның қаржы секторы тұрақты және жүйелі дамуы үшін негізгі сын-кәтерлер бүгінгі күні мына факторларға:

- банк активтерінің сапасымен, ұзақмерзімді қорландырудың жеткіліксіздігімен байланысты сақталып отырған құрылымдық теңгерімсіздікке және басқаларға;

- қаржы институттарының тұрақтылығына талаптар күшеюіне қарай олардың тиімділігін арттыруға, оның ішінде халықаралық реттеуші бастамалар шегінде арттыруға;

- Қазақстанның ықпалдасу процестеріне белсенді қатысу аясында (Еуразиялық экономикалық одақ, ДСҰ) бәсекелестіктің күтілген қысымы ұлғаюына негізделген.

Қазақстанның қаржы жүйесі алдында қойылған проблемаларды шешу мақсатында ҚРҰБ Мемлекет басшысының тапсырмасы бойынша мүдделі мемлекеттік органдармен және қаржы нарығының қатысушыларымен бірлесе отырып Қазақстан Республикасының қаржы секторын дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын әзірледі⁸⁸ (2030 Тұжырымдамасы). Бұл құжат Қазақстанның қаржы секторына тән келетін және алдыңғы жылдарға арналаған Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы есебінің шегінде сипатталған ағымдағы және әлеуетті тәуекелдерді жан-жақты талдауын ескере отырып дайындалды.

Бәсекеге қабілетті қаржы секторын құру және оның үздік халықаралық стандарттар негізінде экономикада ресурстарды қайта бөлудегі тиімділігін арттыру 2030 Тұжырымдамасының негізгі мақсаты болып табылады. Бұл ретте, 2030 Тұжырымдамасында мына:

- үздік халықаралық стандарттарға сәйкес келу қағидаттарына сәйкес одан әрі дамыту және халықаралық ықпалдасу (Базель III, Solvency II, IOSCO);

- банк секторын шоғырландыру, капиталдандыруды ұлғайту және оның қаржылық мүмкіндіктерін өсіру;

- мемлекеттік қаржылай қолдаудың және тәуекелдер көлемін қадағалау процесі қарқындылығының негізділігі;

- қорландыру қорының орнықтылығын және жүйелік өтімділікті басқару тиімділігін қорландыруды валюталар, мерзімдер, қор көздері (бөлшек, көтерме, капитал) бойынша әртараптандыру, Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің ақша нарығына тұрақты қатысуы, банкаралық нарықтың дамуын ынталандыру есебінен арттыру;

- қаржы нарығының субъектілерін реттеуде және қадағалауда тәуекелдерге бағдарлану;

- жаңа өнімдерді икемді енгізуге бағытталған ынталандыру жүйесін қалыптастыру, қауіпсіздігі жеткілікті деңгейдегі технологияларды дамыту және қаржы ұйымдарының капиталын және ағымдағы проблемаларды шешуге мүмкіндік беріп қана қоймай, жағымсыз ахуалдың қайталануына жол бермеу үшін жағдайларды қамтамасыз ететін реттеуші ортаны тиімді басқару;

- «Халықтық IPO» және мемлекеттік активтерді жекешелендіру шеңберінде қор нарығындағы қаржы құралдарының ұсынысын ұлғайтудағы мемлекеттің белсенді рөлі;

- халықты және экономиканың субъектілерін қаржылық көрсетілетін қызметтермен қамтуды кеңейту және қаржылық көрсетілетін қызметтерді тұтынушылардың қаржылық сауаттылығын арттыру;

- бағалы қағаздар нарығындағы прагматикалық реттеушілік қолдампаздықты листингтік талаптар мен қол жеткізу рәсімдерін ырықтандырумен үйлестіру;

⁸⁸ Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 27 тамыздағы № 954 қаулысымен бекітілді
Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есеп, 2014 жылғы желтоқсан

- білікті инвесторлар үшін инвестициялық операциялар мен тәуекелдерді басқаруға және капиталдың жеткіліктілігіне қойылатын талаптардың күшеюімен байланысты тәуекелдерді қабылдау жөніндегі реттеушілік мүмкіндіктерін кеңейту;
- жеке қаржы ұйымдарымен бәсекелеспейтін даму институттары арқылы мемлекеттің қаржы жүйесіне тікелей қатысуының шектелуі;
- қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау жөніндегі шешімдерді қабылдау бөлігінде Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің институционалдық құрылымының дербестігін және тәуелсіздігін арттыру;
- нарық тәртібін көтеру;
- ішкі және сыртқы инвесторлардың капиталға салымдары үшін қаржы нарығының инвестициялық тартымдылығын арттыру;
- отандық капитал басымдығымен қаржы жүйесін сақтау басымды бағыттар айқындалған.

Бұл ретте, 2030 Тұжырымдамасында белгіленген басымды бағыттарға қарай 2020 жылға дейін қаржы секторының ағымдағы проблемалары шешіледі, сондай-ақ ұзақмерзімді технологиялық сын-қатерлерді еңсеру және ықпалдасу мен жаһандасу жағдайларында оның тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін қажетті сәулет қалыптастырылады.

«Проблемалық кредиттер қоры» АҚ-тың жұмыс істеу тұжырымдамасы.

ПКҚ қызметінің тиімділігін арттыру үшін ҚРҰБ Басқармасы 2014 жылғы 27 мамырда ПКҚ жұмыс істеу тұжырымдамасын⁸⁹ қабылдады, онда Қордың банктермен ынтымақтасуының тетіктерін кеңейту көзделген. Тұжырымдамада «тікелей сатып алуға» қосымша банктердің «активтерді сенімгерлікпен басқару» мүмкіндігі, сондай-ақ ПКҚ-ның банктерге активтердің сапасын жақсарту үшін (банкте депозитті орналастыру, банкті кредиттеу, бағалы қағаздарды сатып алу, оның ішінде оларды құрылымдаудың түрлі талаптарымен секьюритилендіру тетіктері арқылы сатып алу түрінде) негіздемелі қаржыландыруды беруі айқындалған.

Қосымша қаржыландыруды алудың жаңа тетіктері қайта құрылымдау, сауықтыру бойынша және т.б. қажетті іс-шараларды жүргізу кезінде банктердің проблемалық қарыздармен жұмыс бойынша мүмкіндіктерін кеңейтуге бағытталған. Бұл тетіктер басқа құралдармен жиынтықта «жұмыс істемейтін» қарыздардың деңгейін төмендету стратегиясына барынша көп үлесті қосуға және Мемлекет басшысының тапсырмасына сәйкес банктердің балансын нысаналы шекті мәндерге дейін тазалаудың тиімді саясатын іске асыруды қамтамасыз етуге ықпал етеді.

Жаңа Тұжырымдамада ПКҚ мандаты мен өкілеттілігін кеңейту көзделген, ол ПКҚ қызметін реттейтін заңнамаға тиісті өзгерістерді енгізуге себепші болуда. ХВҚ-ның сарапшылары ҚР Қаржы секторын бағалау бағдарламасын (2013-2014 жылдар) жүргізу нәтижелері бойынша ПКҚ мандатын кеңейту қажеттілігін атап өтті.

3.4.2 Қаржылық тұрақтылық және Қазақстан Республикасының қаржы нарығын дамыту жөніндегі кеңестің қызметі

2014 жылы Қаржылық тұрақтылық және Қазақстан Республикасының қаржы нарығын дамыту жөніндегі кеңестің 8 отырысы өтті, оларда қаржы жүйесінің банк, сақтандыру, зейнетақы және басқа сегменттерінің түрлі мәселелері талқыланды.

Атап айтқанда, Кеңес мүшелері мен қаржы нарығына қатысушылар банк секторын реттеу жүйесін жетілдіру шегінде мына мәселелерді қарады және олар бойынша шешімдер қабылдады:

- банктер бүгінгі күні Қазақстан Республикасының шегінде орналастырылған меншікті капиталының қаражатын Қазақстанда орналастыру бойынша талаптарды кезең-кезеңімен арттыру туралы ұсыныс қолдау тапты;

⁸⁹ «Проблемалық кредиттер қоры» АҚ-тың жұмыс істеу тұжырымдамасы Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Басқармасының 2014 жылғы 27 мамырдағы № 96 қаулысымен бекітілді
Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есеп, 2014 жылғы желтоқсан

- ҚРҰБ-тың 2019 жылға дейін екінші деңгейдегі банктердің ең төменгі меншікті капиталына қойылатын талаптарды кезең-кезеңімен ұлғайту, сондай-ақ ең төменгі меншікті капитал бойынша талаптарға сәйкес келмейтін банктерге қатысты жеке тұлғалардың депозиттерін тарту бойынша лимиттерді белгілеу ұсынысы қолдау тапты;

- екінші деңгейдегі банктерге «валюталық-пайыздық СВОП» операцияларын жүргізу арқылы шетел валютасымен қамтамасыз ету үшін теңгелік өтімділікті ұсыну тетігі мақұлданды;

- ПҚҚ-мен мәмілелер бойынша ашық валюталық позицияны меншікті капиталдың 30%-ы мөлшерінде шектеу жөніндегі шешім қабылданды;

- ҚРҰБ жүйесінде төлем карточкаларының инфрақұрылымын жаңғырту жолымен жалпы банктік процессинг орталығын құрудың тиімді тетігін әзірлеу мәселесі қаралды;

- Базель III капитал стандарттарына өтудің кестесі нақтыланды, оның шегінде 2015 жылдан бастап банктердің капиталы бойынша жаңа талаптарға өту расталды, бұл перспективада банк секторының өңірлік және халықаралық нарықтарда тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігін арттырады;

- 2014 жылы өткізілген тұтынушылық кредиттің үдеме өсімімен байланысты тәуекелдерді шектеуге, сондай-ақ екінші деңгейдегі банктердің жұмыс істемейтін активтерімен байланысты проблемаларды шешуге бағытталған шаралар кешенінің нәтижелері қаралды.

Сақтандыру секторының ағымдағы және перспективалық бағыттарын талқылау барысында ҚТК отырыстарында мына:

- жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру жүйесін жетілдіру, оның шегінде қызметкерді сақтандырудан қызметкерді әлеуметтік қорғау жүйесіне өту бойынша ұсыныстар қаралды;

- «Депозиттерге кепілдік беру қоры» АҚ-тың даму стратегиясының негізгі бағыттарын әзірлеу арқылы сақтандыру секторының инфрақұрылымын жетілдіру мәселелері талқыланды.

Қосымша, қаржы нарығының жұмыс істеуінің проблемалық мәселелері бойынша шешімдерді әзірлеу шегінде ҚТК отырыстарында мыналарға:

- проблемалық ипотекалық қарыз алушылармен байланысты мәселелерді қарауға, оның ішінде қарыздарын қайта құрылымдау рәсімі қолданылуы мүмкін болатын ипотекалық қарыз алушылардың санаттарын айқындайтын критерийлер бөлігінде;

- бірқатар елдер Ресей Федерациясына қолданған санкциялардың Қазақстанның қаржы секторына және экономикасына теріс әсерін болдырмауға;

- Қазақстан Республикасының зейнетақы жүйесін жетілдіруге, оның шегінде «Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қоры» АҚ қаражатының бөлігін банктердің қаржы құралдарына орналастыру жөніндегі ұсыныс мақұлданды;

- 2013 жылғы Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есептің қорытындыларын, сондай-ақ жүргізілетін талдаудың тиімділігін, ауқымын және өзектілігін арттыру мақсаттарында оны дайындауға қатысты тәсілдерді өзгерту тұрғысынан ұсыныстарды талқылауға ерекше назар аударылды.

Отырыстардың нәтижелері бойынша мемлекеттік органдардың және қаржы секторы өкілдерінің шоғырландырылған позициясын әзірлеу үшін бірқатар жұмыс топтары құрылды. ҚТК отырыстарына мүдделі мемлекеттік органдар және қаржы нарығы өкілдерінің қатысуы қаржы секторын дамыту мәселелері бойынша анағұрлым салмақты шешімдер қабылдау үшін қажетті жағдайды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

3.4.3 Реттеудің макропруденциялық аспектілері

1. Қамтамасыз етілмеген тұтынушылық кредиттеудің артық өсімімен байланысты тәуекелдерді шектеу жөніндегі шаралардың тиімділігін бағалау

2014 жылғы 1-тоқсанда ҚРҰБ-тың қамтамасыз етілмеген кредиттеудің тездеген өсімімен байланысты жүйелік тәуекелдерді және әлеуетті теріс салдарды шектеуге бағытталған шараларының кешені⁹⁰ күшіне енгізілді.

Қабылданған шаралардың тиімділігін талдау үшін Қазақстанда тұтынушылық кредиттеудің реттеуші шектеулерін енгізусіз жұмыс істеуін көздейтін контрфактивтік сценарийдің үлгісі жасалды. Атап айтқанда, бұл тәсіл Қазақстанда ҚРҰБ-тың ынталандырмайтын саясатын жүргізусіз қалыптасуы мүмкін болатын тұтынушылық кредиттеудің көрсеткіштерін болжауға және алынған деректерді 2014 жылғы нақты мәндермен салыстыруға мүмкіндік береді. Осындай талдауды Жаңа Зеландияның Резервтік Банкі тұрғын үй жылжымайтын мүлікті кредиттеу нарығын қалпына келтіру үшін 2013 жылы енгізілген кредит көлемінің және кепіл құнының (LTV) нормативтік арақатынасының әсерін бағалау үшін жүргізді⁹¹.

Контрфактивтік сценарийдің үлгісін жасау, атап айтқанда 2014 жылы халыққа тұтынушылық мақсатқа⁹² берілуі мүмкін болатын қарыздардың көлемін бағалау барынша аз квадраттар әдісін көптік регрессиямен пайдалана отырып жүргізілді. Үлгінің негізгі кемшілігі 2014 жылғы тұтынушылық кредиттеудің серпіні қабылданған реттеуші шараларды, жалпы экономикалық талаптарды және басқа факторларды қоса алғанда, факторлар комбинациясымен айқындалды, олардың әрбірінің жеке нәтижесін шектеу мүмкін емес.

Үлгіде мына тәуелсіз ауыспалылар⁹³:

- жеке тұлғалардың депозиттері (DEP);
- кезең соңындағы азаматтардың тұтынушылық мақсаттарына арналған қысқамерзімді кредиттер (CRSHPST);
- кезең соңындағы құрылысқа және азаматтардың тұрғын үйді сатып алуына ұзақмерзімді кредиттер (CRLBST);
- кезең ішінде құрылысқа және азаматтардың тұрғын үйді сатып алуына берілген ұзақмерзімді кредиттердің көлемі (CRLBSTURN);

3.4.3.1-кесте

Берілетін тұтыну қарыздарының көлемін бағалау моделінің нәтижелері

Көрсеткіштің атауы	Ерекше нұсқама	
	Coefficient	t-Statistic
DEP (-1)	0,056438	15.49735
CRSHPST(-1)	0,620337	8.415018
CRLBST(-1)	-0,063769	-9.050062
CRLBSTURN(-1)	1,360942	16.25387
W(-1)	-0,790859	-6.044725
SEASON	-19257,48	-4.378242
DUMMY 2013M4	40105,54	3.259659
DUMMY 2013M7	42321,93	3.414586
R ²	0.942192	
Adjusted R ²	0.938579	
DW statistic	1.596692	

Дерек көзі: ҚРҰБ бағалауы

- Қазақстандағы орташа айлық еңбекақы (W);

- жыл басында тұтынушылық қарыздарды беру көлемінің маусымдық азаю факторы (SEASON) пайдаланылды.

Үлгіні тұрғызу үшін арналған деректердің тарихи қатарында 2004 жылғы қаңтардан бастап реттеуші шаралар күшіне енгізілген кезге дейінгі кезеңдегі ай сайынғы бөліктегі ауыспалылар қамтылды⁹⁴ (2014 жылғы ақпанға дейін). Бұл ретте ҚРҰБ дерекқорының мүмкіндіктерін, атап айтқанда, статистикалық қатарлардың ұзақтығын ескере отырып, тәуелді ауыспалы ретінде қамтамасыз ету болмауына

⁹⁰ Тұтынушылық кредиттеуге қатысты капиталдың жеткіліктілігіне талаптарды күшейту, қамтамасыз етілмеген тұтынушылық қарыздардың өсім қарқынына жылына 30%-дан аспайтын деңгейде тікелей лимитті енгізу, қамтамасыз етілмеген тұтынушылық қарыздар бойынша қарыз алушының 50%-дан аспайтын деңгейдегі борыштық жүктемесінің коэффициентін енгізу

⁹¹ «How has the LVR restriction affected the housing market: a counterfactual analysis», Reserve Bank of New Zealand, May 2014

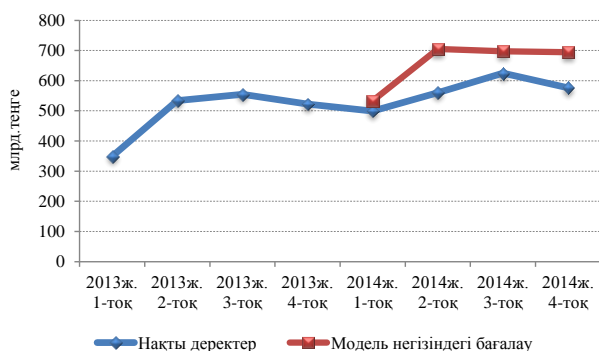
⁹² Кезеңдегі көрсеткіштің ағымы

⁹³ Көрсетілген ауыспалылар халықтың қаржылық мүмкіндігі жағынан сияқты және банктердің кредиттік белсенділігі және соңғыларда қорландыру болуы жағынан да тұтынушылық қарыздар көлемі кезеңінде берілген тәуелді көрсеткіш үшін түсіндіретін болып табылады.

⁹⁴ Тұтынушылық кредиттеу бөлігінде капиталдың жеткіліктілігіне талаптарды қатаңдату жөніндегі шаралар, сондай-ақ қамтамасыз етілмеген тұтынушылық қарыздар портфелінің ең жоғарғы өсімінің лимиті 2014 жылғы ақпанда күшіне енгізілді, ал қарыз алушының борыштық жүктемесінің коэффициенті 2014 жылғы 1 сәуірден бастап қолданысқа енгізілген.

қарамастан берілген тұтынушылық қарыздардың жиынтық көлемі бойынша деректер пайдаланылды. Осылайша, үлгінің нәтижесі бойынша алынған баға, жалпы алғанда, тұтынушылық кредиттеудің серпінін сипаттай отыра, қамтамасыз етілмеген бөлшек кредиттеуді ынталандырмау жөніндегі шарлардың тиімділігін талдау шегінен шықты (3.4.3.1-кесте).

3.4.3.1-график
Тұтынушылық кредиттеу көлемі: нақты деректер және модель базасында бағалау (кезеңдегі беру)

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚРҰБ бағалауы арқасында.

ҚРҰБ үлгіні тұрғызумен қоса ірі банктер тобының біріктірілген деректері негізінде кепілсіз бөлшек кредиттеу⁹⁵ сегментінің жекелеген көрсеткіштеріне талдау жүргізді⁹⁶ (11-бокс).

11-бокс

Кепілсіз бөлшек кредиттеу сегментінің жекелеген көрсеткіштерін талдау

Талдаудың мақсаты үшін 2013-2014 жылдары банктерден кредит алған қарыз алушылар мына санаттарға бөлінді: бірінші топ – шартты түрде жоғары кірісі бар қарыз алушылар¹, екінші топ – шартты түрде төмен кірісі бар қарыз алушылар. Атап айтқанда, екінші топтың қарыз алушыларына қатысты 2014 жылғы 1 сәуірден бастап кепілсіз қарызды беруге дейін банктің борыштық жүктемесінің коэффициентін міндетті түрде есептеуі жөніндегі талап қолданылады (реттеуші DTI).

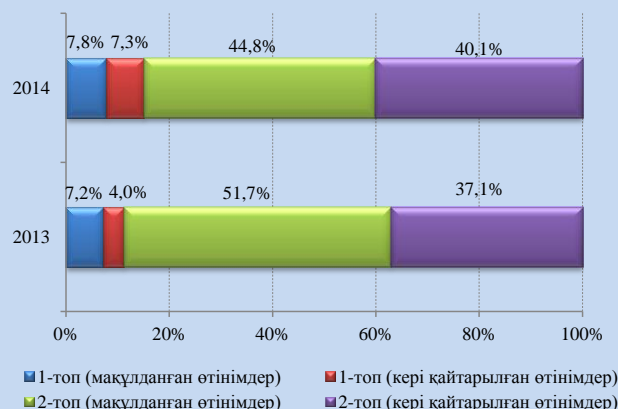
Талдау нәтижесі бойынша алдыңғы кезеңмен салыстырғанда 2014 жылы қарыз алушыларды іріктеу кезінде, жалпы алғанда, банктердің консерватизм дәрежесі күшейгені білінеді. Мәселен, кепілсіз қарызды беруге арналған өтінімдердің жалпы санында бас тартылған өтінімдердің үлесі 2013 жылғы 41,1%-дан 2014 жылы 47,4%-ға дейін өсті (1-график). Бұл ретте біріктірілген деректерге сәйкес 2014 жылғы 2-4-тоқсандардағы қарыз алушылардың екінші тобында бас тартылған өтінімдер арасындағы әрбір оныншы өтінім реттеуші DTI талаптары қолданылуына байланысты қаралмады.

Басқа ерекшеленетін үрдіс шартты түрде төмен кірісі бар қарыз алушыларды кредиттеуді орташа қысқарту кезінде шартты түрде жоғары кірісі бар қарыз алушылар тобын кредиттеуді ұлғайтуда болды (2-график). Мәселен, 2014 жылы бірінші топтағы қарыз алушыларға берілген қарыздардың көлемі мен саны алдыңғы жылмен салыстырғанда тиісінше 13,0%-ға және 24,8%-ға өсті. Сол уақытта, екінші топтағы қарыз алушылар тарапынан кепілсіз қарызға сұраныс сақталуына қарамастан, осы топқа 2014 жылы берілген

⁹⁵ Жылжымайтын мүлік ипотекасымен қамтамасыз етілген қарыздарды, сатып алынатын автокөлік қамтамасыз етуі болатын қарыздарды, банк салымы шартына сәйкес банкте орналастырылған және берілетін қарыздың сомасын толық жабатын ақша қамтамасыз етуі болатын қарыздарды, білім беруді кредиттеу жүйесі шегінде берілетін қарыздарды қоспағанда, қарыз алушыларға тауарларды, жұмыстарды және кәсіпкерлік қызметті жүзеге асырумен байланысты емес қызметті сатып алуға берілген қарыздар қаралды.

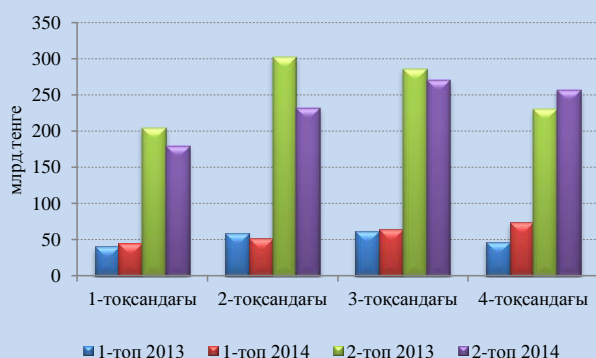
⁹⁶ Аталған банктердің қамтамасыз етілмеген тұтынушылық қарыздарының портфелі 2015 жылғы 01 қаңтарда банк секторының қамтамасыз етілмеген тұтынушылық қарыздарының жиынтық портфелінің 90%-нан астамын құрады.

1-график
Қарыз алушылардың топтары бойынша қарыз алуға өтінімдердің жалпы санындағы мақұлданған және кері қайтарылған өтінімдердің арақатынасы

Дерек көзі: Банктерді іріктеу деректері бойынша ҚРҰБ бағалауы

2-график
Қарыз алушылардың топтары бойынша берілген қарыздардың көлемі

Дерек көзі: Банктерді іріктеу деректері бойынша ҚРҰБ бағалауы

1-кесте
Қарыз алушылардың топтары бойынша қамтамасыз етілмеген тұтынушылық қарыздардың өлшемдері

Көрсеткіштің атауы	1-топтың қарыз алушылары		2-топтың қарыз алушылары	
	Бір жылға дейін қарыз	Бір жылдан жоғары қарыздар	Бір жылға дейін қарыз	Бір жылдан жоғары қарыздар
Берілген қарыздың орташа мөлшері*, мың теңге				
2013 ж.	180,3	941,0	116,2	502,0
2014 ж.	170,6	707,5	113,5	457,4
Берілген қарыздың орташа мерзімі, ай				
2013 ж.	10	35,2	10,4	34,1
2014 ж.	9,9	35,6	10,5	33,7
Банктерді іріктеудің скорингтік жүйелеріне сәйкес DTI орташа мәні				
2013 ж.	29,1%	36,4%	31,9%	40,0%
2014 ж.	29,6%	31,1%	27,7%	34,7%

Ескертпе: *кредиттік карталарды есептемегенде

Дерек көзі: Банктерді іріктеу деректері бойынша ҚРҰБ бағалауы

2014 және 2013 жылдары берілген қарыздар бойынша банктер тобының скоринг жүйелерінің базасында есептелген DTI-дің орташа деңгейі басқа маңызды талдама өлшемі болып табылады. Банктердің қарыз алушының кредит төлеу мүмкіндігін талдау тәсілдерінде айырмашылық болуына, сондай-ақ скоринг үлгілерінің серпінділігіне қарай, DTI алынған

қарыздардың көлемі мен саны тиісінше 8,2%-ға және 5,3%-ға қысқарды. Осылайша, қарыз алушының борыштық жүктемесі оның кірістер деңгейіне кері тепе-тең келетінін ескере отырып, реттеуші DTI талаптары барынша жоғары кірісі есебінен левередждің салыстырмалы түрде барынша жоғары деңгейін иеленетін қарыз алушыларды кредиттеу үшін қосымша ынталандыру болуы ықтималды.

Бөлшек қамтамасыз етілмеген қарыздарды сипаттайтын негізгі өлшемдерге қатысты айтсақ, онда 2014 жылы қарыз алушылардың екі тобы бойынша берілген қарыздың орташа мөлшері қысқарды (1-кесте). Өтеу мерзімі бір жылдан асатын ұзақмерзімді қарыздар үшін барынша төмендеу тән келеді. Мәселен, егер 2013 жылы бірінші және екінші топтағы қарыз алушылар үшін ұзақмерзімді қарыздың орташа мөлшері тиісінше 941,0 мың теңге және 502,0 мың теңге болса, 2014 жылы банктер бірінші топтағы қарыз алушыларға ұзақ қажеттілігі үшін орташа алғанда 707,5 мың теңге және екінші топтағы қарыз алушыларға 457,4 мың теңге берді. Жалпы алғанда, қарыздың орташа мөлшері азаюы қарыз алушының борыштық жүктемесі тиімді бөлінуіне ықпал етеді және ҚРҰБ іске асырған шаралар кешенінің күтілетін жалпы нәтижесін білдіреді.

баға шамалы болып табылады, бұл көрсеткіш банктер кредиттейтін қарыз алушылардың борыштық жүктемесінің аралығын шамамен белгілеуге мүмкіндік береді. Мәселен, 2014 жылы берілген қысқа- және ұзақмерзімді қарыздар бойынша екінші топтың қарыз алушылары арасында DTI орташа деңгейі тиісінше 27,7% және 34,7% болды, бұл ретте барынша консервативтік банктерде осындай мәндердің іріктелуі 40%-дан асты. Осылайша, скоринг жүйесі бойынша практикада қалыптасқан DTI мәндерін ескере отырып, ҚРҰБ перспективада қажеттілігі болған кезде реттеуші DTI-дің шекті мәнін қатаңдату үшін белгілі бір аралыққа иелік етуде.

¹ Бірінші топ – кірістері ҚР ҰЭМ СК айқындайтын Қазақстан Республикасы бойынша орташа айлық жалақының екі еселенген мөлшерінен асатын қарыз алушылар, екінші топ – ҚР ҰЭМ СК айқындайтын Қазақстан Республикасы бойынша орташа айлық жалақының екі еселенген мөлшерінен аспайтын немесе оған тең келетін шартты түрде төменгі кірісі бар қарыз алушылар

Реттеуші DTI енгізуден нақты нәтиже берілген қарыздар портфелі «ескіруіне» және ол бойынша мерзімі өткен берешек жинақталуына қарай уақыт өте пайда болатындықтан, k10 пруденциялық норматив кепілсіз бөлшек кредиттеу сегменті қызып кетуін ынталандырмауға тікелей мүмкіндік берді. Мәселен, k10 есептеу бойынша талаптар қолданылатын банк секторы бойынша кепілсіз қарыздар портфелінің жиынтық өсімі 2014 жыл үшін 7,9% болды, ал 2013 жылы ҚРҰБ-тың бағалауы бойынша осындай портфель 1,5 еседен астам ұлғайды. Сонымен қоса, «дереву» сипатына қарамастан, бұл құралда оны енгізу кезінде банк секторы бөлігінде тең келмейтін «есептеу нүктесіне» негізделген кемшіліктер де бар. Осыған байланысты, бөлшек саудаға мүдделі, бастапқыда портфелінің аздаған көлемі болған банктер k10 тиісті талаптарын бұзусыз банктердің (барынша ірі) портфелін сатып алу жолымен сегментте болуын ұлғайтты. Нәтижесінде 2014 жыл ішінде екінші «ондықтың» кейбір банктері қамтамасыз етілмеген тұтынушылық қарыздар портфелінің мөлшері бойынша барынша ірі банктерден қарыздар пулын сатып алды.

2. Жүйе құраушы банктерді сәйкестендіру және реттеу

ҚРҰБ 2014 жылы Банктік қадағалаудың Базель Комитетінің (БҚБК) ұлттық жүйе құраушы банктерге (DSIB) арналған ұсынымдарын ескере отырып жүйе құраушы банктерді сәйкестендіру әдістемесін қайта қарады, ол 2015 жылғы 01 шілдеден бастап күшіне енгізілді. Атап айтқанда, ҚРҰБ бекіткен жаңа әдіснамаға сәйкес жүйе құраушы банктер мына критерийлердің негізінде айқындалады: (i) мөлшері; (ii) банктің қаржы нарығының қатысушыларымен өзара байланысы; (iii) банктің және инфрақұрылымның өзара алмасуы (төлем жүйелері); (iv) банк операцияларының күрделілігі (кешенділігі).

БҚБК-нің DSIB-ке арналған ұсынымдарында аталған критерийлерді, сондай-ақ әр критерийдің үлес салмағын сипаттайтын көрсеткіштер нақтыланбаған. БҚБК DSIB үшін осы критерийлерді сипаттайтын өзіндік көрсеткіштерді белгілеуді не ауқымды жүйе құраушы банктер (GSIB) үшін ұсынылған көрсеткіштермен және салмақтарды пайдалануды ұсынады. Осыған байланысты, ҚРҰБ жоғарыда аталған критерийлерді сипаттайтын көрсеткіштерді, сондай-ақ басқа реттеушілердің халықаралық тәжірибесінен (Сингапур, Канада, Ресей, Швейцария және басқалар) GSIB үшін берілген ұсынымдар негізінде, сондай-ақ отандық қаржы секторының ерекшеліктерін назарға ала отырып, әр көрсеткіштің үлес салмағын айқындады. ҚРҰБ-тың жүйе құраушы банктерді сәйкестендіру көрсеткіштері, сондай-ақ БҚБК-нің жүйе құраушы банктерді (GSIB, DSIB) сәйкестендіру әдістемесі мен ҚРҰБ әдістемесі аралығындағы негізгі өзгешіліктер 3.4.3.2-кестеде берілген.

ҚРҰБ әр көрсеткіштің үлес салмағын БҚБК-нің GSIB үшін арналған ұсынымдарын ескере отырып, сондай-ақ Қазақстанның банк секторы критерийіндегі көрсеткіштің абсолюттік маңыздылығын (мөлшерін) ескере отырып айқындады.

ББҚК мен ҚРҰБ-тың Жүйе құраушы банктерді сәйкестендіру әдістемесі (GSIB, DSIB) әдістемелері арасындағы негізгі айырмашылықтар

Көрсеткіштер және үлес салмақтар (%) ББҚК-нің әдістемесіне сәйкес	Көрсеткіштер және үлес салмақтар (%) ҚРҰБ-тың әдістемесіне сәйкес
Критерий: Халықаралық қызмет	
Халықаралық талаптар (10%) Халықаралық міндеттемелер (10%)	Ұлттық жүйе құраушы банктер (DSIB) үшін қолданылмайды (DSIB).
Критерий: Мөлшер	
Базель 3 ұсынымдарына сәйкес Левередж үшін есептелген тәуекелдердің мөлшері (total exposures) (20%)	Активтердің мөлшері (20%) ⁹⁷ ; Міндеттемелердің мөлшері (20%) ¹⁰⁷ .
Критерий: Өзара байланыстылық	
Қаржыішілік активтер (10%) Қаржыішілік міндеттемелер (10%)	Қаржыішілік активтер, оның ішінде банкаралық активтер және еншілес ұйымдарға инвестициялар (5%); Қаржыішілік міндеттемелер, оның ішінде банкаралық активтер, сондай-ақ БЖЗҚ-ның банктегі салымдарға және банк шығарған бағалы қағаздарға инвестициялары (5%); ҚДҚК-мен өзара байланыс: ҚДҚК кепілдік беруіне жататын депозиттердің мөлшері (10%).
Критерий: Өзара алмасу және инфрақұрылым/төлем жүйелері	
Кастодиандық қызмет көрсетуге қабылданған активтер (6,67%); Төлем жүйелері және клиринг (6,67%); Андеррайтингтік қызмет бойынша операциялар (6,67%).	Кастодиандық қызмет көрсетуге қабылданған активтер (3%); Төлем жүйелері және клиринг (10%); Несие портфелі (7%).
Критерий: Операциялардың кешенділігі (күрделілігі)	
Биржадан тыс ТҚК бойынша мәмілелердің шартты сомасы (6,67%); Пайда немесе зиян арқылы әділ құны бойынша банк есепке алатын бағалы қағаздардың және банкте сату үшін қолда бар бағалы қағаздардың сомасы (6,67%); 3-деңгейдегі активтер, яғни өтімді емес активтер, олардың әділ құны нарықтық құнмен және нарықтық модельдермен бааланбайды (6,67%).	Банктің ТҚК және шетел валютасы бойынша шартты талаптары (5%); Банктің ТҚК және шетел валютасы бойынша шартты міндеттемелері (5%); Пайда немесе зиян арқылы әділ құны бойынша банк есепке алатын бағалы қағаздардың және банкте сату үшін қолда бар бағалы қағаздардың сомасы (10%).

Дерек көзі: ББҚК, ҚРҰБ

Банктің жиынтық көрсеткіші (ЖК) мына формула бойынша есептеледі:

$$ОП = \sum_{j=1}^{11} В_{пj} \times \frac{\sum_{i=1}^4 П_{ij}}{4},$$

мұнда:

В_п – көрсеткіштің үлес салмағы;

П_{ij} – банктің банк секторындағы көрсеткішінің тоқсандағы үлесі.

3.4.3.3-кесте

Банктің қорытынды көрсеткішінің мәндері (ҚК)

ҚК мәні	ҚК мәнін түсіндіру	Банктердің саны
10% ≤ ОП	Жүйе құраушы банк	2
5% ≤ ОП < 10%	Әлеуетті банк, ол бақылау тізіміне енгізілген жүйе құраушы банк кезекті бағалау нәтижесі бойынша танылады ('watch list')	5
ОП < 5%	Өзге банктер	31

Дерек көзі: ҚРҰБ есептері

Егер ЖК 10% және одан астамды құраса, банк жүйе құраушы болып табылады. Егер ЖК 5%-дан бастап 10%-ға дейін болса, банк бақылау тізіміне («watch list»), яғни кезекті бағалау нәтижелері бойынша жүйе құраушы деп танылуы мүмкін болатын әлеуетті банктердің тізіміне енгізіледі (3.4.3.3-кесте).

⁹⁷ Осы көрсеткіштер халықаралық тәжірибені ескере отырып, Базель III сәйкес Левередж үшін пайдаланылатын тәуекел мөлшерінің орнына енгізілді. Бұл ретте келешекте Қазақстанда Базель III сәйкес Левередж көрсеткішін енгізгеннен кейін және тиісті деректер болғаннан кейін көрсеткіштер (активтер мен міндеттемелердің үлесі) ауыстырылуы мүмкін.

ЖК банктің тәуекелге ұшырау дәрежесін емес, банктің банкроттығы жағдайында барлық қаржы секторы үшін шығасыларының деңгейін сипаттайтынын атап өткен жөн («loss given default» қағидаты).

2014 жылы жүйелік тәуекелдер туындауын барынша азайту мақсатында ҚРҰБ-тың нормативтік құқықтық актілеріне жүйе құраушы банктерге қатысты жоғары реттеуші талаптарды көздейтін өзгерістер енгізілді. Атап айтқанда, Базель III стандартына өтуді бастау шегінде капиталдың жеткіліктілігіне барынша қатаң талаптар айқындалды, оның ішінде: (i) 1% мөлшерінде жүйелік буферді енгізу (01.01.2016ж. бастап енгізіледі); (ii) басқа банктермен салыстырғанда капиталға арналған консервациялық буферге талаптарды тез енгізу.

Сонымен қоса, қолданыстағы заңнамада банктің қаржылық жай-күйі және пруденциялық нормативтері нашарлау үрдісі (басқа банктермен салыстырғанда) байқалған жағдайда, ертерек ден қою шаралары шегінде жүйе құраушы банктерге қатысты жоғары триггерлер, сондай-ақ стресс-тестілеуді өткізу бойынша жекелеген стресс-сценарийлер және ұсынымдар көзделген (Bottom-Up). Бұл ретте ҚРҰБ кезекті бағалау нәтижелері бойынша жүйе құраушы деп танылуы мүмкін және ҚРҰБ-тың бақылау тізіміне енгізілген («watch-list») әлеуетті банктерге де қатысты ертерек ден қою шаралары шегінде 2015 жылы жекелеген стресс-сценарийлерді және стресс-тестілеуді жүргізу бойынша ұсынымдарды (Bottom-Up) белгілеу жоспарлануда. Қосымша ҚРҰБ 2015 жылы «too-big-to-fail» проблемасын одан әрі шешу мақсатында жүйе құраушы банктерді реттеуге түрлі тәсілдерді қарауда, оның ішінде халықаралық тәжірибені және алдағы үрдістерді ескере отырып жоспарлауда (12-бокс).

12-бокс

Жүйе құраушы банктерді реттеудің халықаралық тәжірибесі

Ұлттық жүйе құраушы банктерді реттеудің халықаралық тәжірибесіне жасалған шолу бұл саланы ұлттық деңгейде реформалау шаралардың кешенін іске асыруды көздейтінін көрсетті, атап айтқанда: жүйе құраушы банктерді анықтау әдістемесін әзірлеу және шығындарды сіңіруге қосымша талаптарды белгілеу, қадағалауды күшейту және банктердің төлем қабілетсіздігін реттеудің тиімділігін арттыру. Қазіргі кезде көптеген дамушы елдер ұлттық жүйе құраушы банктер үшін ерекше тәсілдерді әзірлеу сатысында тұр. Сонымен қоса, бір қатар дамыған елдер ұлттық жүйе құраушы банктерді реттеудің жекелеген (арнайы) шараларын енгізді. Мәселен, халықаралық практикада Қазақстанда жүйе құраушы банктер үшін енгізілген шығындарды сіңіруге арналған жүйелі буферді белгілеумен қоса ұлттық жүйе құраушы банктерді реттеу жөніндегі мына бағыттар енгізілуде:

1. Төлемдерді, бонустарды, гибриді айырбасталатын құралдар бойынша дивидендтерді және купондарды төлеуді шектеу шеңберінде, сондай-ақ резолюция режимін және менеджмент дағдарысын пайдалану шегінде капитал төмендеген жағдайда барынша жоғары триггерлерді белгілеу. Атап айтқанда, Данияда капиталдың жеткіліктілігі көрсеткіштері белгілі бір деңгейге дейін төмендеген кезде топ менеджментке бонустарды, гибриді айырбасталатын құралдар бойынша дивидендтерді және купондарды төлеуге тыйым салу бойынша триггерлер, сондай-ақ резолюция режимін және менеджмент дағдарысын пайдалану шегінде триггерлер іске қосылады. Бұл ретте басқа банктермен салыстырғанда жүйе құраушы банктерге қатысты триггерлердің барынша жоғары деңгейлері белгіленген (1-график).

Жүйе құраушы банктерге қатысты жоғарыда аталған шараларды қабылдау үшін триггерлер мына реттілікке сәйкес жұмыс істей бастайды:

(i) консервациялық буферге қойылған талаптарды бұзған кезде капитал құралдары бойынша дивиденттерді, топ-менеджментке бонустарды төлеу бойынша шектеулер белгіленеді. Бұдан басқа, банк уәкілетті органға консервациялық капитал бойынша жоспарын ұсынуы тиіс;

(ii) жүйелік буфер бойынша талаптар бұзылған кезде банк уәкілетті органға қалпына келтіру жоспарын (recovery plan) ұсынуы тиіс, банк оны дербес дайындайды;

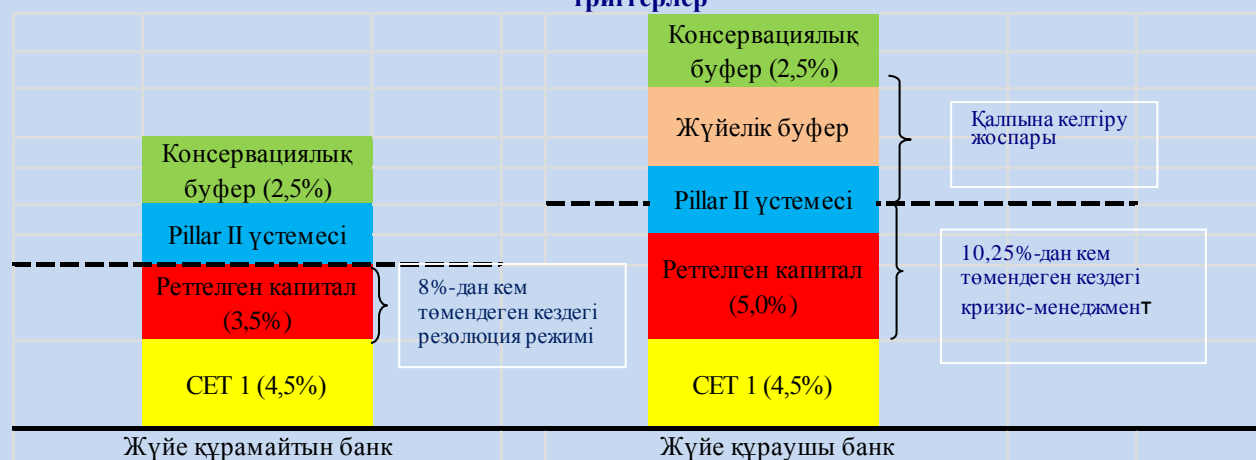
(iii) Pillar II бойынша үстемеақыны бұзған кезде уәкілетті орган екінші деңгейдегі

капиталдың құралдары бойынша пайыздық төлемдерді шектеуге, акционерлердің жалпы жиналысын шақыруға, сондай-ақ жүйе құраушы банктің Басқарма және Директорлар кеңесінің мүшелерін ауыстыруға құқылы;

(iv) капиталды 10,25% деңгейден төмен төмендеткен кезде дағдарыс менеджменті режимі белгіленеді, оның шегінде дағдарыс менеджменті жөніндегі жоспарда көзделген іс-шаралар іске асырылады. Дағдарыс менеджменті жөніндегі уәкілетті орган барлық жүйе құраушы банктер үшін дағдарыс менеджменті бойынша жоспарды әзірлейді, онда әр жүйе құраушы банкке қатысты реттеу бойынша қолданыстағы тетіктердің (бридж банк, активтермен және міндеттемелерді басқа банкке беру (P&A), міндеттемелерді есептен шығару және айырбастау (bail-in), тұрақтандыру қорын құру) қайсысы барынша қолдануға келетіні көрсетілетіні атап өткен жөн. Дағдарыс менеджменті режимі кезінде дағдарыс менеджменті жөніндегі уәкілетті орган не директорлар кеңесінің жаңа құрамы сайланғанға дейін уақытша басқарушы банкті басқарады.

1-график

Данияда капитал жеткіліктілігі көрсеткіштері төмендеген кезде жүйе құраушы және жүйе құрамайтын банктер үшін бұрыштама не дағдарыс-менеджменті режимін қолдануға арналған триггерлер

Дерек көзі: Данияның жүйелік маңызды қаржы институттары жөніндегі комитеті

Дағдарыс менеджменті шегінде проблемалық жүйе құраушы банктерді реттеудің мына тетіктері пайдаланылады:

- *бридж банкті құру (bridge bank)*, оған тәуекелдің әдеттегі профилі бар активтер және құнсызданбаған активтер, сондай-ақ тиісті міндеттемелер беріледі. Бұл ретте реттелген міндеттемелер мен меншікті қаражат таратуға жататын сол банкте қалады. Кейінгі бірнеше жыл ішінде қалыпты нарықтық жағдайлар кезінде бридж банкті не оның бөлігін сату жүзеге асырылады;

- *проблемалық банктің активтері мен міндеттемелерін басқа банкке беру (P&A)*;
 - *міндеттемелерді айырбастау не есептен шығару (bail-in)*. Дағдарыс менеджменті режимі белгіленген кезде банкті капиталдандыру мақсаттарында реттелген міндеттемелерді акцияларға айырбастау бойынша опция көзделеді. Бұл ретте дағдарыс менеджменті жөніндегі уәкілетті орган не директорлар кеңесінің жаңа құрамы сайланғанға дейін уақытша басқарушы банкті басқарады. Практикада банктің сақтандырылмаған міндеттемелерін есептен шығару бридж банкпен бірге қолданылады. Бұл жағдайда бридж банк есептен шығарылған міндеттемелер есебінен капиталданады;

- *дағдарыс менеджменті бойынша тұрақтандыру қорын жүйе құраушы банктердің жарналары есебінен құру*. Тұрақтандыру қоры дағдарыс менеджменті бойынша басқа құралдармен қоса пайдаланылады және банкке өтімділікті, дағдарыс менеджменті кезінде қарызды беру үшін, сондай-ақ активтерді сатып алу немесе бридж банкті капиталдандыру үшін пайдаланылуы мүмкін. Тұрақтандыру қоры өзін-өзі реттейтін ұйым ретінде құрылады, онда дағдарыс менеджменті жөніндегі уәкілетті орган ресурстарды бөлуді айқындайды. Қор жүйе құраушы банктің алдыңғы жылғы тәуекел бойынша сараланған активтері мөлшерінің

(үлесі) базасында жүйе құраушы банктердің жылдық жарналары есебінен қалыптастырылады.

2. Базель III нормалары бойынша қысқамерзімді өтімділік көрсеткіштері шегінде барынша жоғары талаптарды белгілеу (LCR) не басқа банктермен салыстырғанда бұл көрсеткішті жүйе құраушы банктер үшін қарқынды енгізу (ЕО елдері, Ресей және басқалары). Атап айтқанда, ЕО директивасына сәйкес 2018 жылға дейін толығынан LCR енгізу жоспарлануда. Сонымен қоса, ЕО кейбір елдері жүйе құраушы банктерге қатысты LCR бойынша талаптарды жеделдетіп енгізуді жоспарлап отыр. Ресейде де РФ Орталық Банкі жүйе құраушы банктерге қатысты пруденциялық норматив ретінде Базель III нормалары бойынша қысқамерзімді өтімділіктің көрсеткішін жедел енгізуді болжайды (01.07.2015ж. бастап).

3. Басқа банктермен салыстырғанда реттеуде барынша қатаң тәсілдерді белгілеу, онда мыналар:

(i) барынша тереңдетілген және қарқынды инспекторлық тексерулер және қашықтықтан қадағалау;

(ii) корпоративтік басқаруға және тәуекел менеджментке аса назар аудару, оның ішінде:

- директорлар кеңесінің тоқсандық отырыстарының хаттамаларын, ішкі менеджменттің жекелеген есептерін, ішкі комитеттердің тапсырмаларын, комплаенстің ішкі есептерін талдауға аса назар аудару;

- тәуекел менеджментін нығайту мақсатында банктің тәуекел офицерлеріне қатысты белгіленген рәсімдерді үнемі тексеру;

- банктің тәуекелін үлгілерін және активтерді орналастыруын терең талдау;

- қаржылық проблемалар туындаған жағдайда, топтың ішінде жұқтыру тәуекелін шектеу мақсатында жүйе құраушы банктердің тобына кіретін қаржы институттарымен барынша ең төменгі лимиттерді белгілеу арқылы топтар ішіндегі тәуекелдер бөлігінде барынша жоғары талаптар;

- Базель комитетінің Pillar III талабына сәйкес банк туралы ақпаратты жария ету;

- біліктілік талаптарын («fit & proper») жүйе құраушы банктің Басқарма және Директорлар кеңесінің мүшелеріне ғана емес және де тәуекел менеджменті, комплаенс-офицері, аудит пен есептілік жөніндегі басқарушыға да қатысты қолдану;

- тәуекел менеджменті бөлімшесінің ұйымдық құрылымы мен штатына қатысты арнайы талаптарды белгілеу, өйткені банкте халықаралық жүйе құраушы банктердің тәуекел менеджментінің озық практикасына сәйкес келетін деңгейде тәуекел менеджменті болу тиістігі;

- ақпараттық жүйелерге қатысты арнайы талаптар (IT), атап айтқанда, жүйедегі іркілістерді жою бойынша төтенше жағдайлар жөніндегі IT жоспарымен қоса, IT жүйелерінің тиімді және қауіпсіз тәуекел менеджментіне ықпал ету тиістігі қамтылды.

¹ The Committee on Systemically Important Financial Institutions in Denmark. Systemically important financial institutions in Denmark: identification, requirements and crisis management. Copenhagen 11. March 2013

3. 2015-2016 жылдарға арналған макропруденциялық реттеу бөлігіндегі негізгі басымдықтар

Қазақстанның қаржылық тұрақтылығын бағалау нәтижелері бойынша қалыптасқан қорытындыларды, оның ішінде банк секторында анықталған осал жерлерді ескере отырып, ҚРҰБ 2015-2016 жылдары соңғының қаржылық орнықтылық әлеуетін күшейту және жүйелі тәуекелдердің және жалпы алғанда, қаржы секторына төніп тұрған қауіптердің алдын алу бойынша жұмысты жалғастырады.

2015-2016 жж. арналған макропруденциялық реттеу бөлігіндегі ҚРҰБ-тың талдамалық басымдықтары

Тұтынушылық кредиттеу сегментінің теңестірілген дамуын қамтамасыз ету
1. Ұтынушылық кредиттеу сегментіндегі ахуалдың мониторингі, енгізілген түзету шараларын калибрлеу және оңтайландыру
Өтімділік тәуекелдерін басқаруға арналған тәсілдерді күшейту
2. Қазақстанның реттеу практикасына Базель III стандарттарын ендірудің қысқамерзімді өтімділік коэффициенті бөлігіндегі негізгі ережелерін әзірлеу (Liquidity coverage ratio)
Жүйе құраушы банктердің тұрақты және үздіксіз жұмысы үшін жағдайлар жасау
3. Жүйе құраушы банктерді реттеу жүйесін қалыптастыру бойынша жұмысты жалғастыру
Банк секторын өтімділік жүйесімен қамтамасыз ету
4. Ақша-кредит саясаты операцияларын жүргізу кезінде ҚРҰБ қабылдайтын кепілмен қамтамасыз ету тізбесін кеңейту
Банкаралық кредиттеу нарығын дамыту үшін жағдайлар жасау
5. Банкаралық кредиттеу бөлігіндегі тәуекелдерді төмендетуге мүмкіндік жасайтын тетіктерді әзірлеу
Базель II (Pillar II) екенші компонентін енгізу шеңберінде банктердің капиталын стресс-тестілеу нәтижелерін есепке алу
6. Банктің жеке тәуекел-профиліне (Pillar II capital) сәйкес капиталдың барабарлығын бағалау бойынша қадағалау процесі шеңберіндегі стресс-тестілеу нәтижелерін есепке алуға арналған тәсілдерді әзірлеу

Дерек көзі: ҚРҰБ

4. 2014 жылғы Қазақстанның қаржы секторын бағалау бағдарламасы шегіндегі негізгі ұсынымдар (FSAP)

Қаржы секторын бағалау бағдарламасы (FSAP) шегінде ХВҚ тарапынан 2014 жылы Қазақстанның қаржы жүйесінің тұрақтылығына және қаржы нарығын қадағалау практикасына кешенді бағалау жүргізді. Бағалау нәтижелері Қазақстан Республикасының қаржы секторының тұрақтылығын бағалау есебінде ұсынылған (FSSA), оны ХВҚ 4-бап бойынша кеңес беру шегінде ХВҚ есебінің нәтижелерімен қоса 2014 жылғы тамызда жариялады.⁹⁸

FSAP негізгі миссиясы мына бағыттар: (i) банк секторының тәуекелдерін бағалау; (ii) қаржы жүйесінің тұрақты жұмыс істеу жүйесін бағалау, жүйелік өтімділікті басқару және дағдарысты басқару; (iii) жұмыс істемейтін қарыздардың проблемасын реттеу (NPL); (iv) қаржы секторын реттеу мен қадағалауды бағалау бойынша жүргізілді.

Банк секторының тәуекелдерін бағалау. ХВҚ миссиясының мүшелері Қазақстандағы бірінші кезекте жақын келешектегі макроқаржылық тұрақтылық үшін негізгі тәуекелдердің көздері мен ықтималды салдарын бағалады. Қазақстанның банк секторының тәуекелдерін бағалауда кредиттік тәуекелге, нарық тәуекеліне, өтімділік тәуекеліне және жүйелі әсер ету тәуекеліне стресс-тестілеу жүргізілді, олардың нәтижелері FSSA есебінде жинақталды. ҚРҰБ және ХВҚ миссиясының мүшелері ұқсас дерекқорды, бірақ түрлі әдістемені пайдалана отырып кредиттік тәуекелге қатысты жекелеген тестілерді жүргізді. Банкаралық тәуекелдің және трансшекаралық жүйелі әсер ету тәуекелдің тікелей үлгісі де жасалды.

Стресс-тестердің нәтижелері бойынша банк секторының салыстырмалы түрдегі нашар позициясы анықталды, ол жаңа тәуекелдерді толығынан сіңіруге мүмкіндік бермейді. Мәселен, кредиттер бойынша зиян банктердің рентабелдігіне әсер ететін негізгі факторлар болып табылады және кредиттік портфельдің сапасы нашарлауына негізделген. ХВҚ ұлттық валютаның бағамы өзгеруімен байланысты жанама кредиттік тәуекелдің жоғары деңгейін белгіледі. ХВҚ-ның қорытындысына сәйкес, макроқаржылық жағдайлар елеулі түрде нашарлаған жағдайда, банк жүйесі капиталдың қомақты тапшылығына тап болады. Сонымен қоса, ХВҚ мынаны: (i) тәуелсіз және нарықтық тәуекел салыстырмалы түрде жоғары емес болып табылады, ал тікелей валюталық тәуекел бақыланып отыр; (ii) банк жүйесі өтімділік стресіне төтеп бере алады, алайда бірнеше банктер қорғаныс шараларын қабылдауға тиіс болады; (iii) жұқтырудың ішкі және трансшекаралық тәуекелдері шектелгендігін атап өтті.

⁹⁸ FSSA Kazakhstan (2014) есебі <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2014/cr14258.pdf> сайтында қолжетімді
Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есеп, 2014 жылғы желтоқсан

ХВҚ сарапшылары қаржы жүйесінің тұрақты жұмыс істеу жүйесін бағалау, жүйелік өтімділікті басқару және дағдарысты басқару шегінде Қазақстанда жүйелік өтімділікті басқарудың тиімділігін төмендететін мына факторларды: (i) ақша нарығында құбылмалықты ұлғайтуға әкеп соқтыратын өтімділікті басқарудың шектелген құралдарын және қайта қаржыландыру қарыздары мен кредиттік аукциондарды шектеп пайдаланатындығын; (ii) банкаралық нарықтың нашар дамығанын және сегменттелгенін, оның ішінде банктер арасында ұзақмерзімді негізде сенімнің болмауын; (iii) банктер арасында теңгелік өтімділікті бөлу үшін нарықта шетел валютасымен своптарды пайдаланудың өсімі алыпсатарлық қысымды күшейтетінін және ҚРҰБ-тың жүйелі өтімділікті және айырбастау бағамын басқару жөніндегі міндетін қиындататынын; (iv) банк деңгейінде теңгелік өтімділік нашар ішкі басқарылатынын, өйткені тоқсандық салықтық кезеңдерде теңгеге деген сұраныстың маусымдық сипатына қарамастан, бірқатар банктер жеткілікті теңгелік резервтерді қалыптастырмайды, бұл қаржы нарығында жанама нәтижеге жеткізетінін атап өтті. ХВҚ дағдарыс кезінде проблемалық банктерді реттеу жүйесі қайта құрылымдау, активтер мен міндеттемелерді (P&A) беру, сондай-ақ тұрақтандыру банкіні пайдалану сияқты шараларды енгізумен жаңартылғанын да атап өтті. Сонымен қоса, P&A құралдары және тұрақтандыру банкі практикада пайдаланылмады және тиімді практикаға сәйкес келмейтіндіктен заңнамалық жетілдіруді талап етеді.

3.4.3.5-кесте

Қаржы секторын бағалау бағдарламасы шеңберіндегі басты ұсынымдар

Қаржылық тұрақтылық және банктік қадағалау	Мерзім ⁽¹⁾
Шетел валютасына деномирленген қарыздар сапасының жан-жақты мониторингі	I
Шоғырлану тәуекелдерінің жан-жақты мониторингі	I
Бағдарламалық қадағалау тәуекелін күшейту	III
Провизирлеу мәселелері бойынша реттеу мүмкіндіктерін күшейту	I
Қазақстан банктерінің халықаралық операцияларын қадағалауды күшейту, сондай-ақ Шетелдік реттеушілермен өзара түсіністік туралы меморандумға қол қою	II
Айырбастау бағамына байланысты тәуекелді қоса алғанда, жанама кредиттік тәуекелді және нарықтық тәуекелді жүйелі бағалау	I
Макропруденциалдық шаралардың әсер ету мониторингі және олардың тиімділігін бағалау	III
Қаржы жүйесінің тұрақты жұмысын қамтамасыз ету, проблемалық қарыздарды реттеу және жүйелік өтімділікті басқару жүйесі	
Депозиторлар мен кредиторлардың келісімін алу жөніндегі талаптарды алып тастау арқылы активтер мен міндеттемелерді (P&A) басқа банкке беру тетігін қайта қарау	III
Қаржылық жағдайы айыппұлдық пайыздық мөлшерлемелер төлеуге мүмкіндік беретін төлем жасауға қабілетсіз қаржы институттарына шұғыл кредиттік көмек (ELA) беруді шектеу	II
Қаржылық тұрақтылықты талдауды және қаржы секторын мемлекеттік қолдау жағдайларын құжаттандыру бойынша рәсімдерді әзірлеу	II
Жұмыс істемейтін қарыздар проблемасын реттеу бойынша көпжақты тәсілді ендіру	II
Кепілге салынған мүлікті мәжбүрлеп өндіріп алу рәсімдерінің шығыстарын қысқарту	II
Қамтамасыз етілген кредиторларға кредиторлар арасында неғұрлым жоғары басымдық беру арқылы олардың құқықтарын қорғауды күшейту мақсатында банкроттық туралы заңнаманы қайта қарау	II
Борыштарды есептен шығару, үмітсіз борыштарды ішінара есептен шығару және кепілге салынған мүлікті сату үшін кредиторға және борышкерге салықтық жеңілдік беру арқылы соттан тыс қайта құрылымдауды ынталандыру	II
«Проблемалық кредиттер қоры» АҚ-тың жұмыс істемейтін қарыздарды реттеу, сондай-ақ барабар қаржыландыру және штаттық ресурстарды ұлғайту жөніндегі өкілеттіктерін нығайту	II
Проблемалық қарыздарды КАБҰ-ға аударуға жәрдем беру, оның ішінде банктік құпия және кепілдік құқықтарды тіркеу жөніндегі нормаларды қайта қарау арқылы	II
Зейнетақы секторы, сақтандыру секторы және бағалы қағаздар нарығы	
Сақтандыру секторының коллапсына жол бермеу мақсатында қызметкерлердің міндетті өтемақысын өзгерту	I
Мәмілелер бойынша есеп айырысудың аяқталуындағы айқынсыздығын төмендету	I

Ескертпе: ⁽¹⁾ I – 1 жыл ішінде; II – 1-3 жыл ішінде; III – 3-5 жыл ішінде

Дерек көзі: ХВҚ

Қазақстанның қаржы секторын реттеу және қадағалау практикасын бағалау банктік, сақтандыру және зейнетақы секторларына, сондай-ақ бағалы қағаздар нарығы мен қаржы нарығының инфрақұрылымына қатысты жүргізілді. Реттеу бойынша нормативтік құқықтық база және қадағалау практикасы қаржы секторының халықаралық стандарттарға және қағидаттарға (ROSCs) сәйкес келуін талдау негізінде мына бағыттар бойынша бағаланды: (i) банктік қадағалаудың Базель Қағидатының тиімді банктік қадағалауға (2012 жылғы қыркүйектегі редакцияда) сәйкес келуін рейтингтік бағаларды бере отырып толық бағалау; (ii) сақтандыру секторы, бағалы қағаздар нарығы, қаржы нарығының инфрақұрылымы және төлем жүйелері халықаралық стандарттарға және реттеу мен қадағалау қағидаттарына сәйкес келуін мақсатты бағалау (рейтингтік бағаны берусіз).

ХВҚ FSAP және ROSCs Бағдарламаларының нәтижелері бойынша негізгі ұсынымдарын, сондай-ақ ұсынымдарды іске асырудың ұсынылған мерзімдерін көрсетті (3.4.3.5-кесте).